

ISSN 2524-2547

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Науковий журнал

Випуск 59

SOCIAL ECONOMICS

Scientific journal

Issue 59

Заснований 2000 року

Харків – 2020

Журнал присвячений висвітленню результатів наукових досліджень у галузі економічних наук: питання мотивації праці, управління на різних рівнях економіки, кредитна і грошова системи, облік та аудит, міжнародна економіка та світове господарство, економіко-математичні методи і моделі, статистичний аналіз і маркетингові стратегії.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей.

Журнал є фаховим виданням у галузі економічних наук категорії "Б" (Наказ МОН України № 409 від 17.03.2020). Спеціальності: 051 "Економіка", 072 "Фінанси, банківська справа та страхування", 073 "Менеджмент", 075 "Маркетинг", 076 "Підприємництво, торгівля та біржова діяльність".

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 10 від 23 червня 2020 р.).

Редакційна колегія:

Глушенко О. В. – головний редактор, доктор екон. наук, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.
Стеценко Т. В. – відповідальний секретар, кандидат екон. наук, доцент ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.
Біткова Т. В. – кандидат екон. наук, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.
Давидов О. І. – кандидат екон. наук, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.
Свтушенко В. А. – кандидат екон. наук, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.
Задорожний Г. В. – доктор екон. наук, професор, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.
Кузьминчук Н. В. – доктор екон. наук, професор, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.
Мангушев Д. В. – кандидат екон. наук, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.
Меркулова Т. В. – доктор екон. наук, професор, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.
Погореленко Н. П. – кандидат екон. наук, доцент, Харківський національно-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», Україна.
Пonomарьова Т. В. – кандидат екон. наук, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.
Соболев В. М. – доктор екон. наук, професор, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.
Тютюнникова С. В. – доктор екон. наук, професор, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.
Хмельков А. В. – кандидат наук з держ. управління, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.
Янцевич А. А. – доктор фіз.-мат. наук, професор, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.
Павел Староста – доктор наук, професор (факультет економіки та соціології), проректор з питань національного та міжнародного співробітництва, Лодзький університет, Польща.
Анна Станкевич-Мруз – PhD, доцент факультету менеджменту і інженерії продукції, Лодзький технічний університет, Польща.
Лещина Ю. В. – технічний секретар, викладач, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.

Адреса редколегії:

61002, м. Харків, вул. Мירוносицька, 1, економічний факультет Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.
Тел. (057) 707 51 94, sejournal@karazin.ua.
<https://periodicals.karazin.ua/socoeconom>

Статті пройшли подвійне сліпе рецензування.

Свідоцтво про державну реєстрацію KB № 24006-13846P від 19.06.2019 р.

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2020

The scientific journal is dedicated to highlighting the results of research on issues of labor motivation, management at various economy levels, the credit and monetary system, accounting and auditing, international economics and the world economy, economics and mathematical methods and models, statistical analysis and marketing strategies.

For researchers, lecturers, practitioners, postgraduates and students of economic specialties.

The scientific journal is a professional edition category "B" in the field of Economic Sciences (Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 409 dated March 17, 2020).

Specialties: 051 "Economics", 072 "Finance, Banking and Insurance", 073 "Management", 075 "Marketing", 076 "Entrepreneurship, Trade and Exchange Activities".

Approved for publication by the Academic Council of V. N. Karazin Kharkiv National University (protocol No 10 dated June 23, 2020).

Editorial board:

Hlushchenko O. V. – Chief Editor, D.Sc., Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.
Stetsenko T. V. – Executive Secretary, PhD, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.
Bitkova T. V. – PhD, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.
Davydov O. I. – PhD, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.
Yevtushenko V. A. – PhD, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.
Zadorozhnyi G. V. – D.Sc., Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.
Kuzmynchuk N. V. – D.Sc., Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.
Mangushev D. V. – PhD, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.
Merkulova T. V. – D.Sc., Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.
Pogorelenko N. P. – PhD, Associate Professor, Kharkiv Educational and Scientific Institute of SHEI «Banking University», Ukraine.
Ponomarova T. V. – PhD, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.
Sobolev V. M. – D.Sc., Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.
Tiutiunnykova S. V. – D.Sc., Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.
Khmelkov A. V. – PhD, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.
Yantsevych A. A. – D.Sc., Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.
Paweł Starosta – D.Sc., Professor (Faculty of Economics and Sociology), Vice-Rector for Domestic and International Co-operation, University of Lodz, Poland.
Anna Stankiewicz-Mróż – PhD, Associate Professor, Department of Management Systems and Innovation, Lodz University of Technology, Poland.
Lieschhyna Yu. V. – Technical Secretary, lecturer V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

Address:

61002, Kharkiv, st. Mironositskaya, 1, Faculty of Economics V. N. Karazin Kharkiv National University
Phone: (057) 707 51 94
sejournal@karazin.ua
<https://periodicals.karazin.ua/socoeconom>

The journal uses double-blind review.

Certificate of state registration KB № 24006-13846P dated June 19, 2019.

© V.N. Karazin Kharkiv National University, 2020

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА

В. В. Гурочкіна, Н. О. Рябініна РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЯК КЛЮЧОВИЙ ДРАЙВЕР СТАНОВЛЕННЯ ПОВЕДІНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ	6
С. В. Онищенко, А. Д. Глушко КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ	14
М. О. Шмагельська ПРОГНОЗНО-АНАЛІТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ МІЖНАРОДНИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД	25

МАРКЕТИНГ

В. В. Даниленко ІДЕНТИФІКАЦІЯ ХАРАКТЕРИСТИК КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА ЦІЛЮВИХ РИНКІВ ЗБУТУ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ-ВИРОБНИКІВ ЗЕРНА	32
В. І. Рожко СУЧАСНІ МАРКЕТИНГОВІ МЕТОДИ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ-ВИРОБНИКІВ	39

МЕНЕДЖМЕНТ

К. Й. Жаббаров АНТИКРИЗОВА ФУНКЦІЯ: ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ (російською)	46
---	----

ПІДПРИЄМНИЦТВО

К. О. Астаф'єва, Г. В. Темченко, О. М. Бондарчук СТРАТЕГІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАЛИХ ТА МІКРОПІДПРИЄМСТВ (англійською)	58
А. С. Дядін, С. О. Ткаченко КАНАЛИ РОЗПОДІЛУ ТОВАРІВ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СФЕРИ ОБІГУ	65

ФІНАНСИ

В. В. Кур'янов УНІФІКАЦІЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	72
Н. П. Погореленко ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	84

СТУДЕНТСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Н. М. Бондаренко, К. Е. Червонченко РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ	105
Д. В. Мангушев, М. Х. огли Мамедов БАНКІВСЬКЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ НА ПРИКЛАДІ АТ «ПУМБ»	118

CONTENT

ECONOMICS

V. Hurochkina, N. Riabinina	6
IMPLEMENTATION OF SOCIAL CAPITAL AS A KEY DRIVER OF BEHAVIORAL ECONOMY FORMATION (IN UKRAINIAN)	
S. Onyshchenko, A. Hlushko	14
CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF INFORMATION SECURITY OF NATIONAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION (IN UKRAINIAN)	
M. Shmahelska	25
FORECASTING AND ANALYTICAL RESEARCH OF WORLD ECONOMY DEVELOPMENT BY INTERNATIONAL INSTITUTIONS: TRENDS AND OVERVIEW (IN UKRAINIAN)	

MARKETING

V. Danylenko	32
IDENTIFICATION OF THE CHARACTERISTICS OF THE COMPETITIVE ENVIRONMENT OF GRAIN PRODUCERS' TARGET MARKETS (IN UKRAINIAN)	
V. Rozhko	39
MODERN MARKETING METHODS FOR PROMOTING PRODUCTS OF DOMESTIC MANUFACTURING ENTERPRISES (IN UKRAINIAN)	

MANAGEMENT

K. Jabbarov	46
ANTI-CRISIS FUNCTION: THE INNOVATIVE DEVELOPMENT AND COMPETITIVENESS (In Russian)	

ENTREPRENEURSHIP

K. Astafieva, H. Temchenko, O. Bondarchuk	58
STRATEGY FOR ENSURING ECONOMIC SECURITY OF MICRO- AND SMALL-SIZED ENTERPRISES	
A. Diadin, S. Tkachenko	65
CHANNELS FOR DISTRIBUTING GOODS AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE CIRCULATION SPHERE (In Ukrainian)	

FINANCE

V. Kurianov	72
UNIFICATION OF THE STATE FINANCIAL CONTROL SYSTEM IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION (In Ukrainian)	
N. Pogorelenko	84
FINANCIAL STABILITY INSTRUMENTS FOR THE BANKING SYSTEMS OF UKRAINE (In Ukrainian)	

STUDENTS' RESEARCH

N. Bondarenko, K. Chervonchenko	105
DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINIAN ENTERPRISES UNDER CONDITIONS OF ECONOMIC GLOBALIZATION (In Ukrainian)	
D. Mangushev, M. Mamedov	118
BANKING OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES ON THE EXAMPLE OF FUIB JSC (In Ukrainian)	

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА

- В. В. Гурочкина, Н. А. Рябинина** 6
РЕАЛИЗАЦИЯ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА КАК КЛЮЧЕВОЙ ДРАЙВЕР
СТАНОВЛЕНИЯ ПОВЕДЕНЧЕСКОЙ ЭКОНОМИКИ (на украинском)
- С. В. Онищенко, А. Д. Глушко** 14
КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ДИДЖИТАЛИЗАЦИИ (на
украинском)
- М. А. Шмагельская** 25
ПРОГНОЗНО-АНАЛИТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ
ЭКОНОМИКИ МЕЖДУНАРОДНЫМИ ИНСТИТУТАМИ: ТЕНДЕНЦИИ И
ОБЩИЙ ОБЗОР (на украинском)

МАРКЕТИНГ

- В. В. Даниленко** 32
ИДЕНТИФИКАЦИЯ ХАРАКТЕРИСТИК КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЫ ЦЕЛЕВЫХ
РЫНКОВ СБЫТА ПРОДУКЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ-ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ ЗЕРНА
(на украинском)
- В. И. Рожко** 39
СОВРЕМЕННЫЕ МАРКЕТИНГОВЫЕ МЕТОДЫ ПРОДВИЖЕНИЯ
ПРОДУКЦИИ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ-ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ (на
украинском)

МЕНЕДЖМЕНТ

- К. Й. Жаббаров** 46
АНТИКРИЗИСНАЯ ФУНКЦИЯ: ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ И
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО

- К. А. Астафьева, А. В. Темченко, О. М. Бондарчук** 58
СТРАТЕГИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ МАЛЫХ
И МИКРОПРЕДПРИЯТИЙ (на английском)
- А. С. Дядин, С. А. Ткаченко** 65
КАНАЛЫ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ТОВАРОВ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ СФЕРЫ
ОБРАЩЕНИЯ (на украинском)

ФИНАНСЫ

- В. В. Курьянов** 72
УНИФИКАЦИЯ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО
КОНТРОЛЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ (на украинском)
- Н. П. Погореленко** 84
ИНСТРУМЕНТАРИЙ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ
БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ (на украинском)

СТУДЕНЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

- Н. Н. Бондаренко, К. Э. Червонченко** 105
РАЗВИТИЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНСКИХ
ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ (на
украинском)
- Д. В. Мангушев, М. Х. оглы Мамедов** 118
БАНКОВСКОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ПРИМЕРЕ АО «ПУМБ» (на украинском)

ЕКОНОМІКА

УДК 330.16

DOI: 10.26565/2524-2547-2020-59-01

**РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ
ЯК КЛЮЧОВИЙ ДРАЙВЕР СТАНОВЛЕННЯ ПОВЕДІНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ****Гурочкіна Вікторія Вікторівна**
кандидат економічних наук, доцент
e-mail: viktoriv2005@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-8869-0189

Рябініна Наталія Олексіївна
аспірантка*e-mail: riabininano@gmail.com*

ORCID ID: 0000-0001-8378-4485

Університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, Ірпінь, 08201, Україна

Стаття присвячена дослідженням теоретичної та практичної складової, аналізу історії та застосування сучасних знань концепції «соціальний капітал» в становленні нового напрямлення економічної науки, що є поведінковою економікою. Беруться до уваги концепції загальних питань, прийняття спільних та окремих рішень, які базуються на взаємній довірі на основі єдиних комунікацій. Піднімаються найважливіші проблеми сьогодення, такі як бідність, якість життя, солідарність, свідомість кожного громадянина, розкриваючи проблеми благополуччя не на поверхні, а із середини, аналізуючи причини. Проводиться оцінка та аналіз індексу щастя, взаємозв'язок та взаємодія щасливої людини та соціального капіталу. Визначаються такі явища економіки, як економічна свідомість та економічна поведінка, які можуть впевнено пропонувати діловому бізнесу та світу політики свої теорії та знання. Нарощування та формування соціального капіталу в необмеженому просторі зв'язків і стосунків дає надію знайти шляхи гармонійного вирішення проблем економічного, соціального, політичного характеру, покращуючи можливості раціональної складової не тільки на рівні держави, а і на рівні кожної людини. Вивчаючи поняття «економічний суб'єкт», який є складніший і не обмежується рамками раціональності при прийнятті рішень, загострюється вкрай важлива потреба в уточненні та аналізі економічних механізмів реальної поведінки людини. В цьому нам допомагає поведінкова економіка, яка дозволяє розібратися в поведінці кожної людини в різних ситуаціях. Усі напрямки життєдіяльності економічних суб'єктів мають бути спрямовані на покращення рівня життя населення, а це не можливо без довіри суспільства до гілок влади та бізнесу. Ефективність сучасної конкурентної структури економіки, з використанням соціального капіталу, може відродити довіру та впевненість кожної людини.

Ключові слова: соціальний капітал, поведінкова економіка, якість життя, раціональність, довіра, свідомість.

JEL Classification: E71; A14; D71; O35.**РЕАЛИЗАЦИЯ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА
КАК КЛЮЧЕВОЙ ДРАЙВЕР СТАНОВЛЕНИЯ ПОВЕДЕНЧЕСКОЙ ЭКОНОМИКИ****Гурочкіна Вікторія Вікторівна**
кандидат економічних наук, доцент*e-mail: viktoriv2005@ukr.net*

ORCID ID: 0000-0001-8869-0189

Рябініна Наталія Алексеевна
аспірантка*e-mail: riabininano@gmail.com*

ORCID ID: 0000-0001-8378-4485

Університет державної фіскальної служби України
ул. Университетская, 31, Ирпень, 08201, Украина

Стаття посвящена изучению теоретической и практической составляющей, анализу истории и применению современных знаний концепции «социального капитала» в формировании нового направления экономической науки, которое является поведенческой экономикой. Учитываются концепции общих вопросов, принятия общих и отдельных решений, основан-

ных на взаимном доверии, основанном на единых коммуникациях. Рассматриваются наиболее важные проблемы современности, такие как бедность, качество жизни, солидарность, сознание каждого гражданина, выявление проблемы благосостояния не на первый взгляд, а из середины, анализируя причины. Проводится оценка и анализ индекса счастья, взаимосвязи и взаимодействия между счастливым человеком и социальным капиталом. Определяются такие экономические явления, как экономическое сознание и экономическое поведение, которые могут уверенно предложить бизнесу и мировой политике свои теории и знания. Формирование и возростание социального капитала в неограниченных связях и отношениях дает надежду на поиск путей гармоничных решений проблем экономического, социального, политического характера, улучшения возможностей рациональной составляющей не только на государственном уровне, но и на уровне каждого человека. Изучение понятия «экономический субъект», который является более сложным субъектом и не ограничивается масштабами рациональности в процессе принятия решений, усугубляет чрезвычайно важную необходимость уточнения и анализа экономических механизмов реального поведения человека. В этом нам помогает поведенческая экономика, которая позволяет понять поведение каждого человека в разных ситуациях. Все сферы жизни экономических субъектов должны быть направлены на повышение уровня жизни населения, и это невозможно без доверия общественности к ветвям власти и бизнесу. Эффективность современной конкурентной структуры экономики, используя социальный капитал, может оживить доверие и уверенность каждого человека.

Ключевые слова: социальный капитал, поведенческая экономика, качество жизни, рациональность, доверие, сознание.

JEL Classification: E71; A14; D71; O35.

IMPLEMENTATION OF SOCIAL CAPITAL AS A KEY DRIVER OF BEHAVIORAL ECONOMY FORMATION

Viktoriya Hurochkina

PhD (Economics), Associate Professor

e-mail: viktoriv2005@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-8869-0189

Nataliia Riabinina

Postgraduate Student

e-mail: riabininano@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8378-4485

University of the State Fiscal Service of Ukraine

31, Universytetska str., Irpin, 08201, Ukraine

The article focuses on the study of theoretical and practical component, analysis of history and application of modern knowledge of the concept of "social capital" in the formation of new direction of economic science, which is a behavioral economy. The concepts of general issues, adoption of common and separate decisions are based on mutual trust and unified communications are taken into account. More important problems of the present time, such as poverty, quality of life, solidarity, consciousness of every citizen, are raised, revealing the problem of welfare not on the surface, but from the inside, analyzing the causes. Assessment and analysis of Happiness Index, interrelation and interaction between a lucky man and social capital was conducted. Such economic phenomena as economic consciousness and economic behaviour that can offer business and world politics confidently with their theories and knowledge were identified. Building and forming social capital in unlimited connections and relationships gives hope to finding ways of solving harmonious problems of economic, social and political nature, improving opportunities of rational component not only at the state level, but also at the level of each person. Studying the concept of 'economic subject', which is more complicated and not limited to the scope of rationality in decision-making, aggravates the extremely important need for closer definition and analysis of economic mechanisms for real human behaviour. In this aspect the behavioral economics helps us and allows understanding each person's behaviour in different situations. All life areas of economic entities should be aimed at improving the living standards of the population, and it is impossible without public trust in the branches of government and business. The effectiveness of the modern competitive structure in the economy, using social capital, can revive the trust and confidence of each person.

Keywords: Social Capital, Behavioral Economics, Quality of Life, Rationality, Trust, Consciousness.

JEL Classification: E71; A14; D71; O35.

Постановка проблеми. У сучасному світі, коли суспільство роздроблене та поляризоване, коли соціальна мораль жорстока і нелюдяна, соціальні проблеми множаться і поширюються. Не маючи надію на майбутнє, ми втрачаємо впевненість в моральні цінності і в те, що об'єднує націю. Економічні напрями життєдіяльності господарських суб'єктів мають бути спрямовані на покращення якості рівня життя населення, а розвиток суспільства без довіри буде приречений на невдачу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань реалізації соціального капіталу приділено значну увагу у наукових працях зарубіжних та українських вчених. Першими винахідниками теоретичних основ соціального капіталу стали праці П. Бурд'є (2002), Дж. Коулмен (2001) та Р. Д. Патнем (2001), що створили необмежені можливості розвитку напрямків нового економічного поняття. Питання формування та взаємодії соціального капіталу та людського, їх взаємозв'язок, розкривається у працях Г. А. Беккер (1964), Ф. Фукуяма (2006, 2008), що дає змогу піднімати питання економічної соціології, філософії свідомості, психологічної економіки, заклавши значний фундамент для формування нового напрямку економічної теорії – поведінкова економіка. Новий напрямок економіки піднімає сучасні проблеми суспільства, тому останні Нобелівські премії були присуджені дослідникам поведінкової економіки, зокрема Р. Тайлер аналізував прийняття рішень людиною, А. Банерджи, Е. Дюфло (Banerjee & Duflo, 2018), М. Кремер займались проблемами боротьби не з наслідками бідності, а з її причинами. В Україні тема соціального капіталу та поведінкової економіки розробляється у перспективі і несе великий потенціал на майбутнє.

Мета статті, завдання та методологія дослідження. Метою статті є дослідження процесів та окремих явищ послідовності та цілісності соціального капіталу та поведінкової економіки суспільства в сучасній дійсності, перебуваючи у тісній взаємодії та взаємозв'язку єдиного організму, що є економіка. Завдання структурно-функціональних, причинно-наслідкових досліджень економічної поведінки людини повинні мати системний характер, розглядатися та розвиватися на основі висновків та знань з урахуванням особливих якостей кожної окремої людини, використовуючи загальнонаукові методи аналізу та синтезу, базуючись на загальнотеоретичних та специфічних складових наукового пізнання.

Основні результати дослідження. Сучасне суспільство останні десятиліття все більше приділяє уваги пізнання саме людини. Нобелівська премія 2019 року була при-

суджена Абхиджиту Банерджи, Естер Дюфло і Майклу Кремеру за неформальний підхід у боротьбі з глобальною бідністю та її наслідками. «Бідність – це не просто брак грошей, це відсутність можливості повною мірою реалізувати свій людський потенціал» (Banerjee & Duflo, 2018). Їх дослідницька робота розширила горизонти розуміння економічного розвитку та економічної культури, змінило глибоке переконання в тому, як людиною приймаються рішення і чому саме так, а не інакше, також з якими проблемами перетинаються економісти, соціологи та психологи при сумісній роботі. Цілий штат економістів-винахідників розробляли плани, проводили дослідження про зміну уявлення економіки розвитку безпосередньо на місцях. Традиційна економіка розвитку базується виключно на збільшенні ВВП на душу населення шляхом технологій, інновацій, покращення ринкової економіки та суцільних благ і всі верстви населення будуть дотримуватися єдиних правил поведінки. Але було виявлено, що зміна правил і моделей може «сформува-ти нових людей» з поширеними можливостями, і це вкрай важливо для бідних людей, тому що стрес бідності змінює пізнання і переваги. Різноманітна дворічна програма, розроблена та застосована у Бангладеш та Індії для соціально незахищених людей була успішною, завдяки перетворенню способів мислення і подальшої поведінки людини. Велике сприяння стоїть за міжнародним спонсорством програми безпосередньої допомоги розвинутих країн, країнам бідним, де люди побачили перспективу і надію на покращення життя.

Якість життя – це багатомірне поняття, на яке впливають різні фактори, яке визнано корисним конструктивним елементом у дослідженнях в сфері охорони здоров'я та соціального забезпечення. Як суб'єктивна та багатомірна концепція, якість життя може оцінюватися і сприйматися людьми по-різному в залежності від віку, статі, стану здоров'я і культурних факторів. Дослідження поділили якість життя на п'ять областей, включаючи здоров'я, безпеку, відповідні соціальні асоціації, право на добре життя і право вибору, якщо це пов'язано з соціальним та природним капіталом. Оскільки якість життя є багатоплановою концепцією, на сприйняття людей може впливати різноманітні фактори, включаючи етапи життя, образ життя, особистість, відносини, соціальний капітал, соціальний захист та соціально-економічні умови, тобто якість життя не можна оцінити без урахування атрибутів та факторів соціального рівня.

Економіка благополуччя в сучасному світі набирає все більшої популярності для досліджень в сфері економіки та соціальних

наук в цілому. Дослідження розуміння благополуччя, впливу на благополуччя людини та здоров'я суспільства, його сприйняття та застосування, призводять до усвідомлення важливості роботи. Ці підходи, підкреслюючи фундаментальну роль економічного розвитку, фокусуються на покращенні особливих здібностей і розширенні набору вибору для кожної людини, але і засновані на можливостях і ненавмисно виключати загальний чи колективний характер індивіда, втілюючи мобільність людей у групи, асоціації та громади, застосовуючи соціальні мережі. Ще одна важлива область дослідження, якою не

можна нехтувати при оцінці економічного та людського капіталу, – це щастя (суб'єктивне благополуччя). Концепція предметного благополуччя пов'язано із сферою соціального капіталу.

За оцінками New Economics Foundation (NEF) (Рейтинг країн світу за рівнем щастя 2006-2020 роках) індекс щастя України, що відображає «реальний» добробут нації у 2019 році становив 133 п. серед 156 країн світу, у порівнянні із показником 2014 року 87 п. він знизився на 46 п., що характеризує погіршення добробуту населення та зубожіння українського народу (рис. 1).

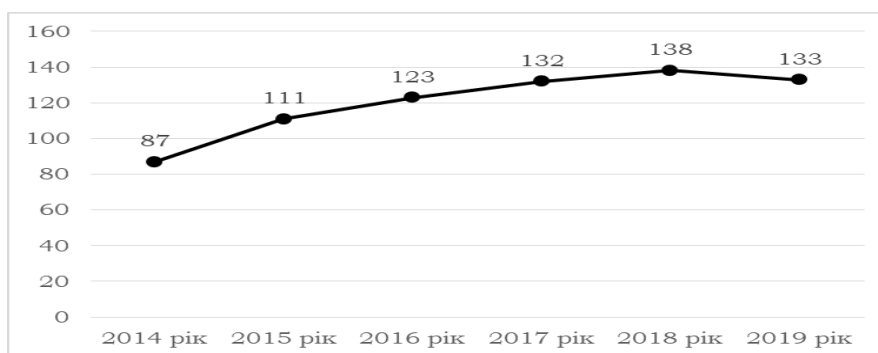

Рис. 1. Динаміка індексу щастя України 2014-2019 рр., пункти

Джерело: сформовано авторами за даними (Sustainable Development Solutions Network).

Люди з високим рівнем соціального капіталу щасливіші і здоровіші, знаходять кращу роботу і живуть довше, мають високий рівень знань і перспектив, та швидке економічне зростання, і менш злочинні. Місцеві, регіональні, релігійні та некомерційні програми та організації по наданню соціальних послуг на даний час відроджують, використовують та вимірюють соціальний капітал для збільшення зайнятості, скороченню бідності і покращенню благополуччя дітей і сімей.

Соціальний капітал, як термін, який люди, частіше, використовують для визначення «суспільства», чи статусу, має інше значення, проявляючись у такій сфері виробництва, як контрольовані норми, довіра та відносини. Соціальний капітал доступний кожному, але необхідно його правильно реалізовувати для досягнення суспільного блага.

Вперше соціальний капітал визначається у науковій літературі П. Бурдье, як «поєднання фактичних або потенційних ресурсів, які пов'язані з наявністю сильної мережі більш-менш інституційних відносини знайомства та визнання» (Бурдье, 1985), з часом розширюючи важливість людського, культурного та соціального капіталу базуючись на соціальних відносинах, як способу забезпечення доступу до важливих активів для громад та фізичних осіб: соціальний капітал як «інтегруючий чинник соціальної поведінки індивіда» (Бурдье, 2002). Це дало можли-

вість послідовнику політологу Р. Патнему розкрити простір досліджень, визначивши, що «з точки зору політичної стабільності, ефективності урядів і навіть економічного прогресу, соціальний капітал може виявитися ще важливішим чинником, ніж економічні або людські ресурси» (Патнем, 2001). В середині минулого століття люди та їхні здібності (навички, уміння та знання) відзначалися, як людський капітал «соціальний і людський капітал здатні до взаємовпливу. Так, знання, технічні навички людини та її заробітна плата залежать від фізичного і соціального капіталів. Але вкладення в людський капітал дозволяє скорегувати вплив інших форм капіталу» (Беккер, 1964).

Соціальний капітал є позитивним продуктом людських взаємовідношень, як матеріальних, так і нематеріальних, може включати доцільну інформацію, прогресивні ідеї і майбутні можливості, які будуть приносити цінності їх господарям, відображаючись у соціальних мережах, установах, для спільної реалізації певних цілей та ідей. Соціальний капітал визначають, як «певний набір неформальних цінностей чи норм, яких дотримуються члени громадського руху, що дає можливість співпрацювати один з одним» (Фукуяма, 2008). Відносини дають людям щастя та надію, індивідуальність, уміння, самооцінку, знання, навички, фінансову та емоційну підтримку та стабільність, цінності,

переваги, звички та інше. «Соціальний капітал включає в себе соціальні зв'язки, мережі громадської активності, норми взаємності і довіри. Відносини і ресурси, будь-то в мікро-, мезо- або макрорівні, є загальними елементами різних визначень соціального капіталу. Наші відносини матерії і дають нам доступ до ряду ресурсів, які можуть бути використані для особистого і колективного посилення» (Патнем, 1999).

Соціальний капітал розроблений або створений за допомогою соціальних взаємодій, і література часто посилається на використання влади, асоціацій та їх мереж для продуктивної роботи в суспільстві. Перспективи соціального капіталу при вивченні мереж спілкування були запропоновані Р. Патнемом, який стверджував, що «соціальний капітал пов'язаний з особистим зв'язком у соціальних мережах, який є надійним і загальнозв'язним» (Патнем, 1999). Підтримка окремих людей, знайомих, їх доброзичливість, впровадження у мережу взаємодію та визнання само по собі стає джерелом та ресурсом соціального капіталу. Працюючи на будь-яких напрямках господарства, критично оцінюючи розвиток ефективних, ділових, особистих відносин та мереж, головним залишається спілкування та довіра. Може і не побачиш цей пласт «людського» у балансових висновках, але вони несуть суттєвий вплив на роботу суспільства, підсумковий прибуток. Реальна робота, яка базується на теоретичних концептуалізаціях і соціальних способах виробництва знань, допомагає розширити пізнання розвитку соціального капіталу, змінюючи прості виробничі ланки на складні мультиплікативні ланцюги або мережі. «Соціальний капітал має бути виражений як суспільне благо, що для дослідження процесу побудови орієнтованої держави є досить актуальним, оскільки однією зі змістовних складових розуміння сервісної держави є те, що вона виступає гарантом (тобто елементом політичної системи, що забезпечує виробництво й надання певних послуг, створюючи в такий спосіб блага для суспільства» (Коулман, 2001). Виробничі мережі та ланцюги створення доданої вартості виробляють продукцію, товари, або надають послуги, втілюючи сучасні інновації для посилення конкурентоспроможності, з часом стають певними нормами, збагачуючи національне надбання, що посилює і збільшує фонд соціального капіталу. Можна погодитися з Мартіном Лютером Кінгом-молодшим, який у своїй великій промові сказав, що «продуктивне і щасливе життя – це не те, що ви знаходите, це те, що ви робите». Але, на жаль, ми намагаємося робити продуктивне і щасливе життя іншим людям, тим, хто з нами поруч, і зовсім не орієнтує-

мося у своєму житті. Соціальний капітал дуже важко оцінити, ми не можемо до нього доторкнутися, розгледіти, і тому вивчення соціального капіталу потребує нестандартних підходів.

Не можна стверджувати, що шлях соціального капіталу в фундаментальній економіці простий. Великий обсяг емпіричних досліджень, невідповідність між теоретичною базою та направленістю результатів вимірювань соціального капіталу, ґрунтуючись на соціальних та економічних процесах призводить до підриву корисності напрямку. Здійснюючи аналіз трактування поняття соціального капіталу, соціальних інновацій та пов'язаних з ними концепцій й процесів, що знаходять своє відображення у міждисциплінарних роботах, використовують методологію, яка побудована на концептуальних основах теорії, концепції, процесу розвитку та сучасних досліджень в сфері соціального капіталу.

На даний час немає точного поняття «соціальний капітал», також досі не об'єднано у єдину концепцію та не доведено, як чи інакше треба поступати у тій, чи іншій ситуації, що пов'язано з великою масою світового суспільства, яка має свої раціональні та ірраціональні характеристики поведінки, що сприяє розробці індивідуальних підходів для цілей управління та реалізації соціальним капіталом.

Комплекс дій та механізмів, орієнтованих на ефективну реалізацію соціального капіталу створюють основу поведінкової економіки з усіма парадоксами та виключеннями. «Парадокс Алле та альтернативна концепція прийняття рішень в умовах невизначеності «теорія перспектив» були основою формування поведінкової економіки» (Лазебник, Никитченко, Гурочкіна, & Кравченко, 2019).

Слід виділити вагомість людської мотивації у боротьбі людської свідомості між раціональністю та ірраціональністю, тому дослідження поведінки людини в контексті індивідуального та соціального становлення нерозривно пов'язано із дослідженням його відчуття, як члена демократичного, правового та соціального суспільства (Гурочкіна & Кравченко, 2020). Так, авторами розроблена схема поведінки індивідуума та активізація (неадитивних) емерджентних властивостей в нестабільному середовищі, що розглядається на прикладі промислових підприємств.

Щодо чинників впливу на активізацію емерджентних властивостей визначено, що вони обернено пропорційні складовим системам економічної безпеки інноваційного потенціалу промислового підприємства, тому важелі впливу доцільно розглядати у розрізі мотиваторів та демомотиваторів, так як вони є сигналами виникнення «емерджентів» та «ре-

зультатів» із різними полюсами визначеності (Гурочкіна, 2019). Тобто, в основу соціальної економіки закладена ефективна реалізація соціального капіталу, а саме поведінка людини, її індивідуальний і соціальний розвиток, що проявляється у вигляді емерджентних властивостей певної економічної системи.

Більше двадцяти років знадобилося для поєднання концепції створення соціального капіталу з діловими задачами глобального бізнесу: вивчення та функціональне використання, управління знаннями, вивчення практики, управління проблемами, взаємовідносини з клієнтами, комунікації, правові аспекти, лобювання та інше. Дослідження поєднали розуміння нематеріального активу (знання, культура, управління змінами та інше), які є в будь-якій установі чи бізнесі, аналізуючи середовище (співробітники, керівництво) та вплив, з реальним життям комерційної сфери. Побудова, використання чи може знищення соціального капіталу потребує ретельної уваги та осмислення, тому що це стосується людини.

У короткостроковій перспективі сучасний бізнес частіше переходить від мега-відносин, які поза межами ринку до концепції нано-відносин, які всередині компанії і несуть передумови успішного ринкового зростання. Мега-відносини використовуються в стратегічних та структурних перспективах, наприклад, постачальник залишиться без ринку збуту чи використовується успішною лобістською компанією при продажу цінних знань в проекті просування продукту. Нано-відносини передбачають внутрішній ринок і необхідні умови для зовнішніх ринкових відносин, наприклад, постачальник-клієнт між центрами. Дослідження по сегментації аудиторії та її цілі, пов'язаних з мисленням CRM (управління взаємовідносин з клієнтом) використовуються в процесах та розвитку маркетингу. Не бізнес співпрацює з бізнесом, а людина співпрацює з людиною.

Широту явищ і понять економіко-психологічної науки можна об'єднати на два напрями: феномен економічної свідомості та економічної поведінки. Такі форми суспільної свідомості, як економічна, політична, юридична, етнічна, релігійна, моральна та інші мають давні традиції, теоретичні пояснення, але поглиблене вивчення саме індивідуальної і групової свідомості окремо розпочалося за останні роки. Якщо взяти до уваги три моделі систематизації базових категорій соціальної психології: соціальні уявлення, соціально-психологічні відносини та соціальні установки, можна проаналізувати та побачити прояви основних складових цілісної свідомості. Основні компоненти свідомості – когнітивна (різноманітні форми

знання про соціальні об'єкти), емоційно-оцінювальна (відношення та співчуття до соціальних об'єктів) та поведінкова (готовність та прийняття рішень поведінки у відносинах соціальних об'єктів).

Дані аспекти прослідковуються при аналізі результатів за останні декілька років конкретних емпіричних досліджень сучасної поведінкової економіки. Всі приклади досліджень: власність, матеріальне благополуччя, бідність, багатство, гроші та відношення до них, види економічної діяльності, готовність особистості до самозабезпеченості, соціальна адаптація безробітних, психологія реклами, маркетинг, корпоративна соціальна відповідальність та інші підтверджують універсальність структури явищ економічної свідомості не зважаючи на конкретний зміст тих соціально-економічних об'єктів і явищ, які в ньому відображаються.

Більша частина МСБ в Україні на чолі із ТОП-менеджментом ведуть соціально відповідальний бізнес – діяльність, результатом якої є поєднання у собі потрійного ефекту економічного, соціального та екологічного, та досягається шляхом прозорої та етичної поведінки індивідуумів, сприяючи сталому розвитку: здоров'ю і добробуту суспільства, виправдовує очікування зацікавлених сторін, відповідає чинному законодавству і міжнародним нормам поведінки (Гурочкіна, 2017).

Тому слід зазначити ключові закономірні тенденції, які об'єднують усі основні компоненти економічної свідомості. Беручи за основу теоретичні поняття і наявність елементів економічної свідомості (наміри, думки, оцінки, уявлення тощо), які можливо застосовувати, об'єднувати і говорити про психологічні схожості як до індивідуальних, так і групових соціально-психологічних явищ. Прикладом таких трендових та сучасних досліджень є опитування, базуючись на висловлюваннях респондентів, фіксуючи їх індивідуальні уявлення, думки, оцінки, роблячи масштабний та якісний аналіз емпіричних даних, оцінюючи загальні та особисті характеристики економічної свідомості, переводячи їх від індивідуального до групового.

Широкий аналіз економічної свідомості особистості та групи може підтвердити існування, як базових, незмінних елементів структури, так і більш поверхових, локальних характеристик, вплив яких може бути зовні. Однак прояви та розвиток економічної свідомості повинні досліджуватись не тільки в зовнішньому середовищі, як зміни складу уявлень, модальності відносин, рівня та направленості поведінкової готовності, тощо, а і проявах внутрішніх перетворень і протиріч психологічних змін та його елементів: досвід минулого та аналіз нового, оцінки змін соціальних норм, готовність до дій, наміри особистості та інші,

що на даний час є проблемою та бачення серйозного наукового осмислення. Важливим впливом на економічну свідомість є часова складова, яка розподіляє життєдіяльність суб'єкта у часі на: минуле-нині-майбутнє.

Розглядаючи минуле суб'єкта при вивченні свідомості широко застосовується індивідуальна та колективна пам'ять, ретроспективна оцінка соціально-економічних змін та знань, яка вже набула досвід. Якщо розглядати перспективу на майбутнє, то очікування, прогнози змін, очікувані наслідки з їх цілями та планами та інші стають основою прийняття рішень у різних ситуаціях. На перетині минулого та майбутнього є точка теперішнього часу, яка завдяки зовнішнім та внутрішнім соціально-економічним вимогам, активізує самого суб'єкта. При взаємозв'язках явищ економічної свідомості, яка носить свою особисту направленість та при проявах зовнішньої економічної активності суб'єкту, виступаючи регулятором, покладаючись на емпіричні дослідження діалектичного характеру одним із основним дослідженням сучасності є економічна поведінка. Всі фактори носять об'єднуючий характер, узгодження чи протиріччя економічної свідомості та поведінки все одно виступають динамічним фактором до розвитку та прогресу.

Впродовж десятиліть науковці з економіки та психології займались вивченням різних понять, але така категорія, як економічний суб'єкт (суб'єкт економічної поведінки, економічної діяльності, економічних відносин) вивчається широко нещодавно. Саме суб'єкт дозволяє розглядати взаємозв'язок і взаємну обумовленість свідомості та поведінки (діяльність) економічного суб'єкта, що претендує на варіантність та різноманіття індивідуальних та групових відмінностей між суб'єктами та поширення узгодження чи суперечливості змістовних характеристик економічної свідомості та економічної поведінки.

Поведінкова економіка на сучасному рівні більш цікава, тому що визначається як поведінка, пов'язана з розподілом обмежених ресурсів і спрямована на забезпечення потреб людей. На відміну від економічної свідомості поведінкова економіка використовується тільки зовнішніми проявами форм активності суб'єкта до різних економічних об'єктів і тому різноманітна: виробнича, споживча, підприємницька, інвестиційна, накопичувальна, яка зберігає та інші. Паралельно вивченню поведінкової економіки прослідковується економічна діяльність, маючи на увазі діяльність по виробництву товарів та послуг, розпоряджаючись ресурсами (матеріальними, фінансовими, трудовими) націлену на отримання доходів (прибутків), включаючи економічні відносини не тільки виробництво, обмін, розподіл, збере-

ження, попит та інші. Економічна діяльність розглядається в економічному аспекті, як відношення затрат та результату в умовах обміну діяльностями (наймана праця, індивідуальне, колективне хазайнування, підприємництво), в свою чергу трудова чи професійна діяльність – це процес перевтілення людської праці в об'єкт, виробництво окремих видів товарів, продукції та послуг з реалізацією професійних функцій. Різниця видів діяльності прямо пов'язані з різними формами власності на кошти виробництва, ступенем економічної активності суб'єкта та економічної взаємодії, таких як партнерство і конкуренція.

Економічну поведінку людей, джерела творчої енергії, трудової активності регулює суб'єктивне сприйняття соціальної справедливості і навпаки прояви несправедливості, безкарності, розходження слів з ділом є фундаментом розчарування в людських цінностях, що і породжує суспільну пасивність. Основою поведінкової науки є прийняття рішення людиною не тільки за допомогою аналізу залучення та вигоди, а і елементів психологічних інструментів, наприклад, взаємодії чи взаємозв'язку з іншими людьми на основі довіри. «Довіра – це здійснення очікуваного, зокрема чесної, зорієнтованої на спільні цінності поведінки» (Фукуяма, 2006). Соціальний капітал як «здатність людей заради реалізації спільної мети працювати разом в одному колективі. У свою чергу, така здатність до асоціації залежить від існування усередині співтовариства норм і цінностей, які поділяють усі його члени, готові підкорювати свої особисті інтереси інтересам групи. Результатом таких спільних норм і цінностей стає взаємна довіра» (Фукуяма, 2006). Ми часто стикаємось з такою ситуацією, коли, купуючи омріяну річ, не тільки аналізуємо затрати та вигоди покупки, спираючись на свій бюджет, і це не останній фактор для прийняття рішення, але і цікавимося думкою інших людей з цього приводу, їх висновками та допомогою, щоб не скоїти помилки. Якщо такої можливості немає, просто радимося з близькими чи людьми, яким довіряємо. Поведінкова наука допомагає у прийнятті правильних рішень не тільки за допомогою економічних підказок, а при взаємодії з іншими людьми на основі довіри та переконань. Основою поведінкової науки є прийняття рішення людиною не тільки за допомогою аналізу залучення та вигоди, а і елементів психологічних інструментів, наприклад взаємодії чи взаємозв'язку з іншими людьми на основі довіри.

Висновки. Можна з упевненістю констатувати, що поведінкові аспекти у подальшому стрімко будуть розвиватися та розширювати платформу досліджень, виявивши необхідність вивчення складних по-

ведінкових систем людської поведінки. Уявлення концепцій поведінкової економіки перетинаються між собою і формують складні мережі економічних та соціокультурних факторів, які розширюють пізнання соціального капіталу за межі сучасних теорій. На разі, існує проблема, не зашкодити досить новому напрямку соціальної науки, поведінковій економіці, і не завести на шлях про-

відний до пустих та непотрібних концепцій, інтегруючи психологічні аспекти поведінки суспільства до економічного сьогодення. Необхідно, методами поштовху, розкривати перед людьми нові можливості прийняття рішення, нові вирішення їх проблем, нові винаходи чи інтереси, які допоможуть розкритися людині у повній мірі та подивитися у майбутнє з перспективою на щастя.

Література

1. Банерджи А., Дюфло Е. Економіка бідності. Як звільнити світ від зайднів. К. : НашФормат, 2018. 312. URL: <https://www.livelib.ru/book/1002831664-ekonomika-bidnosti-yak-zvilniti-svit-vid-zlidniv-abhdzhit-banerdzhi> (дата звернення: 20.04.2020).
2. Рейтинг країн світу за рівнем щастя Sustainable Development Solutions Network. Гуманітарна енциклопедія: Дослідження. Центр гуманітарних технологій, 2006-2020 (остання редакція: 08.02.2020). URL: <https://gtmarket.ru/ratings/world-happiness-report/info> (дата звернення: 20.04.2020).
3. Бурдьє П. Форми капіталу. Довідник теорії та дослідження для соціології освіти. Н. Р., 1985. С. 16–29.
4. Бурдьє П. Форми капіталу. *Економічна соціологія*. 2002. Т. 3. № 5. С. 60–74.
5. Патнем Р. Д., Леонарді Р., Нанетті Р. Й. Творення демократії. Традиції творення громадської активності в сучасній Італії. К. : Основи, 2001. С. 266–271.
6. Беккер Г. С. Людський капітал: теоретичний і емпіричний аналіз, з особливим посиланням на освіту. – Н. р.: Університет Чикаго, преса, 1964. Р. 257–298.
7. Фукуяма Ф. Соціальний капітал. *Незалежний культурологічний часопис "Г"*. 2008. №53. URL: <http://www.i.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm> (дата звернення: 20.04.2020).
8. Патнем Х. Філософія свідомості / Пер. с англ. Л. Б. Макеевой, О. А. Назаровой, А. А. Никифорова; предисл. Л. Б. Макеевой. М. : Дом інтелектуальної книги, 1999. 240 с.
9. Коулман Дж. Капітал соціальний і людський. *Общественные науки и современность*. 2001. № 3. С. 122–139.
10. Лазебник Л., Никитченко Н. В., Гурочкіна В. В., Кравченко Л. В. *Моделювання функціональної залежності, що виникають в якості економічних систем* : матеріали VI міжнародної конференції з стратегій, моделей та технологій управління економічними системами (SMTESM 2019), м. Хмельницький, вересень 2019). Т. 95. DOI: 10.2991/smtesm19.2019.48 (дата звернення: 20.04.2020).
11. Гурочкіна В. В., Кравченко Л. В. Принципи та закономірності розвитку промислових підприємств в емерджентній економіці. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 42. DOI: 10.32843/infrastructure42-27 (дата звернення: 20.04.2020).
12. Гурочкіна В. В. Емерджентність – феномен складних економічних систем. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 6. С. 63–71. DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6-63-71.
13. Гурочкіна В. В. Оцінювання реалізації принципів корпоративної соціальної відповідальності на вітчизняних підприємствах. *Економіка, бізнес-адміністрування, право*. 2017. Вип. 2(2). С. 162–173. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/2957/1/3181_IR.pdf (дата звернення: 20.04.2020).
14. Фукуяма Ф. Доверие : социальные добродетели и путь к процветанию : пер с англ. М. : АСТ Хранитель, 2006. 730 с.

References

1. Banerjee, A., Duflo, E. (2018). *Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*. Kiev: Nashformat. Retrieved from <https://www.livelib.ru/book/1002831664-ekonomika-bidnosti-yak-zvilniti-svit-vid-zlidniv-abhdzhit-banerdzhi>. (in Ukrainian)
2. Center for Humanengineering Technology. (2020). Rating of the edge of the country for the rest (2006-2020) of the Sustainable Development Solutions Network. Humanitarian encyclopedia: Dosljenya. Center for Humanengineering Technology, 2006-2020 (editing: February 8, 2020). Retrieved from <https://gtmarket.ru/ratings/world-happiness-report/info>. (in Ukrainian)
3. Bourdieu, P. (1985). *Forms of Capital. Handbook of Theories and researches for sociology of education*. (in Ukrainian)
4. Bourdieu, P. (2002). Forms of Capital. *Economic sociology*, 3, 5, 60–74. (in Russian)
5. Putnam, R. D., Leonard, R., & Nanette, R. J. (2001). *Creating democracy. Traditions of creating social activity in modern Italy*. K. : Basics, 2001. (in Ukrainian)
6. Becker, G. S. (1964). *Human capital: Theoretical and empirical analysis, with a special reference to education*. Chicago: University of Chicago, press. (in Ukrainian)
7. Fukuyama, F. (2008). Social Capital. *Independence Cultural Clockwriting "Yu"*, 53. Retrieved from <http://www.i.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm>. (in Ukrainian)
8. Putnam, R. (1999). *Philosophy of Consciousness*. M. : House of Intellectual Book. (in Russian)
9. Coleman, J. (2001). Capital social and human. *Social Sciences and Modernity*, 3, 122–139. (in Russian)
10. Lazebnyk, L., Nykytchenko, N., Hurochkina, V., & Kravchenko, L. (2019). *Modeling of Functional Dependence Emergent Qualities of Economic Systems*. Proceedings of the 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019). (Khmelnytskyi, Ukraine, September, 2019). Atlantis Press. Vol. 95. doi: 10.2991/smtesm19.2019.48. (in Ukrainian)
11. Gurochkina, V. V., & Kravchenko, L. V. (2020). Principles and patterns of industrial enterprises development in the merchandising economy. *Market Infrastructure*, 42. doi: 10.32843/infrastructure42-27. (in Ukrainian)
12. Gurochkina, V. (2019). Emergennist – Phenomenon of complex economic systems. *Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic sciences*, 6, 63–71. doi: 10.31891/2307-5740-2019-276-6-63-71. (in Ukrainian)
13. Gurochkina, V. (2017). Evaluation of implementation of principles of corporate social responsibility at domestic Enterprises. *Economics, Business Administration, Law*, 2(2), 162–173. Retrieved from http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/2957/1/3181_IR.pdf. (in Ukrainian)
14. Fukuyama, F. (2006). *Doverye : social'nye dobrodetely y put' k procvetaniyu*. Moscow: ACT Keeper. (in Russian)

Стаття надійшла до редакції 09.05.2020 р.
Стаття прийнята 25.05.2020 р.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Онищенко Світлана Володимирівна
доктор економічних наук, професор

e-mail: s07onyshchenko@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6173-4361

Глушко Аліна Дмитрівна

кандидат економічних наук, доцент

e-mail: glushk.alina@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4086-1513

Національний університет

«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Першотравневий проспект, 24, Полтава, 36000, Україна

Стаття присвячена визначенню концептуальних засад інформаційної безпеки національної економіки в умовах діджиталізації. У процесі дослідження виявлено дуальний взаємозв'язок між процесами діджиталізації і розвитком господарської системи, актуалізовано проблему забезпечення інформаційної безпеки сучасної економіки. На основі аналізу хронології найбільших кібератак на інформаційні системи України, рівня та динаміки кібератак і кіберзлочинів, фінансових втрат національної економіки від кіберзлочинності обґрунтовано необхідність забезпечення інформаційної безпеки. Сформовано понятійно-категорійний базис інформаційної безпеки національної економіки. Встановлено зв'язки між базовими категоріями розвитку процесів діджиталізації, управління національною економікою та забезпечення інформаційної безпеки. На основі аналізу наукової літератури виокремлено три основні концептуальні підходи до визначення сутності інформаційної безпеки, згідно з якими інформаційна безпека розглядається як: складова національної безпеки; стан захищеності інформаційного середовища та національних інтересів від можливих загроз; стан системи, який здатний забезпечити цільові параметри безпеки. Поглиблено змістовне наповнення поняття «інформаційна безпека національної економіки» і визначено як стан захищеності інформаційного середовища, що забезпечує реалізацію національних економічних інтересів, стійкість національної економіки до внутрішніх та зовнішніх, реальних і потенційних загроз, пов'язаних із активним розвитком цифровізації. На основі системного та захисного підходів розроблено структурну модель інформаційної безпеки національної економіки, визначено її властивості та взаємозв'язок елементів із зовнішнім середовищем. Обґрунтовано, що основу інформаційної безпеки національної економіки становить захист національних економічних інтересів. Запропоновану систему інформаційної безпеки національної економіки правомірно визначено базисом для подальшого дослідження пріоритетних напрямів забезпечення інформаційної безпеки в умовах діджиталізації.

Ключові слова: інформаційна безпека, національна економіка, діджиталізація, національні економічні інтереси.

JEL Classification: B41; E60; H11; H56.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ДИДЖИТАЛИЗАЦИИ

Онищенко Светлана Владимировна
доктор экономических наук, профессор

e-mail: s07onyshchenko@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6173-4361

Глушко Алина Дмитриевна

кандидат экономических наук, доцент

e-mail: glushk.alina@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4086-1513

Национальный университет

«Полтавская политехника имени Юрия Кондратюка»

Первомайский проспект, 24, Полтава, 36000, Украина

Статья посвящена определению концептуальных основ информационной безопасности национальной экономики в условиях диджитализации. В процессе исследования установлена

дуальная взаимосвязь между процессами диджитализации и развитием хозяйственной системы, актуализирована проблема обеспечения информационной безопасности современной экономики. На основании анализа хронологии крупнейших кибератак на информационные системы Украины, уровня и динамики кибератак и киберпреступлений, финансовых потерь национальной экономики от киберпреступности обоснована необходимость обеспечения информационной безопасности. Сформирован понятийно-категориальный базис информационной безопасности национальной экономики. Установлены связи между базовыми категориями развития процессов диджитализации, управления национальной экономикой и обеспечения информационной безопасности. На основании анализа научной литературы установлены три основных концептуальных подхода к определению сущности информационной безопасности, согласно которым информационная безопасность рассматривается как: составляющая национальной безопасности; состояние защищенности информационной среды и национальных интересов от возможных угроз; состояние системы, которое способно обеспечить целевые параметры безопасности. Усовершенствовано содержательное наполнение понятия «информационная безопасность национальной экономики» и определено как состояние защищенности информационной среды, обеспечивающей реализацию национальных экономических интересов, устойчивость национальной экономики к внутренним и внешним, реальным и потенциальным угрозам, что связаны с активным развитием цифровизации. На основании системного и защитного подходов разработана структурная модель информационной безопасности национальной экономики, определены ее свойства и взаимосвязь элементов с внешней средой. Обосновано, что основу информационной безопасности национальной экономики составляет защита национальных экономических интересов. Предложенную систему информационной безопасности национальной экономики правомерно определено базисом для дальнейшего исследования приоритетных направлений обеспечения информационной безопасности в условиях диджитализации.

Ключевые слова: информационная безопасность, национальная экономика, диджитализация, национальные экономические интересы.

JEL Classification: B41; E60; H11; H56.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF INFORMATION SECURITY OF NATIONAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

Svitlana Onyshchenko

D.Sc. (Economics), Professor

e-mail: s07onyshchenko@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6173-4361

Alina Hlushko

PhD (Economics), Associate Professor

e-mail: glushk.alina@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4086-1513

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

24, Pershotravnevyj Ave., Poltava, 36000, Ukraine

The article focuses on defining the conceptual foundations of information security of the national economy in terms digitalization. The study revealed the dual relationship between the processes Djilas and the development of the economic system, actualized the problem of information security in today's economy. Based on the analysis of the chronology of major cyber-attacks on information systems, the level and dynamics of cyber-attacks and cybercrime, the financial losses of the national economy from cybercrime the need for information security was justified. The conceptual-categorical basis of information security of the national economy was formed. The links between the basic categories of development of digitalization processes, management of the national economy and provision of information security were determined. Based on the analysis of the scientific literature, three main conceptual approaches to defining the essence of information security were defined, in accordance with which information security is considered as a component of national security; the protection of the information environment and national interests from possible threats; the state of the system, which is able to ensure appropriate security settings. The content of the notion 'information security of the national economy' was extended and defined as a condition of protection of the information environment, ensuring the realization of national economic interests, the stability of the national economy to both internal and external, real and potential threats associated with the rapid development of

digitalization. The structural model of information security of the national economy was developed, based on systemic and protective approaches, its properties and interrelation of elements with external environment were defined. It was proved that the protection of national economic interests is the basis of the information security of the national economy. The proposed system of information security of the national economy has identified a legitimate basis for further study of the priority directions of ensuring information security in terms of digitalization.

Key words: Information Security, National Economy, Digitalization, National Economic Interests.

JEL Classification: B41; E60; H11; H56.

Постановка проблеми. В умовах поглиблення процесів діджиталізації кардинально змінюється економічна парадигма світу. Діджиталізація господарських процесів стала водночас основою економічного зростання, підвищення якості життя населення, й конкурентоспроможності національних економік, та джерелом виникнення нових ризиків, кіберзагроз і небезпек. Синергетичний ефект позитивних екстерналій діджиталізації проявляється в розвитку економічного, соціального, інфраструктурного, технологічного та інтелектуального потенціалу країни. В той же час загрози, що виникають в умовах діджиталізації економічних систем, є перешкодою для їх ефективного функціонування. В контексті дуального впливу процесів діджиталізації на економіку України актуалізується проблема забезпечення інформаційної безпеки сучасної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми забезпечення безпеки національної економіки широко актуалізуються у працях вітчизняних науковців, зокрема О. Барановського, З. Варналія, О. Власюка, В. Гейця, Я. Жаліла, М. Єрмошенка, В. Шлемка, Н. Юрків та багатьох інших. Так, О. Барановський у своїх дослідженнях розкриває генезис безпеки з позицій філософського, соціологічного й релігійного сприйняття (Барановський, 2014). У працях З. Варналія розглядаються теоретичні засади економічної безпеки, обґрунтовано механізм її забезпечення. Важливим внеском є деталізація загроз безпеці національної економіки та способів їх попередження (Варналій, 2009). Дослідження В. Гейця присвячені проблемам забезпечення економічної безпеки (Геєць, 1999). Особливої уваги заслуговують розроблені індикатори економічної безпеки України. В працях Н. Юрків розкрито теоретико-методологічні засади і прикладні засоби досягнення безпеки реального сектору економіки (Юрків, 2012). Питання сутності та напрямів забезпечення економічної безпеки висвітлено в роботах Я. Жаліло (Жаліло, 2001) та В. Шлемка (Шлемко, 1997). Дослідження О. Власюка (Власюк, 2014) та М. Єрмошенка (Єрмошенко, 2001) присвячені проблематиці фінансової безпеки.

Відзначаючи роль та значення існуючих наукових досліджень із питань безпеки національної економіки, цілком очевидно, що в умовах діджиталізації найбільш актуальною є проблема інформаційної безпеки.

Мета статті полягає у визначенні концептуальних засад інформаційної безпеки національної економіки в умовах діджиталізації, що передбачає визначення понятійно-категорійного базису та формування структури інформаційної безпеки.

Основні результати дослідження. Цифрові тренди поступово охоплюють всі галузі економічної діяльності в Україні. Інформація виступає головним джерелом конкурентоспроможності суб'єкта господарювання, регіону, держави. Економічний вплив інформаційно-комунікаційних технологій на галузі економіки або сфери життя (на макрорівні), конкретний продукт чи послугу (на мікрорівні) визначається доданою вартістю. Цифрові інструменти і технології дозволяють підвищити рівень виробництва інноваційної продукції, скоротити період від розробки ідеї до реалізації готової продукції, забезпечити відповідний рівень доходності від впровадження прогресивних технологій та сформувати конкурентні переваги держави.

Водночас діджиталізація є не лише інструментом реалізації національних економічних інтересів, але й джерелом нових ризиків і загроз безпеці національної економіки за всіма її складовими. Мова йде, у першу чергу, про кібератаки та кіберзлочини. Зростання конфліктів у кіберпросторі правомірно датувати 2013 р., коли була здійснена успішна атака на вітчизняну енергосистему. З цього часу кількість кібератак невинно зростає. Згідно з даними Публічного звіту Служби безпеки України лише за 2019 р. відбулося 480 кібератак на сферу державного управління та об'єкти стратегічного значення (СБУ, 2019). Хронологія найбільших атак представлена на рис. 1.

Активізація процесів діджиталізації господарської діяльності створює передумови для зростання випадків несанкціонованого використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), телекомунікаційних систем, комп'ютерних мереж і мереж електронного зв'язку. Згідно з офіційними статистич-

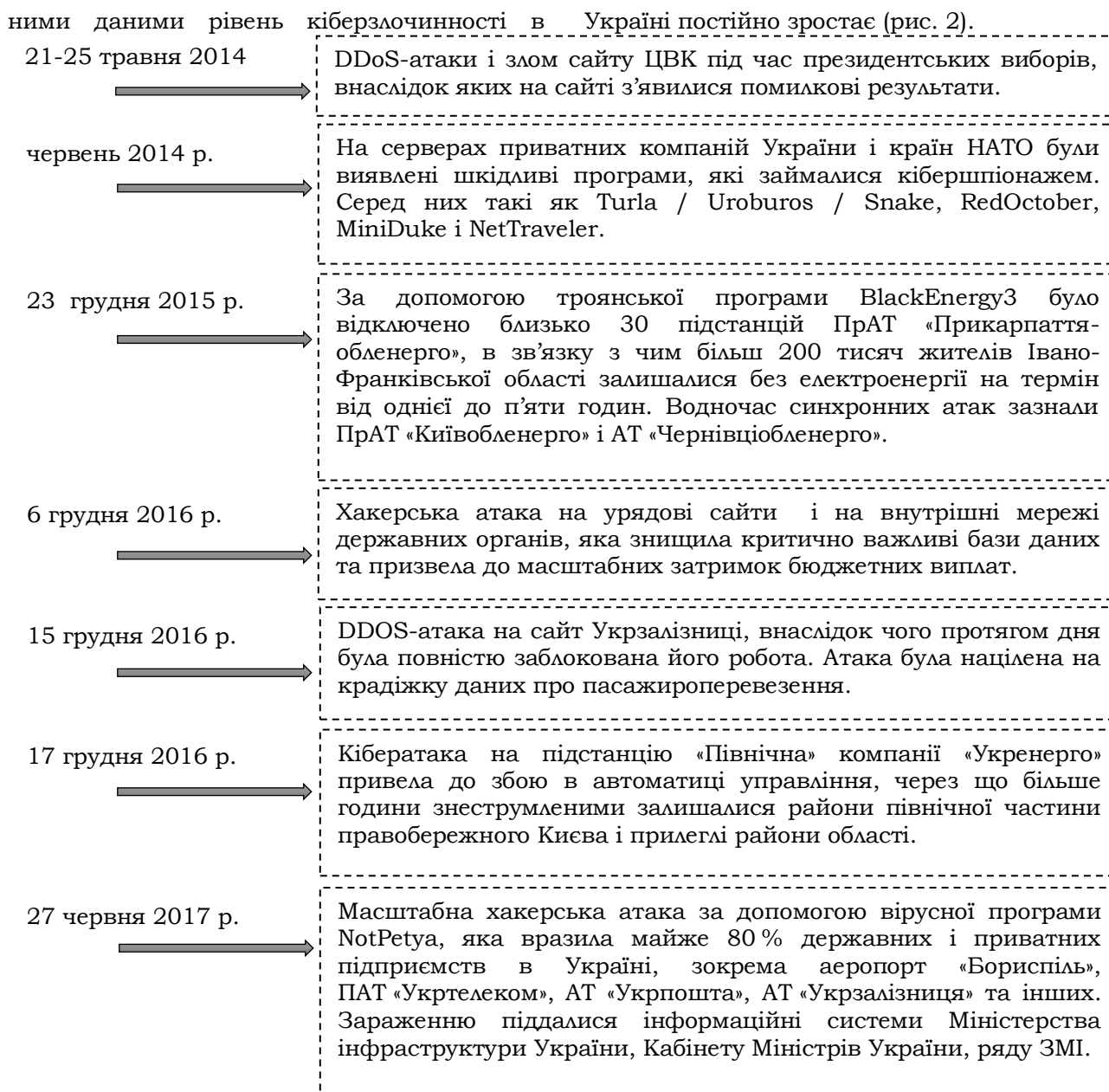

Рис. 1. Хронологія найбільших кібератак на інформаційні системи України
 Джерело: побудовано авторами за даними (Kenneth Geers, 2015; СБУ, 2020)

Суттєве збільшення кількості зареєстрованих у 2013 р. кіберзлочинів окремі вчені пов'язують із тим, що «зростання вказаного виду злочинності обумовлено щорічним зростанням користувачів Інтернет-ресурсу в Україні» (Книженко, 2014), інші пов'язують різницю в даних, що стосуються обліку зареєстрованих злочинів, з переданням права формувати державну статистику про стан злочинності в державі від МВС до прокуратури України. Особливо відчутне зростання рівня кіберзлочинності відбулося у 2017 р. (більш ніж у чотири рази порівняно з 2013 р.), і це свідчить про наявність специфічних рис досліджуваного виду злочинів, пов'язаних з особливостями комплексу факторів його детермінації: стрімке розгортання процесу інформатизації суспільства (упро-

вадження мережі третього покоління (3G) операторами мобільного зв'язку), освоєння кібертехнологій як засобу злочинної діяльності, об'єктивне відставання технічної складової правоохоронної системи тощо (Кравцова, 2018).

Рівень кіберзлочинності в абсолютних показниках характеризується істотним зростанням і стабілізацією показників на високих позначках. Позитивна динаміка створює реальні загрози безпеці національної економіки. Фінансові втрати від кіберзлочинності щороку зростають. Згідно з даними дослідження, проведеного експертами Центру стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS) та компанії McAfee, що займається розробкою антивірусного програмного забезпечення, рівень втрат від кіберзлочинів у світовій економіці зростає

серйозними темпами: якщо в 2014 р. вони становили 345-445 млрд дол. США (0,6 % світового ВВП), то у 2016 р. вже 445-600 млрд дол. США (0,8 % світового ВВП), а в 2017 р. – близько 1,5 трильйона доларів США (CSIS, 2018). Світові збитки лише від хакер-

ської атаки за допомогою вірусної програми NotPetya склали 850 млн дол. США, з них 300 млн дол. США – фінансові втрати національної економіки України (0,4 % ВВП) (Державна служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, 2020).

Рис. 2. Рівень та динаміка кіберзлочинів в Україні у 2010-2018 рр.

Джерело: побудовано авторам за даними (Департамент кіберполіції України, 2020)

Встановити реальні масштаби фінансових втрат від дій кіберзлочинців надзвичайно складно і майже неможливо. Проте відсутність офіційної статистики не зменшує актуальність та важливість завдання забезпечення безпеки інформації. Адже саме інформація є одним з універсальних видів ресурсів, які необхідні як для процесу прийняття рішень, так і для формулювання стратегічних, тактичних та оперативних задач господарського розвитку на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Безпека держави, або національна безпека як така, у різних країнах трактується по-різному. Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» (2003), національна безпека тлумачиться як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам».

В умовах посилення взаємозв'язків та взаємозалежностей національних економік застосування системного підходу при дослідженні проблем інформаційної безпеки національної економіки є перспективним напрямом розроблення ефективних шляхів її забезпечення. З цієї позиції правомірно відмітити, що національна безпека має складові (структуру), які, у свою чергу, теж

містять свої складові, а ті – теж тощо. Саме це і свідчить про полісистемність національної безпеки, коли є системи вищого і нижчого рівнів (рангів). Водночас слід зазначити, що підсистема національної безпеки, є «надсистемою» для наступного рівня складових безпеки, а підсистеми третього рівня виступають «надсистемою» для четвертого рівня складових і т. ін.

Розглядаючи інформаційну безпеку з позиції системного підходу, правомірно відмітити два аспекти її трактування. З одного боку, інформаційна безпека є самостійним елементом національної безпеки будь-якої країни, а з іншого – інтегрованою складовою будь-якої іншої безпеки, зокрема економічної.

Низка закордонних та вітчизняних вчених (серед яких М. Арсенєв, М. Бекетов, В. Болдирев, А. Хаустов) надають інформаційній безпеці на всіх рівнях виняткове значення. Зокрема, М. Бекетов пропонує розглядати інформаційну безпеку не як вид національної безпеки, а як відносно самостійний наднаціональний вид загальної безпеки, який забезпечує прогресивний розвиток не тільки інформаційного середовища, але й соціуму в цілому (Шульга, 2015). Глобалізація світової та національної інформаційних систем визначає зростання інформаційної складової в усіх видах національної

безпеки.

Важливість забезпечення інформаційної безпеки задекларована на найвищому рівні. В ст. 17 Конституції України (1996) прямо передбачено, що поряд із захистом суверенітету і державної цілісності України, «забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу».

Економічні дослідження розглядають поняття «інформаційної безпеки» з позиції захисту національних економічних інтересів та зіставляють вартість впровадження й експлуатації систем інформаційної безпеки в сфері економічної безпеки і можливі втрати від ризиків та загроз. Роль інформаційної безпеки визначається, як правило, здатністю засобів та методів інформаційної безпеки, як важливої компоненти економічної безпеки на всіх рівнях, протистояти загрозам економічної цілісності держави.

Аналіз теоретичних напрацювань фахівців у безпековій сфері дають можливість систематизувати основні концептуальні наукові підходи щодо тлумачення категорії «інформаційна безпека» (рис. 3).

У науковій літературі на сьогодні склалися три основні концептуальні підходи до визначення сутності інформаційної безпеки:

- 1) інформаційна безпека як складова національної безпеки;
- 2) інформаційна безпека як стан захищеності інформаційного середовища та національних інтересів від можливих загроз;
- 3) інформаційна безпека як стан системи, який здатний забезпечити цільові параметри безпеки.

Узагальнюючи існуючі підходи, інформаційну безпеку національної економіки правомірно визначити як стан захищеності інформаційного середовища, що забезпечує реалізацію національних економічних інтересів, стійкість національної економіки до внутрішніх та зовнішніх, реальних і потенційних загроз, у тому числі пов'язаних із активним розвитком цифровізації (Glushko & Yanko, 2019).

Спираючись на конфліктний та захисний підходи до розуміння ключової категорії науки про інформаційну безпеку національної економіки в умовах діджиталізації, дотримуємося позиції, що найважливішими елементами інформаційної безпеки національної економіки є забезпечення стійкості, стабільності, економічної незалежності та здатності до саморозвитку й прогресу національної економіки (Онищенко & Пугач, 2015).

Системний підхід дослідження полягає:

- в логічно обґрунтованій послідовності комплексного вивчення об'єкту, виявленні та залученні резервів підвищення

ефективності його функціонування;

- у розгляді кожного об'єкту як складової частини економічної системи вищого порядку, а підсумки його діяльності – як наслідки складної взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників,

- у сприйнятті об'єкту як системи або впорядкованої сукупності взаємопов'язаних елементів, що організовано взаємодіють для досягнення спільної мети.

Розглядаючи інформаційну безпеку з позицій системного підходу та як інтегровану складову будь-якої іншої безпеки, слід представити її структуру, тобто спосіб закономірного зв'язку компонентів системи. Модель системи інформаційної безпеки національної економіки із сукупністю її властивостей при взаємозв'язку із зовнішнім середовищем наведено на рис. 4.

Основа інформаційної безпеки національної економіки становить захист національних економічних інтересів. Необхідно враховувати той факт, що загрози безпеці національної економіки можуть впливати на інтереси всіх суб'єктів ринкових відносин.

У вітчизняній літературі виділяють три типи інтересів:

- інтереси громадян (споживачів);
- інтереси суб'єктів господарювання;
- інтереси держави.

Системність у дослідженні визначає врахування всіх трьох типів інтересів. В протилежному випадку не можна зробити висновок про те, чи є регуляторні заходи, що впроваджуються в напрямку забезпечення інформаційної безпеки, найбільш оптимальними (Glushko & Marchyshynets, 2018).

Об'єктами інформаційної безпеки національної економіки є держава (на макрорівні), окремі регіони та галузі (на мезорівні), суб'єкти господарювання, сім'ї, громадяни (на мікрорівні). Водночас держава виступає і головним суб'єктом інформаційної безпеки національної економіки, здійснюючи свої функції в цій сфері через функціональні та галузеві міністерства й інші органи державної влади, органи місцевого самоврядування. Участь громадян та їх об'єднань у підтримці економічної безпеки є не менш важливою. Такі дії повинні всіяко заохочуватися державою. Однак активна участь громадян в забезпеченні безпеки національної економіки неможлива без усвідомлення ними важливості цієї державної справи і виявлення активної громадянської позиції.

Необхідно детально зупинитися на критеріях (вихідних параметрах) системи інформаційної безпеки національної економіки:

- 1) економічна незалежність, що перед-

бачає можливість здійснення контролю з боку держави над національними ресурсами, здатність використовувати національні кон-

курентні переваги з метою посилення позицій країни на світовому ринку;

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» (1998)	Закон України «Про національну безпеку України» (2018)	Харченко Л. С., Ліпкан Н. А., Логінов О. В. (2004)
Інформаційна безпека є невід'ємною частиною політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки	Поняття «інформаційна безпека» не розкривається, увага фокусується на напрямках державної політики щодо забезпечення інформаційної безпеки, кібербезпеки	Інформаційна безпека – це складова національної безпеки, процес управління загрозами та небезпеками державними і недержавними інституціями, окремими громадянами, за якого забезпечується інформаційний суверенітет України
Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки (2018)		
Інформаційна безпека поряд з кібербезпекою, захистом персональних даних, недоторканністю особистого життя та прав користувачів цифрових технологій, зміцненням та захистом довіри у кіберпросторі визначається передумовою одночасного цифрового розвитку та відповідного попередження, усунення та управління супутніми ризиками		

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СТАН ЗАХИЩЕНОСТІ

Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» (2007)	Фісун Ю. А. (2001)
Інформаційна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації	Інформаційна безпека – стан захищеності інформаційного середовища, який відповідає інтересам держави, за якого забезпечується формування, використання і можливості розвитку незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх інформаційних загроз
Гасеський В. К., Авраменко В. А. (2012)	Баранов О.П. (2014)
Інформаційна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, який виключає можливість заподіяння їм шкоди через неповноту, невчасність і недостовірність інформації, через негативні наслідки функціонування інформаційних технологій або внаслідок поширення законодавчо забороненої чи обмеженої для поширення інформації	Інформаційна безпека – це стан захищеності особи, суспільства і держави, при якому досягається інформаційний розвиток, технічний, інтелектуальний, соціально-політичний, морально-етичний, за якого сторонні інформаційні впливи не завдають їм суттєвої шкоди
Петрик В. М. (2006)	Інформаційна безпека – це стан захищеності національних інтересів України в інформаційному середовищі, за якого не допускається (або зводиться до мінімуму) завдання шкоди особі, суспільству, державі через неповноту, несвочасність, недостовірність інформації й несанкціоноване її поширення та використання, а також через негативний інформаційний вплив та негативні наслідки функціонування інформаційних технологій

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СТАН БЕЗПЕКИ ТА ПРОЦЕС ЗАХИСТУ

Ліпкан В. А. (2005)	Нижник Н. Р., Ситник Г. А., Білоус В. Т. (2000)
Інформаційна безпека – це стан, який характеризується відсутністю небезпеки, тобто чинників і умов, які загрожують безпосередньо індивіду, спільноті, державі з боку інформаційно-комунікаційного середовища	Інформаційна безпека – стан правових норм і відповідних їм інститутів безпеки, які гарантують постійну наявність даних для прийняття стратегічних рішень та захист інформаційних ресурсів країни
Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. (2002)	Литвиненко О. В. (2003)
Інформаційна безпека – це безпека об'єкта від інформаційних загроз або негативних впливів, пов'язаних з інформацією та нерозголошення даних про той чи інший об'єкт, що є державною таємницею	Інформаційна безпека як єдність трьох складових: забезпечення захисту інформації; захисту та контролю національного інформаційного простору; забезпечення належного рівня інформаційної достатності

Рис. 3. Підходи до трактування поняття «інформаційна безпека»

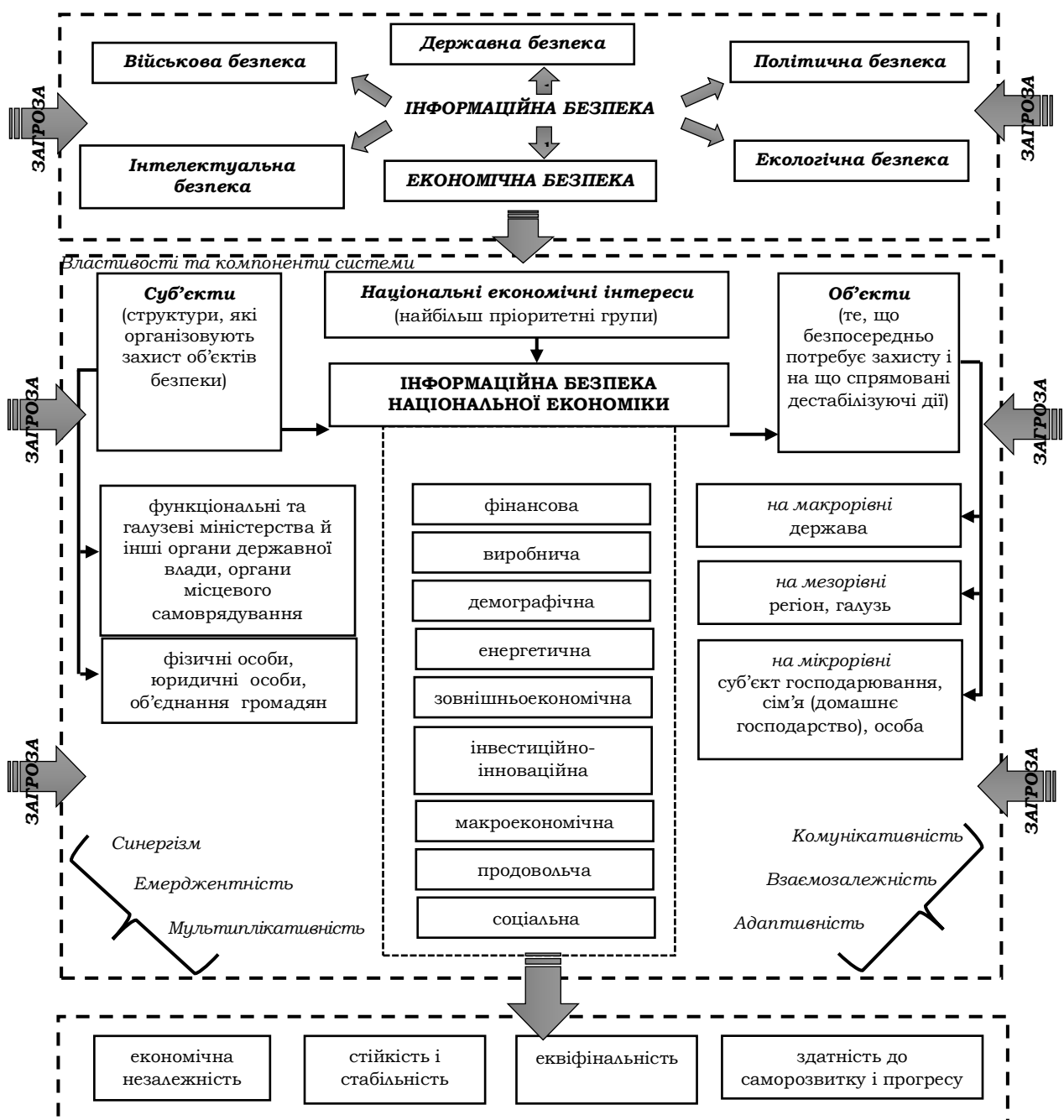

Рис. 4. Система інформаційної безпеки національної економіки

2) стійкість і стабільність, тобто захищеність національної економіки від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів за рахунок позитивної синергетичної взаємодії всіх елементів економічної системи;

3) здатність до саморозвитку та прогресу, що передбачає можливість реалізації та захисту національних економічних інтересів, розвитку економічного, соціального, інфраструктурного, технологічного та інтелектуального потенціалу країни;

4) еквіфінальність, тобто здатність досягнути стану захищеності національної економіки, шляхом використання різноманітних методів, що відрізняються траєкторією впливу.

Таким чином, обґрунтовані на основі си-

стемного підходу концептуальні основи інформаційної безпеки національної економіки є базисом для визначення пріоритетних напрямів її забезпечення в умовах діджиталізації.

Висновки. Проведене дослідження концептуальних засад інформаційної безпеки національної економіки дало змогу зробити наступні висновки:

1. Обґрунтовано дуальний вплив процесів діджиталізації на національну економіку. Діджиталізація господарської системи виступає інструментом реалізації й захисту національних економічних інтересів, забезпечення зміцнення безпеки національної економіки та, водночас, джерелом виникнення внутрішніх і зовнішніх дестабілізую-

чих чинників.

2. Проведено статистичний аналіз кібератак і кіберзлочинів та відмічено позитивну динаміку і стабілізацію показників на високих позначках, що створює реальні загрози безпеці національної економіки.

3. На основі систематизації наукових концепцій трактування поняття «інформаційна безпека національної економіки» виділено три основні наукові підходи, а саме визначення інформаційної безпеки як складової національної безпеки; як стану захищеності інформаційного середовища та націо-

нальних інтересів від можливих загроз; як стану системи, який здатний забезпечити цільові параметри безпеки.

4. Доведена необхідність дотримання принципів системності, з'єднуваності та синергізму для забезпечення інформаційної безпеки національної економіки. Запропоновано систему інформаційної безпеки національної економіки, яку правомірно визначити базисом для подальшого дослідження пріоритетних напрямів забезпечення інформаційної безпеки в умовах діджиталізації.

Література

1. Барановський О. І. Філософія безпеки : монографія: у 2 т. К. : УБС НБУ, 2014. Т. 1. 831 с.
2. Варналій З. С. Економічна безпека : навч. посіб. К. : Знання, 2009. 647 с.
3. Концепція економічної безпеки України. Керівник проекту В. М. Геєць. К. : Логос, 1999. 56 с.
4. Юрків Н. Я. Економічна безпека реального сектора економіки України: стратегічні пріоритети і теоретико-методологічні засади забезпечення : монографія. Львів : ПАІС, 2012. 400 с.
5. Жаліло Я. А. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації. Київ : Сатсанга, 2001. 224 с.
6. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. К. : НІСД, 1997. 143 с.
7. Власюк О. С. Актуальні проблеми фінансової безпеки України в умовах посткризової трансформації : монографія. К. : НІСД, 2014. 432 с.
8. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 309 с.
9. Публічний звіт Служби безпеки України за 2019 рік. *Служба безпеки України*: веб-сайт. URL: <https://www.ssu.gov.ua/uploads/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%20F1.pdf> (дата звернення 06.04.2020)
10. Geers K. *Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine*. Tallinn : NATO CCD COE Publications, 2015.
11. *Служба безпеки України* : веб-сайт. URL: <https://www.ssu.gov.ua/ua/> (дата звернення 06.04.2020).
12. *Департамент кіберполіції України* : веб-сайт. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/results/2018/> (дата звернення 06.04.2020).
13. Книженко О. О. Сучасний стан злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 7. С. 122–127.
14. Кравцова М. О. Сучасний стан і напрями протидії кіберзлочинності в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2(19). С. 155–166.
15. Economic Impact of Cybercrime – No Slowing Down. Report of the Center for Strategic and International Studies (CSIS), 2018. CSIS : веб-сайт. URL: <https://www.csis.org/analysis/economic-impact-cybercrime> (дата звернення 06.04.2020).
16. Аналіз регуляторного впливу проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах». *Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України* : веб-сайт. URL: http://195.78.68.84/dsszzi/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=288142&cat_id=38837&ctime=1522850564776 (дата звернення 06.04.2020).
17. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964–IV. *Голос України*. 2003. 22 лип. С. 20–21.
18. Шульга В. І. Сучасні підходи до трактування поняття інформаційна безпека. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2015. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5514> (дата звернення 06.04.2020).
19. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://rada.gov.ua> (дата звернення 06.04.2020).
20. Glushko A. D., Yanko A. S. Optimal reservation of data in the system of residual classes in the direction of ensuring information security of the national economy. *Economics and Region*. 2019. № 4(75). P. 20–28. DOI: 10.26906/EiR.2019.4(75).1814.

21. Онищенко С. В., Пугач О. А. Загрози економічній безпеці України: сутність, оцінювання та механізм запобігання : монографія. Полтава : ПолтНТУ, 2015. 337 с.
22. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 04.02.1998 № 75/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 06.04.2020).
23. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 06.04.2020).
24. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (дата звернення 06.04.2020).
25. Інформаційна безпека України : глосарій / Л. С. Харченко та ін. ; заг. ред. Р. А. Калюжний. К. : Текст, 2004. 135 с.
26. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 09.01.2007 р. № **537-V**. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16> (дата звернення 06.04.2020).
27. Фисун Ю. А. Проблемы внутренней безопасности России в XXI веке. М. : Фонд «Отечество», 2001. 234 с.
28. Авраменко А. В., Гасеський В. К. Інформаційна безпека в Україні як складова національної безпеки. *Зб. наук. праць. УАДУ*. К. : Вид-во УАДУ, 2012. № 18. С. 9–18.
29. Баранов О. П. Передумови створення Державної спеціальної служби транспорту та її завдання в системі національної безпеки України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2014. № 3. С. 60–65.
30. Петрик В. М., Галамба М. В. Інформаційна безпека України: поняття, сутність та загрози. *Юридичний журнал*. 2006. № 11. С. 49–52.
31. Ліпкан В. А. Теоретико-методологічні засади управління у сфері національної безпеки України / *Національна академія внутрішніх справ України*. К., 2005. 350 с.
32. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): навч. посіб. / Н. Р. Нижник та ін. ; за заг. ред. П. В. Мельника, Н. Р. Нижник. Ірпінь, 2000. 304 с.
33. Данільян О. Г., Дзьобан О. П., Панов М. І. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації : навч. посіб. Х. : ФОЛІО, 2002. 285 с.
34. Литвиненко О. В. Інформаційні впливи та операції. Теоретико-аналітичні нариси : монографія. К. : НІСД, 2003. 240 с.
35. Glushko A., Marchyshynets O. Institutional provision of the state regulatory policy in Ukraine. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2018. Vol. 9, Issue 3. P. 941–948. DOI: 10.14505/jarle.v9.3(33).18.

References

1. Baranovsky, O. I. (2014). *Security Philosophy: Monograph*. K.: UB NBU. (in Ukrainian)
2. Varnaliy, Z. S. (2009). *Economic security: tut*. K.: Znannya. (in Ukrainian)
3. Heiets, V. M. (Ed.). (1999). *The concept of economic security of Ukraine*. K.: Logos. (in Ukrainian)
4. Yurkiv, N. Ya. (2012). *Economic Security of the Real Sector of the Ukrainian Economy: Strategic Priorities and Theoretical and Methodological Principles of Providing: Monograph*. Lviv: PAIS. (in Ukrainian)
5. Zhalilo, Ya. A. (2001). *Strategy for ensuring the economic security of Ukraine. Priorities and implementation issues*. Kyiv: Satsang. (in Ukrainian)
6. Shlemko, V. T., & Binko, I. F. (1997). *Economic security of Ukraine: essence and directions of providing: monograph*. K.: NISD. (in Ukrainian)
7. Vlasyuk, O. S. (2014). *Actual problems of financial security of Ukraine in the conditions of post-crisis transformation: monograph*. K.: NISD. (in Ukrainian)
8. Yermoshenko, M. M. (2001). *Financial security of the state: national interests, real threats, security strategy*. K.: Kyiv National University of Trade and Economics. (in Ukrainian)
9. Public report of the security Service of Ukraine in 2019. Retrieved from <https://www.ssu.gov.ua/uploads/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%20F1.pdf>. (in Ukrainian)
10. Geers, K. (2015). *Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine*. Tallinn: NATO CCD COE Publications.
11. The security service of Ukraine. (n.d.). Retrieved from <https://www.ssu.gov.ua/ua/>. (in Ukrainian)
12. The Department of postal and telecommunications in Ukraine. (n.d.). Retrieved from <https://cyberpolice.gov.ua/results/2018/>. (in Ukrainian)
13. Knizhenko, A. A. (2014). Current state of crime in the sphere of use of electronic computing machines (computers), automated systems, computer networks and telecommunication networks in Ukraine. *Bulletin of the Ministry of justice of Ukraine*, 7, 122–127. (in Ukrainian)
14. Kravtsova, M. A. (2018). Modern condition and directions of counteraction to cybercrime in Ukraine. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 2(19), 155–166. (in Ukrainian)

15. Economic Impact of Cybercrime – No Slowing Down. Report of the Center for Strategic and International Studies (CSIS), 2018. Retrieved from <https://www.csis.org/analysis/economic-impact-cybercrime>.
16. State service of special communication and information protection of Ukraine. (n.d.). The analysis of regulatory impact of draft regulations of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On amendments to the Rules of protection of information in information, telecommunication and information-telecommunication systems". Retrieved from http://195.78.68.84/dsszzi/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=288142&cat_id=38837&time=1522850564776. (in Ukrainian)
17. The law of Ukraine "On fundamentals of national security of Ukraine" dated 19.06.2003 № 964-IV. (2003). *The Voice of Ukraine*, 22, 20-21. (in Ukrainian)
18. Shulga, V. I. (2015). Modern approaches to the interpretation of the concept of information security. *Electronic scientific specialized edition "Effective economy"*, 4. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5514>. (in Ukrainian)
19. Constitution of Ukraine of 28.06.1996, No. 254 K/96-BP. Retrieved from <http://rada.gov.ua>. (in Ukrainian)
20. Glushko, A. D., & Yanko, A. S. (2019). Optimal reservation of data in the system of residual classes in the direction of ensuring information security of the national economy. *Economics and Region*, 4(75), 20–28. doi: 10.26906/EiR.2019.4(75).1814.
21. Onishchenko, S. V., & Maslii, A. A. (2015). *Threats to the economic security of Ukraine: the nature, assessment and prevention mechanism: monograph*. Poltava: PoltNTU. (in Ukrainian)
22. The law of Ukraine "On the Concept of the National Informatisation programme". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80>. (in Ukrainian)
23. The law of Ukraine "On national security of Ukraine". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>. (in Ukrainian)
24. The concept of development of the digital economy and society in Ukraine for 2018-2020. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>. (in Ukrainian)
25. Kalujnui, R. A. (Ed.). (2004) *Information Security of Ukraine: Glossary*. K: Text. (in Ukrainian)
26. Law of Ukraine "On Basic Principles of Development of the Information Society in Ukraine for 2007-2015". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16>. (in Ukrainian)
27. Fisun, Yu. A. (2001). *Problems of Russia's Internal Security in the 21st Century*. Moscow: Fatherland Foundation. (in Russian)
28. Avramenko, A. B., & Gaseskiy, V. K. (2012). Information security in Ukraine as a component of national security. *Coll. of sciences WADU*, 18, 9–18. (in Ukrainian)
29. Baranov, O. P. (2014). Prerequisites for the establishment of the State Special Transport Service and its task in the national security system of Ukraine. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 3, 60–65. (in Ukrainian)
30. Petrik, V. M., & Galamba, M. V. (2006). Information Security of Ukraine: Concept, Essence and Threats. *Law Journal*, 11, 49–52. (in Ukrainian)
31. Lipkan, V. A. (2005). *Theoretical and methodological principles of management in the field of national security of Ukraine*. K.: National Academy of Internal Affairs of Ukraine. (in Ukrainian)
32. Melnik, P. V., & Nizhnik, N. R. (Eds.). (2000). *National security of Ukraine (methodological aspects, state and tendencies of development): textbook*. Irpin. (in Ukrainian)
33. Danillian, O. G. (2002). *National security of Ukraine: structure and directions of implementation: textbook*. Kh.: FOLIO. (in Ukrainian)
34. Litvinenko, O. V. (2003) *Influences and operations. Theoretical and analytical essays: monograph*. K.: NISD. (in Ukrainian)
35. Glushko, A., & Marchyshynets, O. (2018). Institutional provision of the state regulatory policy in Ukraine. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 9(3), 941–948. doi:10.14505/jarle.v9.3(33).18.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2020 р.

Стаття прийнята 06.05.2020 р.

**ПРОГНОЗНО-АНАЛІТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ
МІЖНАРОДНИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД**

Шмагельська Марина Олексіївна
кандидат географічних наук
Вінницький кооперативний інститут
вул. Академіка Янгеля, 59, Вінниця, 21009, Україна
e-mail: fed.vki@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4680-5272

У статті визначені міжнародні інституції, які створюють глобальні економічні прогнози. Такі прогнози носять ймовірний характер і не ставлять за мету передбачення майбутнього. У дослідженні проаналізовані довгострокові прогнози різного часу, які охоплюють періоди до 2020, 2030 і 2050 років. Головне завдання комплексного довгострокового прогнозування – виявити ризики і можливості, які несуть для кожної країни та світу в цілому ключові політико-економічні тенденції. На сучасному етапі процедура розробки прогнозів слабо алгоритмізована й має суто індивідуальний характер. Ефективність більшості міжнародних інституцій залишається незначною. Це пов'язано з обмеженістю фінансових ресурсів, відмінностями в ідеологічних і політичних установах.

Найбільш відомі публікації комплексного довгострокового прогнозування Національної ради з розвідки (National Intelligence Council) і Атлантичної ради (Atlantic Council) США: серія доповідей «Глобальні тренди» (Global Trends) – прогнози до 2025 і 2030 років. «Global Trends 2030: Alternative Worlds» пояснює швидкі і багатосторонні трансформації геополітичних, економічних і технологічних факторів, що перетворюють світ сьогодні, а також траєкторію руху таких трансформацій протягом наступних 15-20 років. Особливу увагу довгостроковому прогнозуванню приділяють ООН та інші міжнародні організації та їх країни-учасниці, у т.ч. США, ЄС і Китай. Перше дослідження з серії «Світ у 2050 році» (The World in 2050) було опубліковано департаментом макроекономічного аналізу PricewaterhouseCoopers в 2006 році. Аналіз і прогнози, що містяться у дослідженні Групи Світового Банку «Global Economic Prospects», є невід'ємною частиною нагляду МВФ за змінами в економіці держав-членів організації, тенденціями на міжнародних фінансових ринках та світовою економічною системою. Аналітично-прогностичні дослідження є важливим елементом управління науково-технічним розвитком. Короткий огляд досвіду прогнозування науково-технічного розвитку містить аналітична довідка Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку Національної академії наук України.

Ключові слова: глобальні прогнози, тенденції розвитку, світова економіка, міжнародні інституції.

JEL Classification: E02; F13; F55; F63.

**ПРОГНОЗНО-АНАЛИТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ
ЭКОНОМИКИ МЕЖДУНАРОДНЫМИ ИНСТИТУТАМИ:
ТЕНДЕНЦИИ И ОБЩИЙ ОБЗОР**

Шмагельская Марина Алексеевна
кандидат географических наук
Винницкий кооперативный институт
ул. Академика Янгеля, 59, Винница, 21009, Украина
e-mail: fed.vki@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4680-5272

В статье названы международные институты, которые формируют глобальные экономические прогнозы. Такие прогнозы носят вероятностный характер и у них нет цели предсказания будущего. В исследовании проанализированы долгосрочные прогнозы разного време-

ни, которые охватывают периоды до 2020, 2030 и 2050 годов. Главная задача комплексного долгосрочного прогнозирования – выявить риски и возможности, которые несут для каждой страны и мира в целом ключевые политико-экономические тенденции. На современном этапе процедура разработки прогнозов слабо алгоритмизирована и носит сугубо индивидуальный характер. Эффективность большинства международных институтов остается незначительной. Это связано с ограниченностью финансовых ресурсов, различиями в идеологических и политических установках.

Наиболее известные публикации комплексного долгосрочного прогнозирования Национального совета по разведке (National Intelligence Council) и Атлантического совета (Atlantic Council) США: серия докладов «Глобальные тренды» (Global Trends) – прогнозы до 2025 и 2030 годов. «Global Trends 2030: Alternative Worlds» объясняет быстрые и многосторонние трансформации геополитических, экономических и технологических факторов, а также траекторию движения таких трансформаций в течение следующих 15-20 лет. Особое внимание долгосрочному прогнозированию уделяют ООН и другие международные организации и их страны-участницы, в т.ч. США, ЕС и Китай. Первое исследование из серии «Мир в 2050 году» (The World in 2050) было опубликовано департаментом макроэкономического анализа PricewaterhouseCoopers в 2006 году. Анализ и прогнозы, содержащиеся в исследовании Группы Всемирного Банка «Global Economic Prospects», являются неотъемлемой частью надзора МВФ за изменениями в экономике государств-членов организации, тенденциями на международных финансовых рынках и мировой экономической системы. Аналитические и прогнозные исследования являются важным элементом управления научно-техническим развитием. Обзор прогнозирования научно-технического развития содержит аналитическая справка Научно-исследовательского центра промышленных проблем развития Национальной академии наук Украины.

Ключевые слова: глобальные прогнозы, тенденции развития, мировая экономика, международные институты.

JEL Classification: E02; F13; F55; F63.

FORECASTING AND ANALYTICAL RESEARCH OF WORLD ECONOMY DEVELOPMENT BY INTERNATIONAL INSTITUTIONS: TRENDS AND OVERVIEW

Marina Shmahelska

PhD (Geogr.)

Vinnytsia Cooperative Institute

59, Academician Yangel Str, Vinnytsia, 21009, Ukraine

e-mail: fed.vki@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-4680-5272

The article identifies international institutions that create global economic forecasts. Such forecasts are plausible and do not aim to predict the future. The study analyzes long-term forecasts of different times, covering the periods up to 2020, 2030 and 2050. The main task of comprehensive long-term forecasting is to identify the risks and opportunities that carry key political and economic trends for each country and the world as a whole. At the present stage, the forecasting procedure has a purely individual character. The effectiveness of most international institutions remains low. This is due to limited financial resources, differences in ideological and political status.

The most well-known publications of the comprehensive long-term forecasting of the National Intelligence Council and the Atlantic Council of the United States are: a series of reports "Global Trends" - forecasts for 2025 and 2030. Global Trends 2030: Alternative Worlds explains the rapid and multifaceted transformations of geopolitical, economic and technological factors, as well as the trajectory of such transformations over the next 15-20 years. The UN and other international organizations, the United States, the European Union and China pay special attention to long-term forecasting. The first study in the series "The World in 2050" was published by the Department of Macroeconomic Analysis PricewaterhouseCoopers in 2006. The new report presents long-term forecasts of potential GDP growth rates until 2050 for the 32 largest countries in the world. The analysis and forecasts contained in the World Bank's Global Economic Prospects study are an integral part of the IMF. World rating agencies play a significant role in assessing the state of development of the world's largest companies. Analytical and forecasting research is an important element of scientific and technical development management. A brief overview of the experience of forecasting scientific and technical development is contained in the

analytical report of the Research Center for Industrial Development Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Key words: Global Forecasts, Development Trends, World Economy, International Institutions.

JEL Classification: E02; F13; F55; F63.

Постановка проблеми. Незважаючи на значні досягнення у галузі міжнародної економічної науки, stále уявлення про те, як буде розвиватися світова економіка, на даний час відсутнє. Дослідження прогнозування глобальної економічної динаміки викликають великий інтерес з боку світової спільноти. Існує проблема пояснення уповільнення науково-технічного прогресу та економічного зростання в промислово розвинених країнах. Дискусійними є питання чи зможуть країни, що розвиваються, наздогнати розвинені. При цьому глобальні довгострокові прогнози поки не отримали значного розвитку і потребують подальших досліджень.

У публікаціях основних міжнародних інституцій, діяльність яких охоплює практично всю світову господарську систему, має прямий вплив на формування національних економік, регулює політичні, економічні та суспільні процеси, глобальні прогнози відображені. Вони вимагають поглибленого аналізу та дослідження, тому що дають змогу виявити ризики і можливості, які несуть для країн ключові світові політико-економічні тенденції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення основ прогнозування та його теоретичної сутності містить велика кількість наукових праць. Широко розкривають дану проблематику як закордонні, так і вітчизняні вчені: Г. В. Присенко, Є. І. Равікович, М. П. Лукашевич, В. І. Мельников, І. І. Мигович, Т. В. Іванова, В. П. Боровиков, Г. І. Івченко та ін., у їх працях прогнозування – це процес накопичення, аналізу інформації та подальшого розроблення наукових прогнозів. Категорії прогнозування визначено у публікаціях А. М. Стельмашука, О. П. Тищенко, С. П. Стеценко, С. В. Мочерного.

Незважаючи на великий інтерес з боку науковців до проблеми довгострокового прогнозування, публікації, які висвітлюють дане питання, є фрагментарними та оминають розгляд міжнародних інституцій, їх прогнозів в комплексному та систематизованому вигляді. Окремо описаний метод прогнозування на прикладі азіатських стратегічних середовищ для прийняття рішень щодо національної безпеки у меморандумі Unaired states air force project rand «Forecasting asian strategic environments for national security decisionmaking: a report and a method» (Wilcox, 1970). У працях більшості дослідників – юристів, політологів, істориків, економістів – основна увага приділяється саме міжнарод-

ним організаціям, тобто різновиду інститутів, що відрізняються більшим ступенем формалізації, ніж інші інститути (Сухорукова, 2016).

Мета статті, завдання та методологія дослідження. Метою статті є загальний огляд та визначення (сучасних, актуальних, загальних) тенденцій прогнозно-аналітичних досліджень розвитку світової економіки міжнародними інституціями. Швидкість і багатовекторність світового розвитку підвищують ризики реалізації великих довгострокових проектів у всіх галузях соціально-економічної діяльності. Одним з інструментів зниження цих ризиків виступають довгострокові прогнози. Головна задача – пошук найефективніших інструментів дослідження тенденцій розвитку світової економіки на сучасному етапі. Методики прогнозування дозволяють виявити якісні характеристики стратегічно значимих довгострокових тенденцій.

Методологія прогнозування кількісних параметрів досить консервативна і трудомістка. Вона базується на демографічній статистиці, яка дозволяє отримати чисельність робочої сили, потім на основі оцінок динаміки продуктивності праці розраховуються агреговані показники ВВП за певними країнам. Після цього проводиться інтерактивне узгодження експертами отриманих прогностичних оцінок (яке дозволяє отримати вірогідну картину взаємопов'язаних індикаторів і тенденцій світової економічної динаміки). На цьому найскладнішому етапі прогнозування використовуються симуляційні моделі світової економіки (Henry & Romero, 2018). Далі розробляються якісні сценарії соціально-економічного розвитку окремих країн і світу в цілому, досліджуються найбільш ймовірні світові тренди. Пріоритетну роль в системі прогнозно-аналітичних досліджень відіграють міжнародні організації і неформальні інститути.

Основні результати дослідження. Прогнозно-аналітичні дослідження тенденцій розвитку світової економіки – головний тренд, в першу чергу, ХХ ст. Перші математичні моделі, які описують глобальний економічний розвиток, були створені Дж. Форрестером на початку 1970-х рр. з ініціативи Римського клубу. Надалі прогнози світової динаміки робилися різними науковими колективами і спеціалізованими організаціями: підрозділами ООН, World Bank Group, Goldman Sachs, PricewaterCoopers,

ICEMV РАН і т.п. У моделі Дж. Форрестера (Форрестер, 2003) аналізувалися наслідки сучасних тенденцій зростання чисельності населення і виробництва в умовах обмеженості ресурсів і збільшення масштабів забруднення. Результати моделювання продемонстрували нестабільність глобальної системи і можливість глибокої кризи в першій половині XXI ст. Тим самим, моделі показали важливість проблеми фізичних меж розвитку світу, перш за все, виснаження ресурсів.

Процес інтернаціоналізації економічних показників призвів до того, що при розробці прогнозів виникла необхідність у спеціальних дослідженнях зі створення міжнародної системи економічних індикаторів. Базою стала американська система економічних індикаторів, у використанні якої виділяють чотири основні напрями:

- прогнозування найглибших світових економічних криз;
- опис особливостей перебігу криз в окремих країнах;
- прогнозування світової торгівлі за допомогою побудови матриці потоків товарів між країнами;
- прогнозування інфляції, що має міжнародний характер.

Пріоритетну роль в системі прогнозно-аналітичних досліджень відіграють окремі держави й міжнародні інституції, до яких належать міжнародні конференції (конгреси), комісії (комітети) та організації. Окремі різновиди міжнародних інституцій відрізняються своїм місцем та правовим статусом у системі міжнародних відносин. Вони відіграють роль своєрідних банків інформації з певних проблемних питань та сприяють створенню єдиних стандартів в окремих галузях міжнародного співробітництва. Глобальними міжнародними економічними інституціями є Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк.

Суттєві зміни багатьох колишніх концепцій розвитку світової економіки викликані тенденціями на зменшення орієнтування на природні ресурси, дешеvu надлишкову робочу силу і навіть на грошові ресурси й збільшення на здатність генерувати знання і швидко їх застосовувати, використовуючи сучасні методи обробки інформації та телекомунікації, постійно орієнтуючись на подальший розвиток господарської діяльності у часі і просторі (Мазурова, 2015). Різного роду міжурядові та неурядові організації приймають участь у розробці нових концепцій. Особливо активні в цьому напрямку Римський клуб, Міжнародний інститут прикладних досліджень у Відні, Паризька група, Асоціація сприяння ООН, Рада по вивченню людства, Інститут «Відкрите суспільство» (фонд Сороса) і різні інші фонди.

Нажаль, ефективність більшості міжнародних інституцій залишається незначною, в силу обмеженості фінансових ресурсів, відмінностей в ідеологічних і політичних установах, використанні фрагментарного підходу при вирішенні найскладніших соціально-економічних проблем. В першу чергу, це стосується діяльності МВФ і Всесвітньої організації торгівлі, що відповідають за забезпечення стабільності світової фінансової, валютної та торгової систем. Фінансові кризи останніх півтора-двох десятиліть продемонстрували досить низьку здатність МВФ не тільки прогнозувати і попереджати їх виникнення, а й оперативно регулювати.

Стратегічні глобальні прогностичні дослідження поки не отримали особливого розвитку. В умовах світової фінансово-економічної кризи і посткризового розвитку великі надії у створенні глобальних прогнозів покладаються на неформальні міжнародні інститути, такі як «Велика вісімка» і «Велика двадцятка». Вони фактично утворюють неофіційне ядро найважливіших міжнародних організацій (МВФ, Світовий банк, СОТ).

Довгострокові прогнози різного часу охоплюють періоди до 2020, 2030 і 2050 років. Такі прогнози носять імовірнісний характер і не ставлять за мету передбачення майбутнього. Світовими відомими публікаціями є серія доповідей «Глобальні тренди» Національної ради з розвідки (National Intelligence Council) і Атлантичної ради (Atlantic Council) США: *Global Trends 2025: A Transformed World* (Global Trends 2025: A Transformed World, 2008), *Глобальні тенденції 2030: Альтернативні світи* (Глобальные тенденции 2030: Альтернативные миры, 2012). В них даються сценарії розвитку міжнародних інститутів, структур управління і регулювання, а також взаємодії провідних держав у сфері безпеки, енергетики, в області соціальних процесів і т.п. «Глобальні тенденції 2030: Альтернативні світи» – це дослідження, яке засноване на баченні найбільш ймовірного майбутнього великою групою експертів, які тривалий час вивчають різні світові проблеми, окремі регіони і країни. Статистична база роботи – це прогнозні оцінки ВВП, продуктивності праці та інших індикаторів. Прогноз носить імовірнісний характер і не ставить за мету передбачення майбутнього. Активно досліджується та робиться акцент на довгострокове прогнозування розвитку саме китайської економіки і науки. В них дається комплексне бачення розвитку не тільки економіки, а й ідеологічної, соціальної, міжнародно-політичної і військової сфер світової спільноти.

«Глобальні тенденції 2030: Альтернативні світи» призначений для стимулювання розуміння швидких і багатосторонніх трансфор-

мацій геополітичних, економічних і технологічних факторів, що перетворюють світ сьогодні, а також траєкторію руху таких трансформацій протягом наступних 15-20 років. Це посилення ролі приватних інтересів, зміщення світового впливу із Заходу на Схід і Південь, демографічні проблеми, які характеризуються старінням населення і збільшенням середнього класу, а також питання використання природних ресурсів. Такі тенденції вказують на світові трансформації, проте світ може змінюватися будь-яким чином, нерідко діаметрально протилежним всім прогнозам. «Global Trends 2030: Alternative Worlds» називає шість мегатенденцій зі змінними складовими. Вони є ключовими факторами, що визначають варіанти світу у 2030 році, це: глобальна економіка, національна і глобальна влада, природа конфліктів, регіональний вплив, високі технології, а також роль США на міжнародній арені.

Набуває популярності інформаційно-аналітична діяльність міжнародних неурядових організацій, особливо в контексті її впливу на розвиток громадянського суспільства. Загальна кількість інституцій, що функціонують фактично в усіх сферах світової економіки, перевищує, за деякими оцінками, 20 тис. од. (Рижков, 2011). Найважливішою функцією будь-якої міжнародної організації є інформаційно-аналітична. Проблема підвищення якості прогнозно-аналітичних досліджень багато в чому залежить від їхньої інформаційної забезпеченості. Інформацію, що формується всередині національної економіки й залежить від ефективності функціонування суб'єктів господарювання, називають *ендогенною*, тобто інформацією внутрішнього походження. А інформацію, що не залежить від характеру функціонування національної економіки, – *екзогенною*, тобто зовнішнього походження.

Перше дослідження з серії «Світ у 2050 році» (The World in 2050) було опубліковано департаментом макроекономічного аналізу Pricewaterhouse Coopers (PwC) в 2006 році, його основною темою було опис перспектив розвитку 17 найбільших економік світу: країн «Великої сімки» (G7) (Франція, Німеччина, Італія, Японія, Великобританія, США і Канада) в сукупності з такими традиційно розвиненими економіками, як Іспанія, Австралія і Південна Корея, а також семи країн з економікою, що швидко розвиваються – Росії, Китаю, Бразилії, Індії, Індонезії, Мексики, Туреччини (E7). У нинішньому звіті представлені довгострокові прогнози потенційних темпів зростання ВВП до 2050 року для 32 найбільших країн світу, на частку яких припадає 84 % світового ВВП. Всі матеріали дослідження доступні на сторінці проекту (Pricewaterhouse Coopers, 2015).

У доповіді зроблено висновок про те, що протягом наступних 35 років у світовій економіці продовжиться перестановка сил – індустріально розвинені країни Північної Америки, Західної Європи і Японія поступово втратять ролі лідерів, навіть незважаючи на прогнозоване уповільнення темпів зростання Китаю (орієнтовно після 2020 року) (Полоник, Хоробрих, & Литвинчук, 2016). В період з 2014 по 2050 рік середні темпи зростання світової економіки прогнозуються на рівні трохи вище 3 % в рік. В результаті до 2037 року світовий ВВП подвоїться, а до 2050 року збільшиться майже в три рази.

Аналізуючи різні методи порівняння розміру економік досліджуваних країн, експерти Міжнародної аудиторської компанії PwC прийшли до висновку, що Китай стане найбільшою економікою до 2030 р., проте темпи зростання китайської економіки значно сповільняться після 2020 року в результаті дії таких факторів, як: старіння населення країни, зниження прибутковості інвестицій і необхідності більш активно розробляти інноваційні рішення для підвищення продуктивності праці, а не копіювати існуючі технології виробництва. Передбачається, що Китай буде дотримуватися загальної тенденції, що спостерігалася в минулому в швидкозростаючих країнах, таких як: Японія і Південна Корея, – де високі темпи зростання з плином часу знизилися до середньосвітового рівня.

Аналіз і прогнози містяться в «Перспективах розвитку світової економіки» (Global Economic Prospects, 2020). Вони є невід'ємною частиною нагляду МВФ за змінами в економіці і за політикою держав-членів організації, тенденціями на міжнародних фінансових ринках та світовою економічною системою. Огляд перспектив і політики – це результат спільної роботи департаментів МВФ щодо всебічного аналізу змін в світовій економіці, перш за все, на основі інформації, яку персонал МВФ збирає в процесі консультацій з державами-членами. Поточний прогноз формується складним сполученням триваючих процесів адаптації, довго термінових тенденцій і нових шоків. Ці фактори означають значну невизначеність відносно майбутніх економічних перспектив.

Аналітично-прогнозні дослідження є важливим елементом управління науково-технічним розвитком, для проведення яких на сьогоднішній день розроблена велика кількість методів. Аналіз нових технологій та наслідків їх поширення потребує наявності відповідної інформації для прийняття рішень, починаючи від багатонаціонального рівня до окремої організації (Короткий огляд досвіду прогнозування науково-технічного розвитку, 2018). Великі компанії прогнозу-

вання технологій здійснюють з метою визначення пріоритетних напрямів власних науково-дослідних робіт, планування розробки нового продукту, прийняття стратегічних рішень щодо ліцензування технологій та створення спільних підприємств тощо. Малі підприємства також залежать від технологічних інновацій. Довгострокове прогнозування розвитку науки та технологій у розвинених країнах (Японії, США, Великобританії, Німеччині, Франції та багатьох інших) на національному рівні здійснюється на основі методології Форсайт (англ. Foresight – передбачення). Але Форсайт істотно відрізняється від прогнозування, оскільки залучає всіх ключових учасників розвитку: науково-технічну сферу, бізнес, уряд, громадськість. Традиційне ж прогнозування (forecasting) здійснюється вченими.

Значну вагу при оцінці стану та перспектив розвитку, як найбільших світових компаній, так і цілих національних економік, мають світові рейтингові агентства. Це всесвітньо відомі Standard & Poor's (S&P), Moody's, Fitch Ratings, сумарна частка яких на ринку становить близько 95 %. Вони своїми оцінками впливають на фінансову ситуацію в тій чи іншій країні, їх роль особливо зростає в період економічних криз, проблемних ситуацій, пов'язаних з погашенням державного боргу або фінансуванням витрат бюджету. Заяви агентства про наміри знизити рейтинг країни, наприклад, після оголошення урядом плану виходу з кризової ситуації, або пропозиції заходів, здатних врегулювати проблеми з державним боргом, нівелювали ефект від подібних дій і, як правило, впливали на фондові ринки більшою мірою, ніж уряд.

Прогнозно-аналітичні дослідження тенденції розвитку світової економіки створюються НАТО – прогноз тенденцій міжнародної безпеки «Множинні варіанти майбутнього» (Multiple Futures); Центром стратегічних і міжнародних досліджень (Center for Strategic and International Studies – CSIS) – «Глобальний прогноз: найважливіші виклики безпеки 2008» (Global Security Forecast: the Top Security Challenges). Привертають увагу доповіді-прогнози Ради із зовнішніх зв'язків (Council on Foreign Relations) та тематичні

прогнози Інституту Брукінгса (Brookings Institution), Фонду Карнегі за міжнародний мир (Carnegie Endowment for International Peace) і корпорації РЕНД, присвячені питанням безпеки і оборони, ситуації в світовій економіці, сферах охорони здоров'я та освіти, екології і т.д.

Існуюча глобальна інфраструктура міжнародних інституцій дуже рухлива і розвивається достатньо асиметрично. Диспропорції економічного розвитку окремих країн і регіонів позначаються на тенденціях розвитку світової економіки, відповідно й на глобальному прогнозуванні.

Висновки. На сучасному етапі процедура розробки прогнозів слабо алгоритмізована й має суто індивідуальний характер. Довгострокові прогнози різного часу охоплюють періоди до 2020, 2030 і 2050 років. Такі прогнози носять імовірнісний характер і не ставлять за мету передбачення майбутнього. І, хоча ефективність більшості міжнародних інституцій залишається незначною, в силу обмеженості фінансових ресурсів, відмінностей в ідеологічних і політичних установах, використанні фрагментарного підходу при вирішенні найскладніших соціально-економічних проблем, прогнозно-аналітичні дослідження стимулюють стратегічне мислення, виявляють важливі тенденції і потенційні загрози. Серед існуючих тенденцій розвитку світової економіки вони виділяють фактори, які, найбільш ймовірні при розвитку будь-якої ситуації та здатні несподівано змінити хід подій.

Найбільш відомі публікації комплексного довгострокового прогнозування Національної ради з розвідки і Атлантичної ради США, аналіз і прогнози, що містяться у дослідженні Групи Світового Банку «Global Economic Prospects». Значну вагу при оцінці стану та перспектив розвитку, як найбільших світових компаній, так і цілих національних економік, мають світові рейтингові агентства. Це всесвітньо відомі Standard & Poor's (S&P), Moody's, Fitch Ratings. Аналітично-прогнозні дослідження є важливим елементом управління науково-технічним розвитком. Особливу увагу довгостроковому прогнозуванню приділяють ООН та інші міжнародні організації, США, ЄС і Китай.

Література

1. Wilcox W. Forecasting Asian Strategic Environments for National Security Decision Making: A Report and A Method. The RAND Corporation, 1970. URL: https://www.rand.org/pubs/research_memoranda/RM6154.html (дата звернення: 20.05.2020).
2. Сухорукова М. О. Прояви глобальної інституціоналізації фіскальної політики у світовій системі господарства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 8(2). С. 94–98.
3. Henry J., Pomeroy J. The World in 2030. Our long-term projections for 75 countries *ECONOMICS GLOBAL*. September. 2018. URL: <https://enterprise.press/wp-content/uploads/2018/10/HSBC-The-World-in-2030-Report.pdf> (дата звернення: 20.05.2020).
4. Форрестер Дж. Мировая динамика. М. : Terra Fantastica, 2003. 379 с.
5. Мазурова Е. К. Глобальное регулирование экономики: современный потенциал и возможности

трансформації. *Вестник Московского университета*. Сер. 6. Экономика. 2015. С. 3–16.

6. Global Trends 2025: A Transformed World. NIC. 2008. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/94769/2008_11_Global_Trends_2025.pdf (дата звернення: 25.04.2020).

7. Глобальные тенденции 2030: Альтернативные миры. Доклад Национального Совета по разведке США. Декабрь, 2012. URL: http://www.nkibrics.ru/system/asset_publications/data/53c7/b3a1/676c/7631/400a/0000/original/Global-Trends-2030-RUS.pdf?1408971903 (дата звернення: 25.04.2020).

8. Рижков М. М. Інформаційно-аналітична діяльність міжнародних неурядових організацій. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 103(1). С. 17–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_103%281%29_5 (дата звернення: 25.04.2020).

9. Pricewaterhouse Coopers: Прогноз развития мировой экономики с 2015 до 2050 года. *Центр гуманитарных технологий*. URL: <https://gtmarket.ru/news/2015/02/11/7089> (дата звернення: 20.05.2020).

10. Полоник С. С., Хоробрих Э. В., Литвинчук А. А. Тенденции в мировой экономике и перспективы развития. *Економічний вісник університету ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький ППУ ім. Г. Сковороди»*. 2016. Вип. 29/1. С. 249–258.

11. Global Economic Prospects. Slow Growth, Policy Challenges. A World Bank Group. *Flagship Report. January*. 2020. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>. (дата звернення: 30.04.2020).

12. Короткий огляд досвіду прогнозування науково-технічного розвитку. Аналітична довідка. *Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку. НАН України*. Харків, 2018. URL: https://ndc-igr.org/media/posts/presentations/Досвід_прогнозування_НТ_вГЗРАКа.pdf (дата звернення: 28.04.2020).

13. Statistical Yearbook 2019. Edition Sixty-second issue United Nations. *Nations Unies New York*. URL: <https://unstats.un.org/unsd/publications/statistical-yearbook/files/syb62/syb62.pdf> (дата звернення: 22.05.2020).

14. Глобальні тенденції і перспективи: світова економіка та Україна / наук. ред. В. Юрчишин. Київ : Заповіт, 2018. 202 с.

References

1. Wilcox, W. (1970). *Forecasting Asian Strategic Environments for National Security Decision Making: A Report and A Method*. The RAND Corporation. Retrieved from https://www.rand.org/pubs/research_memoranda/RM6154.html. (in English)

2. Suhorukova, M. O. (2016). Manifestations of global institutionalization of fiscal policy in the world economic system. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, 8(2), 94-98. (in Ukrainian)

3. Henry, J., & Pomeroy, J. (2018) The World in 2030. Our long-term projections for 75 countries. *ECONOMICS GLOBAL*. September. Retrieved from <https://enterprise.press/wp-content/uploads/2018/10/HSBC-The-World-in-2030-Report.pdf>. (in English)

4. Forrester, J. (2003). *World dynamics*. Moscow: Terra Fantastica. (in Russian)

5. Mazurova, E. K. (2015). Global regulation of the economy: current potential and transformation opportunities. *Bulletin of Moscow University. The Economy*, 6, 3-16. (in Russian)

6. The US National Intelligence Council. (2008). *Global Trends 2025: A Transformed World*. Retrieved from https://www.files.ethz.ch/isn/94769/2008_11_Global_Trends_2025.pdf. (in English)

7. The US National Intelligence Council. (2012). *Global Trends 2030: Alternative Worlds*. Report of the US National Intelligence Council. December. Retrieved from http://www.nkibrics.ru/system/asset_publications/data/53c7/b3a1/676c/7631/400a/0000/original/Global-Trends-2030-RUS.pdf?1408971903. (in Russian)

8. Rizhkov, M. M. (2011). Information and analytical activities of international non-governmental organizations. *Current issues of international relations*, 103(1), 17-23. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_103%281%29_5. (in Ukrainian)

9. Pricewaterhouse Coopers. (2015). *Forecast of the development of the global economy from 2015 to 2050*. Center for Humanitarian Technologies. Retrieved from <https://gtmarket.ru/news/2015/02/11/7089>. (in Russian)

10. Polonyk, S. S., Khorobrykh, Je. V., & Lytvynchuk, A. A. (2016). Trends in the world economy and prospects for development. *Economic Bulletin of the University of Pereyaslav-Khmelnytsky GPU. G. Frying pans*, 29/1, 249-258. (in Russian)

11. A World Bank Group. (2020). *Global Economic Prospects. Slow Growth, Policy Challenges*. Flagship Report. January. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>. (in English)

12. Research Center for Industrial Development Problems. NAS of Ukraine. (2018). *A brief overview of the experience of forecasting scientific and technological development. Analytical reference*. Kharkiv. Retrieved from https://ndc-igr.org/media/posts/presentations/Досвід_прогнозування_НТ_вГЗРАКа.pdf. (in Ukrainian)

13. Nations Unies. (2019). *Statistical Yearbook*. Edition Sixty-second issue United Nations. New York. Retrieved from <https://unstats.un.org/unsd/publications/statistical-yearbook/files/syb62/syb62.pdf>. (in English)

14. Yurchishin, V. (Ed.). (2018). *Global trends and prospects: economic economy and Ukraine*. Kiev : Zapovit. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 30.05.2020 р.

Стаття прийнята 15.06.2020 р.

МАРКЕТИНГ

УДК 339.137.22:339.146.4

DOI: 10.26565/2524-2547-2020-59-04

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ХАРАКТЕРИСТИК КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА ЦІЛЮВИХ РИНКІВ ЗБУТУ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ-ВИРОБНИКІВ ЗЕРНА

Даниленко Валерій Володимирович
кандидат економічних наук
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка
 вул. Алчевських, 44, Харків, 61002, Україна
 e-mail: danylenko.14@gmail.com
 ORCID ID: 0000-0002-0098-5204

В статті обґрунтовано доцільність проведення системного аналізу конкурентного середовища зернового ринку, наводяться приклади застосування результатів такого аналізу для забезпечення справедливих та ефективних конкурентних відносин. Наведено критерії визначення товарно-географічних меж товарного ринку, а також фактори, що враховуються при визначенні територіальних меж такого ринку. Розкривається сутність методологічної основи аналізу конкурентної ситуації на ринку. В рамках даного аналізу узагальнено алгоритм проведення дослідження стану конкурентних ринкових відносин, заснований на: розрахунку і порівнянні розмірів ринкових часток окремих операторів; визначенні загальної картини ринкової привабливості з точки зору виходу нових гравців шляхом розрахунку агрегованих коефіцієнтів динаміки конкуренції, конкурентної активності та рентабельності продажів на ринку; порівняння часток ринку з використанням дисперсійного аналізу і визначення інтенсивності конкуренції на ринку шляхом розрахунку коефіцієнта варіації часток підприємств; дослідження рівня монополізації ринку з використанням розрахунку коефіцієнта ринкової концентрації, що дозволяє визначити рівень монополізації ринку товаровиробників по відношенню до споживачів і постачальників, а також індексу Герфіндала-Гіршмана, як коефіцієнта концентрації для трьох найбільш поширених науково обґрунтованих типів ринку. Метод був випробуваний на ринку, межі продукції якого визначені як ринок товарного зерна, що представляє всі можливі види і категорії якості і не має продуктів-замінників. При цьому географічні межі досліджуваного ринку визначаються трьома адміністративними районами Харківської області. На основі розрахунків зроблено висновки щодо інтенсивності конкуренції, концентрації безпосередніх учасників розподілу товарного зерна та перспективних тенденцій розвитку та регулювання конкурентних відносин на сучасному ринку. Передбачається, що результати проведеного в статті дослідження можуть бути використані для прогнозування перспективної конкурентної моделі.

Ключові слова: конкурентне середовище, зерновий ринок, ринкова частка, інтенсивність конкуренції, коефіцієнт концентрації.

JEL Classification: C81; D30; D43; Q02.

ИДЕНТИФИКАЦИЯ ХАРАКТЕРИСТИК КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЫ ЦЕЛЕВЫХ РЫНКОВ СБЫТА ПРОДУКЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ-ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ ЗЕРНА

Даниленко Валерій Володимирович
кандидат економічних наук
Харьковский национальный технический университет
сельского хозяйства имени Петра Василенко
 ул. Алчевских, 44, 61002, Харьков, Украина
 e-mail: danylenko.14@gmail.com
 ORCID ID: 0000-0002-0098-5204

В статье обоснована целесообразность проведения системного анализа конкурентной среды зернового рынка, приводятся примеры применения результатов такого анализа для обеспечения справедливых и эффективных конкурентных отношений. Приведены критерии определения товарно-географических границ товарного рынка, а также факторы, учитываемые при определении территориальных границ такого рынка. Раскрывается сущность мето-

дологической основы анализа конкурентной ситуации на рынке. В рамках данного анализа обобщен алгоритм проведения исследования состояния конкурентных рыночных отношений, основанный на расчете и сравнении размеров рыночных долей отдельных операторов; определении общей картины рыночной привлекательности с точки зрения выхода новых игроков путем расчета агрегированных коэффициентов динамики конкуренции, конкурентной активности и рентабельности продаж на рынке; сравнение долей рынка с использованием дисперсионного анализа и определения интенсивности конкуренции на рынке путем расчета коэффициента вариации долей предприятий; исследование уровня монополизации рынка с использованием расчета коэффициента рыночной концентрации, что позволяет определить уровень монополизации рынка товаропроизводителей по отношению к потребителям и поставщикам, а также индекса Херфиндаля-Хиршмана, как коэффициента концентрации для трех наиболее распространенных научно обоснованных типов рынка. Метод был опробован на рынке, границы которого определены как рынок товарного зерна, что представляет все возможные виды и категории качества и не имеет продуктов-заменителей. При этом географические границы исследуемого рынка определяются тремя административными районами Харьковской области. На основе расчетов сделаны выводы относительно интенсивности конкуренции, концентрации непосредственных участников распределения товарного зерна и перспективных тенденций развития и регулирования конкурентных отношений на современном рынке. Предполагается, что результаты проведенного в статье исследования могут быть использованы для прогнозирования перспективной конкурентной модели.

Ключевые слова: конкурентная среда, зерновой рынок, рыночная доля, интенсивность конкуренции, коэффициент концентрации.

JEL Classification: C81; D30; D43; Q02.

IDENTIFICATION OF THE CHARACTERISTICS OF THE COMPETITIVE ENVIRONMENT OF GRAIN PRODUCERS` TARGET MARKETS

Valerii Danylenko

PhD (Economics)

Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

44, Alchevskych st., Kharkiv, 61002, Ukraine

e-mail: danylenko.14@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0098-5204

The article substantiates the feasibility of conducting a systematic analysis of the competitive environment of the grain market, provides examples of applying the results of such analysis to ensure fair and effective competitive relations. The criteria for determining the product and geographical boundaries of the product market, as well as factors taken into account when determining the territorial boundaries of such a market, are given. The essence of the methodological basis for analysing the competitive situation in the market is revealed. As part of this analysis, the algorithm for conducting research on the state of competitive market relations is generalized based on: calculating and comparing the size of market shares of individual operators; determining the overall picture of market attractiveness from the point of view of the entry of new players by calculating aggregate coefficients of competition dynamics, competitive activity, and profitability of sales in the market; comparing market shares using a variance analysis and determining the intensity of competition in the market by calculating the coefficient of variation of shares of enterprises; research of the level of market monopolization using the calculation of the market concentration coefficient, which makes it possible to determine the level of monopolization of the market of commodity producers in relation to consumers and suppliers, as well as the Herfindahl-Hirschman index, as a concentration coefficient for the three most common scientifically based types of market. The method has been tested in a market whose product boundaries are defined as a market for commercial grain that represents all possible species and quality categories and does not have substitute products. At the same time, the geographical boundaries of the market under consideration are determined by three administrative districts of Kharkiv region. Based on calculations, conclusions regarding the intensity of competition, concentration direct participants' distribution of commodity grain and promising trends of the development and regulation of competitive relations on the current market. The results of the research carried out in the article should be used for predicting a promising competitive model.

Keywords: Competitive Environment, Grain Market, Market Share, Intensity of Competition, Concentration Coefficient.

JEL Classification: C81; D30; D43; Q02.

Постановка проблеми. Представлений порядок проведення аналізу конкурентного середовища може бути використаний при вирішенні питань щодо надання суб'єктам економічних відносин кредитних, фінансових і податкових пільг, а також в інших випадках, які потребують аналізу та оцінки стану конкурентного середовища, наприклад, при розробці програм підтримки підприємництва та розвитку конкуренції; в процесі аналізу соціально-економічних наслідків прийняття тих чи інших нормативних актів щодо конкуренції на продовольчих ринках; при реалізації державних та регіональних програм з демонополізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування агропродовольчого ринку, зокрема оцінки стану конкурентного середовища на ньому, є актуальними і всебічно вивчаються українськими вченими. Вагомий внесок у дослідження стану даного ринку в Україні зробили: Ю. І. Данько, М. Я. Дем'яненко, С. М. Кваша, І. В. Кобута, О. О. Красноруцький, М. Г. Лобас, П. Т. Саблук та інші. Наприклад, С. М. Кваша і С. О. Григор'єв (Кваша & Григор'єв, 2016), досліджуючи сутність та особливості аграрного ринку, зазначають, що характер конкуренції на даному ринку визначається наступними фактами: пропозиція залежить від природно-кліматичних умов; пропозиція носить сезонний характер; попит на продукцію є малоеластичним; концентрація виробництва не завжди ефективна. Загальними проблемами формування конкурентного середовища з погляду питань аграрної політики займалася І. В. Кобута (Кобута, 2006), ринкові механізми формування даного середовища досліджували П. Т. Саблук і М. Я. Дем'яненко (Саблук & Дем'яненко, 2008). В своїй роботі О. О. Красноруцький (Красноруцький, 2009) досліджував особливості реалізації комерційних інтересів і концентрацію капіталу функціонально відокремлених груп учасників ринку агропродовольчої продукції. Він дійшов висновку, що, зважаючи на домінування інтересів суб'єктів сфери обігу на ринку зерна, найбільш дієвим заходом щодо стимулювання конкурентних відносин є спрямований, більш повний та контрольований перелив торговельного капіталу до сфери виробництва. Однак, поряд з розробленими сучасними методиками моніторингу конкурентних відносин, питання застосування їх на конкретних товарно-територіальних одиницях залишається відкритим.

Мета статті, завдання та методологія дослідження. Метою даної статті є узагальнення методів аналізу стану конкурентного середовища на ринку та їх апробація в дослідженні ринку товарного зерна Харківської

області.

Методика оцінки конкурентного середовища складається з декількох послідовних, логічно пов'язаних етапів. Перш ніж починати аналіз, необхідно чітко визначитися з продуктовими межами обраного ринку, а також з його географічними границями. Цей захід являтиме собою зміст першого етапу.

При визначенні географічних границь ринку враховуються наступні фактори: порівнюваний розмір цін на відповідні товари всередині даного ринку; можливість переміщення товару між територіями без додаткових витрат на збереження рівня якості, без адміністративних обмежень тощо; можливість переміщення попиту між територіями, тобто доступність транспорту для переміщення покупців до продавців.

Безпосередньо саму діагностику та прогнозування перспективної моделі конкурентної ситуації необхідно почати з визначення суб'єктів обраного товарного ринку. З цією метою формується список всіх учасників ринку, для яких визначені продуктові границі.

Методичною основою аналізу конкурентної ситуації є ідея ринкової частки, яка розглядається як частина ресурсів, що обертаються на ринку. Розмір частки визначає можливість впливу кожного конкретного підприємства на ринок і на конкурентів. Чим більша частка, тим ширший доступ до ресурсів, тим вигідніше їх розміщення і вище ступінь свободи діяльності фірми. Розрахунок ринкових часток фірм, які знаходяться на досліджуваному ринку, здійснюється за даними щодо ресурсів фірми і обсягів ринку.

Наступним етапом аналізу конкурентного середовища є формування загальної картини щодо ступеня привабливості обраного ринку, яка характеризується рівнем інтенсивності конкуренції всього ринку.

В нашому дослідженні показник інтенсивності конкуренції на досліджуваному ринку ми визначаємо як середнє геометричне трьох агрегованих коефіцієнтів, які відображають динаміку, рентабельність і конкурентну активність операторів.

Під час аналізу конкурентного середовища і конкурентоспроможності з врахуванням вітчизняної та зарубіжної практики доцільно буде розглянути наявність підприємств, які займають домінуюче положення відносно своїх конкурентів на ринку певного виду продукції. Тому наступним етапом буде оцінка монополізації. При цьому аналізується істотність діапазону часток участі продавців на товарному ринку і робиться висновок щодо рівнозначності (рівномірності) присутності продавців на аналізованому ринку.

В якості об'єкту для аналізу конкурентного середовища нами обраний зерновий

ринок. Оскільки зерно немає товарів-замінників, продуктові та часові рамки обраного нами ринку обмежуються зерном, яке реалізується усіма учасниками даного ринку в 2018 році. Географічні границі включають: Великобурлуцький, Вовчанський і Печенізький райони Харківської області. Отримані результати можна екстраполювати на зерновий ринок всієї Харківської області в цілому.

Основні результати дослідження.

Пошук продуктових меж ринку полягає в процедурі визначення продукту (товару), його споживчих якостей, товарів-замінників і формування товарної групи (групи товарів, які відносяться до єдиного товарного ринку) (Porter, 1979). Під географічною (територіальною) границею товарного ринку слід розуміти територію, на якій покупці купують або можуть придбати товар, який вивчається (товар-замінник) й не мають такої можливості за межами цієї території. Вона визначається адміністративними, економічними і технологічними бар'єрами, які обмежують можливість участі покупців в придбанні даного товару на досліджуваній території (Baum & McGahan, 2004; Pettigrew & Whipp, 1992).

Територія ринку також визначається, як і товарна група, – за принципом визнання покупцями рівної доступності товарів. Якщо покупці вважають товар, який продається в одному регіоні, замінником товару, що продається в іншому, то такі регіони доцільно вважати як один і той самий географічний ринок даного товару (Красноручський, 2009).

Розрахунок ринкових часток фірм, які знаходяться на досліджуваному ринку, здійснюється за даними щодо ресурсів

фірми і обсягів ринку: $S_i = \frac{V'_i}{V'_m}$, де V'_i – обсяг

ресурсів фірми, яка діє в межах досліджуваного ринку; V'_m – обсяг сукупних ресурсів усіх підприємств, які формують досліджуваний ринок (Даниленко, 2016).

Поряд з фактично функціонуючими бажаним є виявлення потенційно можливих продавців та покупців на аналізованому ринку, а також можливостей розширення обсягів виробництва існуючих конкурентів (Косянчук, 2013).

Характеристика загальної картини привабливості досліджуваного ринку формується за допомогою агрегованих коефіцієнтів, які відображають динаміку (U_t), рентабельність (U_r) та конкурентну активність (U_d). Узагальнена характеристика інтенсивності конкуренції досліджуваного ринку розраховується як середнє геометричне даних показників за наступною

формулою: $U_c = \sqrt{U_t \cdot U_r \cdot U_d}$, за умови прагнення U_c до 1 конкуренція на досліджуваному ринку загострюється. В разі якщо U_t або U_r не відомі, U_c не розглядається.

Для визначення динаміки досліджуваного ринку розраховується показник динаміки ринку (T_m):

$$T_m = \frac{V'_m - V_m}{V_m} \cdot \frac{12}{t} + 1, \text{ де } V'_m - \text{ обсяг сукупних}$$

ресурсів підприємств, які формують досліджуваний ринок в звітному році; V_m – обсяг сукупних ресурсів підприємств, які формують досліджуваний ринок в базисному році.

Максимальна та мінімальна границі показників динаміки ринку знаходяться між 140 і 70 % в рік. Тому, якщо $T_m > 1,4$, ринок знаходиться у стані прискореного зростання, при зміні T_m від 1,4 до 0,7 ринок переживає стан стагнації і згортання, а якщо $T_m < 0,7$, то очікується криза ринку (Nellist, Godfrey & Preston, 2008)

Відповідно до динаміки ринку можна розрахувати показник інтенсивності конкуренції (U_t). Якщо $T_m > 1,4$, то $U_t = 0$; при $0,7 < T_m < 1,4$, $U_t = (1,4 - T_m) / 0,7$; якщо $T_m = 0,7$, то $U_t = 1$. Показник інтенсивності конкуренції в даному випадку характеризує гостроту конкуренції. Так, при $U_t = 1$ конкуренція максимальна.

Далі необхідно розрахувати показник оцінки рентабельності ринку (R_m):

$$R_m = \frac{P_r}{W} \cdot \frac{12}{t}, \text{ де } P_r - \text{ прибуток, який}$$

отримали конкуренти протягом досліджуваного періоду; W – виручка конкурентів від реалізації продукції на кінець аналізованого періоду. t – тривалість аналізованого періоду, міс.

Після цього визначаємо коефіцієнт інтенсивності відносно рентабельності (U_r). Якщо існує нерівність $0 < R_m < 1$, то U_r розраховується за формулою: $1 - R_m$; а у випадку $R_m < 0$ – U_r прагне до 0.

Інтенсивність конкуренції за розподілом ринкових часток (U_d) можна розрахувати за

$$\text{формулою: } U_d = 1 - \frac{\sigma_s}{S_m}, \text{ де } \sigma_s - \text{ дисперсія}$$

ринкових часток підприємств; S_m – середня ринкова частка. При цьому

$$\sigma_s = \sqrt{\frac{1}{N} \cdot \sum_{i=1}^N (S_i - S_m)^2}, S_m = \frac{1}{N}, \text{ де } N -$$

загальна кількість підприємств на даному ринку. Інтенсивність конкуренції за

розподілом ринкових часток тим нижча, чим нижчий коефіцієнт варіації ринкових часток на кінець досліджуваного періоду (Петешова, 2011).

Для оцінки монополізації розглянутого товарного ринку необхідно розрахувати показники ринкової концентрації, до яких відносяться:

1) коефіцієнт ринкової концентрації (CR) розраховується як відсоткове відношення реалізації продукції певним числом найбільших продавців до загального обсягу реалізації на даному товарному ринку. Рекомендується використовувати рівень концентрації трьох (CR-3), чотирьох (CR-4), шести (CR-6), восьми (CR-8), двадцяти п'яти (CR-25) найбільших продавців. Розрахунок коефіцієнту ринкової концентрації здійснюється за

формулою: $CR_n = \frac{V_1 + V_2 + \dots + V_n}{V_m}$, де V_n – обсяг реалізації найбільшого продавця; V_m – загальний обсяг реалізації на даному ринку.

Таким чином рівень концентрації є індикатором монополізму товаровиробників по відношенню до споживачів, а також товаровиробників до постачальників (останнє характерне для сфери переробки сільськогосподарської продукції) (Даниленко, 2018);

2) індекс концентрації Герфіндала-Гіршмана (HHI) розраховується як сума квадратів часток, які займають усі діючі продавці на ринку: $HHI = S_1^2 + S_2^2 + \dots + S_n^2$, де S_1, S_2 – частки продажів підприємств на розглянутому ринку, які визначаються як відношення обсягів продажів фірми до обсягів загальних продажів на ринку (Карпенко, 2010).

У відповідності до різноманітних зна-

чень коефіцієнтів концентрації та індексів Герфіндала-Гіршмана відрізняють три типи ринку: I тип – висококонцентровані ринки: при $70\% < CR-3 < 100\%$ і $HHI > 2000$; II тип – помірно концентровані ринки: при $45\% < CR-3 < 70\%$ і $1000 < HHI < 2000$; III тип – низько концентровані: при $CR-3 < 45\%$ і $HHI < 1000$ (Припуга, 2016). Показники ринкової концентрації дають можливість оцінити рівень монополізації ринку, визначити рівномірність або нерівномірність розподілу ресурсів між підприємствами, які формують ринок певного виду товарів (Даниленко, 2016).

Проведений за нашою методикою аналіз дозволить виявити стан конкурентного середовища, ступінь монополізації обраного товарного ринку, що, у свою чергу, дозволить в подальшому розробити пріоритетні напрями покращення ефективності діяльності учасників даного ринку, органів влади, державного контролю та напрями регулювання розвитку ринкових відносин. Дана методика апробована на сільськогосподарських підприємствах, які виступають в якості товаровиробників зерна трьох адміністративних районів Харківської області. Проведений нами аналіз конкурентного середовища зернового ринку трьох обраних районів за запропонованою методикою показав, що досліджуваний ринок є низько концентрованим, тобто без ярко виражених лідерів і тому на даному ринку превалюють умови розвинутої конкуренції. Тут немає необхідності застосовувати заходи з демонополізації, зниження бар'єрів «входу» та підвищення відкритості ринку. Результати здійсненого аналізу представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Характеристика конкуренції цільових ринків збуту виробників зерна Харківської області

Показник	Умовне позначення показника	Значення показника
1. Динаміка ринку	Tm	1,26
2. Коефіцієнт інтенсивності конкуренції за динамікою ринку	Ut	0,20
3. Рівень рентабельності ринку	Rm	0,20
4. Коефіцієнт інтенсивності конкуренції за рентабельністю	Ur	0,80
5. Середня ринкова частка	Sm	0,02
6. Коефіцієнт інтенсивності конкуренції за розподілом ринкових часток	Ud	3,75
7. Узагальнений показник інтенсивності конкуренції	Uc	0,77

Джерело: розраховано автором на основі неофіційних даних Головного управління статистики України у Харківській області

Для діагностики та прогнозування перспективної конкурентної моделі за уточненою нами методикою були розраховані показники, які характеризують інтенсивність конкуренції. Значення показника динаміки ринку, який дорівнює 1,26, говорить про те, що на досліджуваному зерновому ринку в даний момент спостерігається період стагнації. Тобто, протягом певного періоду часу тут не відбувалося жодних кардинальних змін.

Висновки. За динамікою ринку розрахований коефіцієнт інтенсивності конкуренції. Кількісне значення коефіцієнта свідчить про повільність загострення конкуренції на ринку, що відображає відносно низький рівень зацікавленості потенційно нових учасників ринку. Також, можна зробити висновок, що 20 % рівня рентабельності на даному виді ринку не достатньо для залучення нових інвестицій. Узагальнений показник інтенсивності конкуренції дорівнює 0,77 та відображає присутність розвинутої, досконалої

конкуренції на досліджуваному ринку та тенденцію й потенціал до розвитку ринкових відносин на ньому. Аналіз показників концентрації ринку дає можливість визначити шляхи його деконцентрації за допомогою створення та розвитку виробництв, збільшення кількості постачальників на ринку тощо. Оскільки CR-3 дорівнює 30,92 %, а ННІ – 603,87, можна констатувати, що зерновий ринок Харківської області є низькоконцентрованим. Тобто, хоча й досліджувані райони мають яскраво вираженого лідера з часткою на ринку у 19 %, все ж таки немає достатніх підстав вважати конкурентну ситуацію на ринку моно- чи олігополістичною.

Таким чином, конкурентне середовище зернового ринку Харківської області є низькоконцентрованим, тобто на даному ринку присутня розвинута конкуренція. Тут немає бар'єрів «входу» на ринок, крім цього спостерігаються тенденції розвитку і певного загострення конкурентних відносин.

Література

1. Кваша С. М., Григор'єв С. О. Сутність та особливості аграрного ринку. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2016. № 8. С. 56–59.
2. Кобута І. В. Особливості аграрної політики Європейського Союзу на зерновому ринку. *Економіка АПК*. 2006. № 5. С. 110–118.
3. Саблук П. Т., Дем'яненко М. Я. Концепція ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. *Економіка АПК*. 2008. № 1. С. 3–20.
4. Красноручський О. О. Функціонування маркетингової інфраструктури внутрішніх ринків продовольства і сільськогосподарської продукції. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2008. № 9. С. 31–35.
5. Porter M. E. *Competitive Strategy: Technique for Analyzing Industries and Competitor*. New York : The Free Press, 1979. 432 p.
6. Baum J., McGahan A. M. *Business Strategy over the Industry Lifecycle*. Bingley : Emerald Group Publishing Limited, 2004. 392 p.
7. Pettigrew A., Whipp R. *Managing Change for Competitive Success*. Oxford : ESRC Blackwell Publishers, 1992. 340 p.
8. Даниленко В. В. Детермінанти та пріоритети моніторингу конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2016. № 1. С. 78–83.
9. Косянчук Т. Ф. Діагностика конкурентного потенціалу підприємства. *Наукові записки НУ ОА: Економіка*. 2013. Вип. 23. С. 51–54.
10. Nellist R., Godfrey N., Preston J. *Competition Assessment Framework: An operational guide for identifying barriers to competition in developing countries*. London : DFID, 2008. 55 p.
11. Петешова Т. А. Діагностичні підходи до визначення рівня інтенсивності конкуренції на галузевому ринку. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 4. С. 111–117.
12. Даниленко В. В. Управління конкурентоспроможністю підприємств-виробників зерна в умовах нестабільної кон'юнктури ринку : автореф. дис. ... канд. ек. наук : 08.00.04. Харків, 2018. 23 с.
13. Карпенко Н. М. Методичні підходи до антимонопольного контролю держави за процесами конкуренції та економічної концентрації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 12. С. 84–88.
14. Припутя Н. В. Методичні підходи до оцінки рівня монополізованості в економіці. *Науковий вісник Мукачівського державного університету: серія Економіка*. 2016. № 1. С. 51–55.
15. Даниленко В. В. Методичні особливості оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Вісник ХНТУСГ: Економічні науки*. 2016. № 172. С. 86–101.

References

1. Kvasha, S. M., & Hryhoriev, S. O. (2016). Sutnist ta osoblyvosti ahrarnoho rynku [The essence and features of the agricultural market]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, 8, 56-59. (in Ukrainian)
2. Kobuta, I. V. (2006). Osoblyvosti ahrarnoi polityky Yevropeiskoho Soiuzu na zernovomu rynku [Features of the European Union agricultural policy in the grain market]. *Ekonomika APK*, 5, 110-118. (in Ukrainian)
3. Sabluk, P. T., & Demianenko, M. Ya. (2008). Kontseptsiiia tsinoutvorennia na silskohospodarsku produktsiiu [Concept of pricing for agricultural products]. *Ekonomika APK*, 1, 3-20. (in Ukrainian)
4. Krasnorutskiy, O. O. (2008). Funktsionuvannia marketynhovoï infrastruktury vnutrishnikh rynkiv prodovolstva i silskohospodarskoi produktsii [Functioning of the marketing infrastructure of domestic markets for food and agricultural products]. *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, 9, 31-35. (in Ukrainian)
5. Porter, M. E. (1979). *Competitive Strategy: Technique for Analyzing Industries and Competitor*. New York: The Free Press.
6. Baum, J., & McGahan, A. M. (2004). *Business Strategy over the Industry Lifecycle*. Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
7. Pettigrew, A., & Whipp, R. (1992). *Managing Change for Competitive Success*. Oxford: ESRC Blackwell Publishers.
8. Danylenko, V. V. (2016). Determinanty ta priorityty monitorynhu konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpryyemstv [Determinants and priorities of monitoring the competitiveness of agricultural enterprises.]. *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriya «Ekonomika i menedzhment»*, 1, 78-83. (in Ukrainian)
9. Kosianchuk, T. F. (2013). Diahnostyka konkurentnoho potentsialu pidpryyemstva [Diagnostics of the company's competitive potential.]. *Naukovi zapysky NU OA: Ekonomika*, 23, 51-54. (in Ukrainian)
10. Nellist, R., Godfrey, N., & Preston, J. (2008). *Competition Assessment Framework: An operational guide for identifying barriers to competition in developing countries*. London: DFID.
11. Pietieshova, T. A. (2011). Diahnostychni pidkhody do vyznachennia rivnia intensyvnosti konkurentsii na haluzevomu rynku [Diagnostic approaches in determining the level of intensity of competition in the industry market]. *Marketing and management of innovations*, 4, 111-117. (in Ukrainian)
12. Danylenko, V. V. (2018). Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryyemstv-vyrobnnykiv zerna v umovakh nestabilnoi koniunktury rynku [Managing the competitiveness of grain-producing enterprises in an unstable market situatuian]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv: KhNTUA. (in Ukrainian)
13. Karpenko, N. M. (2010). Metodychni pidkhody do antymonopolnoho kontroliu derzhavy za protsesamy konkurentsii ta ekonomichnoi kotsentratsii [Methodological approaches to state antitrust control over the processes of competition and economic concentration]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 12, 84-88. (in Ukrainian)
14. Pryputa, N. V. (2016). Metodychni pidkhody do otsinky rivnia monopolizovanosti v ekonomitsi [Methodological approaches to assessing the level of monopolization in the economy]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnogo universytetu: seriya Ekonomika*, 1, 51-55. (in Ukrainian)
15. Danylenko, V. V. (2016). Metodychni osoblyvosti otsinky konkurentospromozhnosti sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv [Methodological features of assessing the competitiveness of agricultural enterprises]. *Visnyk KhNTUS-H: Ekonomichni nauky*, 172, 86-101. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 08.05.2020 р.

Стаття прийнята 15.05.2020 р.

СУЧАСНІ МАРКЕТИНГОВІ МЕТОДИ ПРОСУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ-ВИРОБНИКІВ

Рожко Віктор Іванович
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і маркетингу
Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця
пр. Науки, 9-А, Харків, 61166, Україна
e-mail: vrozko78@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0153-6280

У статті визначено сучасні маркетингові методи просування продукції вітчизняних підприємств-виробників. Маркетингові можливості в мережі Інтернет значно вищі, ніж в інших комунікаційних інструментах. Інтернет-реклама надає можливість вітчизняним підприємствам-виробникам як розширити внутрішній ринок збуту, так і забезпечує вихід на зовнішні ринки. Важливою перевагою мережі Інтернет для просування продукції є постійний розвиток Інтернет-технологій та поява сучасних методів просування. Маркетинг в мережі Інтернет має великий потенціал за такими параметрами: охоптя цільової аудиторії; проведення анкетування та опитування цільової аудиторії; оперативність отримання результатів; високий рівень достовірності отриманих результатів. Вітчизняним підприємствам-виробникам комбікормової продукції використання мережі Інтернет дозволяє суттєво зменшити витрати на просування продукції на ринок, тому що вартість реклами в Інтернеті нижче, ніж у друкованих виданнях. Мережа Інтернет дозволяє маркетологу визначити профіль цільової аудиторії: за статтю, віком, доходом, освітою та потребами. Проведено аналіз основних методів просування комбікормових виробів в мережі Інтернет, таких як: пошук інформації з використанням пошукових систем, пошук з використанням тематичних веб-серверів, практика обміну посиланнями між серверами, маркетингові дослідження користувачів мережі Інтернет та інші. Розроблена стратегія просування комбікормової продукції ТОВ «ККЗ» в мережі Інтернет за допомогою використання cookie-файлів. Вітчизняні підприємства-виробники можуть використовувати cookie-файли для уникнення нав'язливого показу користувачу одного й того ж рекламного повідомлення, а також дозволяють відстежувати кількість показів користувачу реклами одного виду. Просування комбікормових виробів ТОВ «ККЗ» в мережі Інтернет доцільно здійснювати за допомогою власного сайту, його оптимізація дозволить сприяти збільшенню кількості відвідувачів як з вузькоспеціалізованих, так і з загально тематичних соціальних мереж.

Ключові слова: стимулювання збуту, просування продукції, інтернет реклама, веб-сайт, зв'язки з громадськістю, комерційна діяльність, споживач.

JEL Classification: M31; M37; Q13.

СОВРЕМЕННЫЕ МАРКЕТИНГОВЫЕ МЕТОДЫ ПРОДВИЖЕНИЯ ПРОДУКЦИИ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ-ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ

Рожко Виктор Иванович
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономики и маркетинга
Харьковский национальный экономический университет имени С. Кузнеця
пр. Науки, 9-А, Харьков, 61166, Украина
e-mail: vrozko78@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0153-6280

В статье определены современные маркетинговые методы продвижения продукции отечественных предприятий-производителей. Маркетинговые возможности в сети Интернет значительно выше, чем в других коммуникационных инструментах. Интернет-реклама дает возможность отечественным предприятиям-производителям как расширить внутренний рынок сбыта, так и обеспечивает выход на внешние рынки. Важным преимуществом сети Ин-

тернет для продвижения продукции является постоянное развитие Интернет-технологий и появление современных методов продвижения. Маркетинг в сети Интернет имеет большой потенциал по следующим параметрам: охват целевой аудитории; проведение анкетирования и опроса целевой аудитории; оперативность получения результатов; высокий уровень достоверности полученных результатов. Отечественным предприятиям-производителям комбикормовой продукции использование сети Интернет позволяет существенно уменьшить затраты на продвижение продукции на рынок, так как стоимость рекламы в Интернете ниже, чем в печатных изданиях. Сеть Интернет позволяет маркетологу определить профиль целевой аудитории: по полу, возрасту, доходу, образованию и потребностям. Проведен анализ основных методов продвижения комбикормовых изделий в сети Интернет, таких как: поиск информации с использованием поисковых систем, поиск с использованием тематических веб-серверов, практика обмена ссылками между серверами, маркетинговые исследования пользователей сети Интернет и другие. Разработана стратегия продвижения комбикормовой продукции ООО «ККЗ» в сети Интернет посредством использования cookie-файлов. Отечественные предприятия-производители могут использовать cookie-файлы во избежание навязчивого показа пользователю одного и того же рекламного сообщения, а также позволяют отслеживать количество показов пользователю рекламы одного вида. Продвижение комбикормовых изделий ООО «ККЗ» в сети Интернет целесообразно осуществлять с помощью собственного сайта, его оптимизация позволит увеличить количества посетителей как из узкоспециализированных, так и с общетематических социальных сетей.

Ключевые слова: стимулирование сбыта, продвижения продукции, интернет реклама, веб-сайт, связи с общественностью, коммерческая деятельность, потребитель.

JEL Classification: M31; M37; Q13.

MODERN MARKETING METHODS FOR PROMOTING PRODUCTS OF DOMESTIC MANUFACTURING ENTERPRISES

Viktor Rozhko

PhD (Economics), Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Economics and Marketing

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

9-a, Nauki Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine

e-mail: vrozko78@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0153-6280

The article determines modern marketing methods for promoting the products of domestic manufacturing enterprises. Marketing opportunities on the Internet are significantly higher than in other communication tools. Internet advertising enables domestic manufacturers to expand both the domestic sales market and provides access to foreign markets. An important advantage of the Internet for product promotion is the constant development of Internet technologies and the emergence of modern methods of promotion. Internet marketing has great potential in such parameters as reaching the target audience; questionnaires and surveys of the target audience; efficiency in obtaining results; high level of reliable results.

The use of the Internet can significantly reduce the cost of promoting products on the market for domestic feed-producing enterprises, as the cost of advertising on the Internet is lower than in print media. The Internet allows the marketer to determine the profile of the target audience: gender, age, income, education and demands.

The analysis of the main methods of promoting feed products on the Internet has been carried out, they are information search using search engines, search using thematic web servers, the practice of exchanging links between servers, marketing research of Internet users and others.

A strategy has been developed to promote feed production of KKZ LLC on the Internet through the use of cookie files. Domestic manufacturers can use cookie files in order to avoid imposing the same advertisement on the user, and also allow to track the number of one type advertisements shown to the user.

Promotion of feed products of KKZ LLC on the Internet is advisable to carry out using its own website; its optimization will increase the number of visitors from both highly specialized and general thematic social networks.

Keywords: Sale Promotion, Product Promotion, Online Advertising, Web site, Public Relations, Commercial Activity, Consumer.

JEL Classification: M31; M37; Q13.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання велике значення у сфері виробництва та надання послуг приділяється заходам щодо просування продукції. Насамперед використовуються стимулювання збуту і зв'язки з громадськістю. При цьому найважливіше місце займає використання інтернету.

Відзначимо, що в сучасних умовах саме інтернет реклама є активним засобом здійснення маркетингової політики підприємств-виробників по просуванню власної продукції, посиленню зв'язків між виробником і кінцевим споживачем продукції.

Тому дане дослідження набуває особливої актуальності саме в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням використання сучасних маркетингових методів просування продукції присвячено багато наукових праць таких вчених, як М. В. Гулієва (2015), І. А. Литовченко та А. В. Пилипчук (2008), В. С. Пономаренко (2002), С. М. Ілляшенко (2011), Н. С. Ілляшенко (2012), В. Г. Мозгової (2013), Н. В. Тихомирової (2012), І. Хамму, С. Абуду та Ю. Маклоуля (2020), П. Партлова, Я. Стракова, Я. Вачал, Ф. Поллак та Я. Добрович (2020) тощо. У зазначених наукових працях розглянуто інструменти й технології Internet-маркетингу, що активно використовуються в сучасній діяльності підприємств, а також способи їх застосування відповідно до видів діяльності. Але стрімке виникнення нових Internet-інструментів потребує їх подальшого та більш детального розгляду у наукових публікаціях у контексті їх раціонального використання як окремо, так і в комплексі з уже відомими інструментами.

Мета статті, завдання та методологія дослідження. Метою дослідження є процес впровадження сучасних маркетингових методів просування продукції вітчизняними підприємствами-виробниками.

Досягнення поставленої мети вирішить наступні завдання:

- підвищить ефективність використання Інтернету, як дієвого засобу для стимулювання продажу комбікормових виробів;
- підвищить ефективність використання Інтернету для оптимізації системи постачання підприємства.

Досягнення поставлених завдань здійснювалося за допомогою використання наступних методів: системного, порівняльного та аналітичного аналізу.

Основні результати дослідження. Аналізуючи використання інтернет реклами ТОВ «ККЗ», відзначимо, що її головною метою є доведення інформації до споживачів та її ефективне розміщення для розширення попиту на комбікормову продукцію. Споживачу реклама комбікормових виробів дає

зможу заощадити час і кошти при з'ясуванні заявлених властивостей та характеристик продукції.

Щодо підприємств-виробників комбікормової продукції зазначимо, що їм доцільно використовувати такі типи реклами власної продукції:

- 1) іміджева реклама для розширення обсягів продажу у перспективі;
- 2) спонукаюча реклама, націлена на дію та поведінку споживача;
- 3) інтерактивна реклама продукції – рекламне повідомлення про продукцію, яка направлена безпосередньо на споживача для встановлення контакту з цільовим споживачем, на основі якого виробник намагається потім налагодити комерційні стосунки (Багієв & Тарасевич, 2010). Даний вид реклами дозволяє об'єднати розглянуті вище її форми, а саме: формувати імідж і отримати позитивні споживчі відгуки, що дає можливість отримати позитивний ефект від повідомлення. Ця форма реклами продукції набула швидкого розвитку в умовах сьогодення;
- 4) реклама продукції виробника (фірмова реклама), мета якої сформувати позитивне ставлення до продукції підприємства за рахунок формування позитивного іміджу, довіри та добросовісності. Це потребує використання індивідуального підходу до кожного споживача з окремою пропозицією;
- 5) спонсорство і меценатство, як метод поліпшення іміджу фірми.

Завданням реклами комбікормових виробів є висвітлення переваг та особливостей продукції і її просування без зайвого тиску на споживача. Розробник реклами комбікормових виробів може виявитися розчарованим, дізнавшись, що про його найкращу рекламу потенційний споживач навіть і не здогадується у зв'язку з невірним обранням каналом комунікації зі споживачем. Досконала реклама комбікормових виробів повинна приховувати її від спостерігача (чим досконаліша реклама комбікормових виробів, тим менше її помічають як рекламу) (Гулієва, 2015).

Проведене дослідження дозволяє запропонувати наступні умови підвищення ефективності реклами комбікормових виробів:

- роль реклами комбікормових виробів, як елементу маркетингового інструментарію, полягає в об'єднанні всіх каналів комунікації. Для успішної реклами комбікормової продукції потрібен диференційований підхід, який пропонує конкурентну ціну завдяки адаптованій мережі розподілу і збуту;
- реклама комбікормових виробів задовольняє потребу в інформації, отже, буде особливо корисна, коли ухваляють складне рішення про покупку відносно малознайомої комбікормової продукції;

– реклама комбікормових виробів ефективна, коли вона фокусується на відмітних властивостях комбікормової продукції, що дає їй перевагу над продукцією конкурентів.

Реклама комбікормової продукції має чинити вплив на потенційні ринки, за наступними напрямками:

– вона прискорює дифузію комбікормової продукції, служить каталізатором попиту. На ринках у стадії зрілості реклама комбікормової продукції здійснює інформаційний діалог і діє на окремий сегмент цільового ринку;

– цільовий ринок комбікормової продукції, що рекламується, повинен бути достатньо великим, щоб компенсувати витрати його рекламної кампанії. Для подолання складнощів з прийняття комбікормової продукції виробнику необхідні фінансові ресурси, щоб забезпечити заплановану інтенсивність застосування реклами;

– рекламне оголошення комбікормової продукції повинно бути розроблено на отриманих результатах проведеного маркетингового дослідження попиту на потенційному ринку;

– дослідження об'єкту реклами комбікормових виробів;

– вивчення споживачів і цільового ринку просування і продажу комбікормових виробів;

– планування реклами комбікормових виробів;

– розрахування кошторису рекламної кампанії;

– визначення термінів проведення рекламної кампанії комбікормової продукції;

– розробка сценарію та контенту рекламного оголошення;

– організація функціонування реклами комбікормової продукції;

– аналіз і стимулювання ефективності реклами комбікормової продукції.

Залежно від мети реклами комбікормової продукції її можна об'єднати в три групи:

1) імідж реклама комбікормової продукції;

2) реклама комбікормової продукції зі створення сприятливого образу (іміджу) підприємства-виробника та його продукту

3) участь у добродійних акціях.

Слід відзначити, що стимулююча реклама комбікормової продукції сприяє стимулюванню потреби у придбанні пропонованого комбікормового продукту.

Використовують наступні види стимулюючої реклами комбікормової продукції:

– реклама через мережу Internet;

– реклама у друкованих виданнях: в газетах і журналах;

– пряма поштова розсилка;

– реклама на каналах радіостанцій;
– участь у тематичних конференціях, семінарах, виставках.

Найефективнішим засобом комунікації та реклами у сучасних умовах ведення бізнесу стає мережа Інтернет. Для вітчизняних виробників комбікормової продукції, доцільним є розробка веб-сайту, що дозволить побудувати ефективну систему взаємодії зі всіма суб'єктами ринку. У дослідженні наведено результати діяльності підприємства-виробника комбікормових виробів на прикладі ТОВ «ККЗ».

Для підприємств, які займаються виробництвом комбікормових виробів, Інтернет є ідеальним засобом для реклами. Мережа дає можливість із мінімальними витратами проінформувати багатомільйонну цільову аудиторію про продукцію ТОВ «ККЗ». Перевагами реклами в Інтернеті є те, що вона дозволяє передавати текстову, графічну, аудіо- та відеоінформацію, а також оцінювати ефективність заходів за рахунок зворотного зв'язку із цільовою аудиторією (Литовченко & Пилипчук, 2008). Саме Інтернет може стати «проривом» України у рекламний простір країн світу, ознайомлюючи закордонних потенційних клієнтів з можливостями українського сільськогосподарського бізнесу (Понмаренко, 2002).

З кожним роком кількість користувачів мережі Інтернет зростає. У 2018 році кількість користувачів Інтернету в Україні зростає в 1,5 рази (С. М. Ілляшенко, 2011). Висока кількість користувачів мережі Інтернет серед населення пояснюється інтенсивним розгалуженням інфраструктури надання послуг та відносно низькою вартістю послуги. Вітчизняні виробники також постійно застосовують мережу Інтернет у своїй діяльності, адже серед користувачів Інтернету обов'язково є цільові споживачі їх продукції та послуг. У зв'язку з цим постає завдання виявлення перспективних напрямків використання глобальної мережі Інтернет у практичній діяльності підприємств-виробників комбікормових виробів.

У сучасних умовах ТОВ «ККЗ» доцільно використовувати Інтернет чотирма способами:

1) створити веб-сторінку, на якій розмістити інформацію про підприємство та його послуги;

2) розмістити в Інтернеті рекламу;

3) розміщувати рекламу у соціальних мережах, брати участь у форумах;

4) здійснювати розсилку рекламних повідомлень електронною поштою (Н. С. Ілляшенко, 2012).

Мережа інтернет дозволяє вітчизняним виробникам використовувати її, як ефективний засіб для просування продукції на

ринок та стимулювання продажу.

Здійснення рекламної кампанії ТОВ «ККЗ» в мережі Інтернет потребує планування кожного етапу її проведення.

По-перше, необхідно встановити ціль рекламної кампанії; по-друге, методи та засоби, що будуть використовуватися; по-третє, провести аналіз отриманих результатів; вчетверте, провести оцінку ефективності рекламної кампанії; в'яте, розробити рекомендацій щодо підвищення ефективності рекламної кампанії підприємства.

Проведення ефективної рекламної кампанії потребує виконання таких завдань, як:

- 1) сформулювати основну мету проведення рекламної кампанії підприємства;
- 2) встановити завдання рекламної кампанії підприємства;
- 3) встановити цілі рекламної кампанії підприємства;
- 4) визначити потенційних споживачів;
- 5) спрогнозувати обсяг продажів та ємність потенційного ринку;
- 6) провести оцінку ефективності рекламної кампанії.

Здійснення рекламної кампанії в мережі Інтернет залежить від веб-серверу підприємства. Основною метою веб-серверу є розміщення даних про підприємства в мережі Інтернет. За допомогою веб-серверу, підприємства з точки зору технічної реалізації рекламної кампанії, здійснюють весь комплекс запланованих рекламних заходів.

Веб-сервер, що належить підприємству виконує два завдання:

- досягнення мети підприємства з допомогою веб-сервера для виконання запланованих функцій;
- просування серверу, щоб підвищити поінформованість користувачів мережі Інтернет та його існування та відвідання.

Таким чином, дворівневий підхід до використання веб-серверу дозволяє на першому рівні розміщувати інформацію про ТОВ «ККЗ» та комбікормову продукцію, що воно виготовляє, а на другому рівні – спрямовувати зусилля на залучення відвідувачів на сервер підприємства.

Рекламні оголошення платні, тому доцільно розміщувати їх на серверах, які мають високу відвідуваність. Реклама може мати вигляд графічних зображень (банерна реклама) та текстових повідомлень. Тому розмір тарифу за розміщення реклами залежить від відвідуваності сервера, конкретної сторінки, кількості показів і може коливатись в широкому діапазоні.

Наступним завданням для вітчизняних виробників є використання веб-серверів маркетингових агентств, що працюють у відповідній галузі. Розглянемо деякі методи отримання необхідної інформації, які мо-

жуть використовуватися виробниками комбікормової продукції.

Пошук інформації з використанням пошукових систем є дуже поширеним засобом пошуку інформації. У залежності від видів діяльності підприємства можна використовувати як іноземні (www.yahoo.com, www.altavista.com, www.google.com), так і вітчизняні системи пошуку інформації (www.topping.com.ua та інші) (Мозгова, 2013).

Системи пошуку інформації містять індекси великої кількості веб-серверів мережі Інтернет. Це має як переваги, так і недоліки, оскільки на запит користувача впливає дуже значна кількість інформації, серед якої тільки невелика частина є корисною і потребує багато часу для її аналізу.

Використання «Жовтих сторінок» (Yellow Pages) – аналог широко розповсюджених на Заході телефонних довідників (один з них – www.yellowpage.com). На «Жовтих сторінках», як правило, міститься коротка інформація про тип бізнесу компанії; її логотип; 1-2 ілюстрації та повна інформація про координати фірми. Таким чином, «Жовті сторінки» можуть слугувати добрим відправним пунктом для пошуку фірм, що займаються визначеним видом комерційної діяльності (Тихомирова і др., 2012).

Пошук з використанням тематичних веб-серверів (Jump Station), що містять велику кількість гіпертекстових посилань на інформаційні ресурси по сутності пошукового питання. Пошукові сервери використовуються як відправні точки для пошуку інформації з необхідної теми. Наприклад, інформацію про світовий сільськогосподарський ринок можна знайти на сайті Всесвітньої торгівельної організації ВТО – www.world.vto.com.

В мережі Інтернет існує практика обміну посиланнями між серверами, що звичайно відбувається на взаємовигідній основі між підприємствами, що займаються однаковим видом діяльності, що може стати в пригоді для послідовної навігації в Інтернеті з метою пошуку потрібної інформації.

Існує також такий напрямок пошуку інформації, як маркетингові дослідження користувачів мережі Інтернет (існуючих чи потенційних споживачів). До таких методів пошуку інформації можна віднести: анкетування та опитування.

При анкетуванні відвідувачів веб-серверу можна запропонувати заповнити розміщену на ньому анкету. Заповнення анкети вимагає деяких зусиль, тому необхідна достатня мотивація для переконання відвідувачів серверу витратити кілька хвилин на її заповнення. Такою мотивацією може стати оголошення про розіграш призів серед тих,

хто заповнив анкету.

Опитування з покращеним показником зворотної відповіді може використовуватись на серверах, де заповнення анкет є обов'язковим. При цьому небажано давати велику кількість додаткових питань, обмежившись одним-двома пунктами. Цей спосіб є досить ефективним через високий відсоток повернення анкет.

Проведення опитувань на телеконференціях потребує виконання наступних умов:

- 1) пошук інтернет-конференцій з цільовою аудиторією;
- 2) аналіз результатів проведених інтернет-конференцій;
- 3) провести дискусію з експертами даної області ведення бізнесу;
- 4) розгляд на інтернет-конференціях

найактуальніших питань в даній галузі (Руделіус, Азарян та ін., 2008).

Коли користувач відвідує веб-сервер, сервер запитує унікальний ідентифікаційний номер браузера. Якщо браузер не має такого ідентифікаційного номера, то сервер привласнює його даному браузеру за допомогою передачі cookie-файлу з деяким унікальним числом. Цей процес називається передачею cookie (passing the cookie).

Cookie – файли, що знаходяться на комп'ютері користувача і дозволяють веб-серверу ТОВ «ККЗ» ідентифікувати цього користувача. По результатам проведеного аналізу, можна визначити позитивні та негативні властивості використання вітчизняними підприємствами-виробниками cookie-файлів, які наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Позитивні та негативні властивості використання cookie-файлів

Позитивні властивості	Негативні властивості
1) відкриття можливостей для цільового маркетингу та індивідуального підходу до споживачів; 2) відслідковування продажів; 3) персоналізація продажів; 4) стимулювання продажів за рахунок спільного використання cookie декількома фірмами; 5) оцінка ефективності маркетингових комунікацій; 6) побудова персоналізованого веб-серверу; 7) можливість встановлення взаємозв'язку декількох серверів; 8) можливість накопичення даних про споживачів з подальшим їх продажем.	1) недотримання приватності; 2) відслідковування браузерів, а не конкретних людей; 3) програмні засоби можуть запобігати дії cookie, наприклад, знищувати їх з комп'ютера; 4) можливість відключити cookie в браузері; 5) просування нових технологій, які не передбачають збір персональних даних.

Таким чином, можливості глобальної комп'ютерної мережі Інтернет дозволяють використовувати її як ефективний засіб у маркетинговій діяльності ТОВ «ККЗ».

Висновки. Вітчизняні підприємства-виробники інформацію про відвідувачів веб-серверу можуть аналізувати за допомогою використання log-файлів (лог-файли) та cookie-файлів (кукі-файли).

Постачальники послуг по доступу Інтернет-провайдери використовують Лог-файли, в яких міститься інформація по кожному запиту веб-сторінки чи графічному об'єкту із сервера, наприклад:

- домен, звідки зайшов відвідувач;
- відвідування сайту користувачем, дата і час;
- за яким посиланням користувач потрапив на сервер (команда, файл запиту);
- який він використовував вид браузера і на якій платформі.

Інформація про електронну адресу відвідувача (e-mail) не міститься в Лог-файлі, а тільки вказує назву його домену, однак це

становить значний інтерес, якщо домен характеризує географічний регіон користувача.

Провайдер Інтернет-послуг по запиту підприємства-виробника може встановлювати спеціальне програмне забезпечення, яке робить статистичний аналіз даних, автоматично складає звіти і потім відправляє їх по електронній пошті власнику сервера ТОВ «ККЗ».

Тому, найбільш перспективним методом комунікації вітчизняних підприємств-виробників зі споживачем є використання cookie-файлів.

Таким чином, можна зробити висновок, що впровадження cookie-файлів дозволяє відслідковувати інформацію про поведінку користувача в Інтернеті, завдяки чому веб-сервер може виконувати різні функції по індивідуальній взаємодії з кожним користувачем. Вітчизняні підприємства-виробники Cookie можуть використовуватися у рекламній кампанії, щоб уникнути багаторазового показу користувачу однієї і тієї ж реклами, а

також для відстеження кількості показів користувачу реклами одного виду. При цьому відсутність реакції на рекламу може свідчити про її неефективність або про відсутність якої-небудь зацікавленості даного користувача в запропонованій рекламі.

Власники веб-серверів можуть укладати між собою договори про спільне використання cookie-файлів, що дозволяє вітчизняним підприємствам-виробникам найбільш повно задовольнити потреби кожного клієнта. Cookie-файли дають можливість вітчизняним підприємствам-виробникам персоналізувати зовнішній вигляд серверів і підви-

щити їх функціональну здатність.

Використання можливостей сучасних технологій мережі Інтернет дозволить ТОВ «ККЗ» долучитись до нових форм роботи зі споживачами, забезпечуючи можливості постійної взаємодії з цільовим ринком, а також доступ до різних інформаційних джерел.

В Україні мережа Інтернет набирає все більшої популярності для ефективного використання маркетингу і варто також зазначити, що у випадку співпраці вітчизняних підприємств-виробників із зовнішнім ринком без Інтернету зовсім не можливо обійтись.

Література

1. Багієв Г. А., Тарасевич В. М. Маркетинг : підручник для вузів. 3-тє вид. С.-Пб. : Питер, 2010. 443 с.
2. Гулієва М. В. Информационные технологии и связи с общественностью. *Молодая наука 2015* : материалы регион. межвуз. науч.-практ. конф. молодых ученых, аспирантов и студентов, г. Пятигорск, 28.04.2015 г. Пятигорск, 2015. Ч. 15. С. 46–49.
3. Литовченко І. А., Пилипчук А. В. Internet-маркетинг : навч. посіб. К. : Центр навчальної літератури, 2008. 182 с.
4. Інформаційні системи в економіці / за ред. В. С. Пономаренко. К. : Академія, 2002. 542 с.
5. Ілляшенко С. М. Сучасні тенденції застосування Internet-технологій у маркетингу. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 4(2). С. 64–74.
6. Ілляшенко Н. С. SEO-оптимізація як сучасний інструмент Internet-маркетингу. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 3. С. 63–74.
7. Мозгова В. Г. Інструменти Internet-маркетингу та їх переваги для сучасних українських підприємств. *Ефективна економіка*. 2013. № 10. С. 79–86.
8. Современные проблемы управления в условиях информационного общества / Н. В. Тихомирова и др. М. : Юнити-Дана, 2012. 752 с.
9. Hammou I., Aboudou S., Makloul Y. Social Media and Intangible Cultural Heritage for Digital Marketing Communication: Case of Marrakech Crafts. *Marketing and Management of Innovations*. 2020. № 1. С. 121-127. DOI: 10.21272/mmi.2020.1-09.
10. Partlova P., Strakova J., Vachal J., Pollak F., Dobrovic J. Management of Innovation of the Economic Potential of the Rural Enterprises. *Marketing and Management of Innovations*. 2020. № 2. С. 340-353. DOI: 10.21272/mmi.2020.2-25.
11. Маркетинг : підручник / В. Руделіус та ін. ; за ред. О. Г. Сидоренко, А. С. Макарова. 3-тє вид. К. : Навчально-методичний центр «Консорціум із удосконалення менеджмент освіти в Україні», 2008. 648 с.
12. Журнал "Інформаційні технології. Аналітичні матеріали" : веб-сайт. URL: <http://it.ridne.net> (дата звернення: 11.04.2020).

References

1. Bahiiev, H. L., & Tarasevych, V. M. (2010). *Marketing: a textbook for universities*. 3rd edition. S.-Pb.: Pyter. (in Ukrainian)
2. Gulieva, M. V. (2015). Information technology and public relations. *Young science 2015: materials region. interuniversity. scientific-practical conf. young scientists, graduate students and students, Pyatigorsk, 28.04.2015* (p. 15, pp. 46–49). *Pyatigorsk*. (in Russian)
3. Lytovchenko, I. L., & Pylpynchuk, L. V. (2008). *Internet-marketing*: textbook. Kiev: Tsentr navchalnoi literatury. (in Ukrainian)
4. Ponomarenko, V. S. (Ed.). (2002). *Information systems in the economy*. Kiev: Akademiia. (in Ukrainian)
5. Illiashenko, S. M. (2011). Modern trends in the use of Internet technologies in marketing. *Marketynh i menedzhment innovatsii, 4(2)*, 64-74. (in Ukrainian)
6. Illiashenko, N. S. (2012). SEO-optimization as a modern tool of Internet-marketing. *Marketynh i menedzhment innovatsii, 3*, 63-74. (in Ukrainian)
7. Mozghova, V. H. (2013). Internet-marketing tools and their advantages for modern Ukrainian enterprises. *Efektivna ekonomika, 10*, 79-86. (in Ukrainian)
8. Tikhomirova, N. V. et al. (2012). *Modern problems of management in the information society*. Moscow: Iuniti-Dana. (in Russian)
9. Hammou, I., Aboudou, S., & Makloul, Y. (2020). Social Media and Intangible Cultural Heritage for Digital Marketing Communication: Case of Marrakech Crafts. *Marketing and Management of Innovations, 1*, 121-127. doi: 10.21272/mmi.2020.1-09.
10. Partlova, P., Strakova, J., Vachal, J., Pollak, F., & Dobrovic, J. (2020). Management of Innovation of the Economic Potential of the Rural Enterprises. *Marketing and Management of Innovations, 2*, 340-353. doi: 10.21272/mmi.2020.2-25.
11. Sydorenko, O. H., & Makarova, L. S. (Eds.). (2008). *Marketing: a textbook*. 3rd edition. Kiev: Navchalno-metodychnyi tsentr «Konsortsiium iz udoskonalennia menedzhment osvity v Ukraini». (in Ukrainian)
12. Magazine "Information technology. Analytical materials". Retrieved from <http://it.ridne.net>. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 31.05.2020 р.

Стаття прийнята 12.06.2020 р.

МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 330.1:327(575.1)

DOI: 10.26565/2524-2547-2020-59-06

**АНТИКРИЗИСНАЯ ФУНКЦИЯ: ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ И
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ****Жаббаров Камолiddин Йулдошевич**
преподаватель**Национальный университет Узбекистана имени М. Улугбека**
ул. Университетская, 4, Ташкент, 100174, Узбекистан
e-mail: jabbarovky87@mail.ru
ORCID ID: 0000-0003-0280-550X

В статье рассматривается инновационное развитие экономики через обеспечение затрат на научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы (НИОКР) на уровне установленных международных стандартов. Инновационное развитие, в свою очередь, обосновывает укрепление конкурентоспособности национальной экономики. В статье использовались данные Индекс инновационного развития, Индекс НИОКР, а также Индекс международной конкурентоспособности, предоставленный специализированными международными финансовыми институтами и организациями. На основании этих данных были проанализированы некоторые показатели за период 2010-2018 гг. Кроме того, описываются пути предотвращения экономических кризисов за счет инновационного развития экономики, и обосновывается осуществление меньших затрат при реализации антикризисных программ, связанных с инновационным развитием. В частности, были проанализированы средства, потраченные некоторыми странами в рамках антикризисные программы мирового экономического-финансового кризиса 2008 г. Эти средства были сравнимы со средствами, потраченными на инновационное развитие экономики этих стран. В результате выяснилось, что расходы на антикризисные программы стоят в несколько раз дороже, чем на инновационное развитие. Также, показана связь между международными индексами инновационного развития, расходов на НИОКР и конкурентоспособности. Приведен анализ ведущей десятки стран по этим трем индексам. В результате этого анализа систематически изучались сильные и слабые стороны стран с самыми высокими результатами по всем трем показателям. В конце статьи приводятся научные выводы и практические рекомендации, основанные на анализе факторов, сыгравших ключевую роль в успехе стран, занявших верхние позиции по трем показателям, и аспектов, которые еще не используются в полной мере.

Ключевые слова: инновационное развитие, НИОКР, конкурентоспособность, экономический кризис, антикризисные программы.

JEL classification: A10; E00; O320; F50.

**АНТИКРИЗОВА ФУНКЦІЯ: ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТА
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ****Жаббаров Камолiddин Йулдошевич**
викладач**Национальный университет Узбекистану имени М. Улугбека**
вул. Университетська, 4, Ташкент, 100174, Узбекистан
e-mail: jabbarovky87@mail.ru
ORCID ID: 0000-0003-0280-550X

У статті розглядається інноваційний розвиток економіки через забезпечення витрат на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) на рівні встановлених міжнародних стандартів. Інноваційний розвиток в свою чергу обґрунтовує зміцнення конкурентоспроможності національної економіки. У статті використовувалися дані Індексу інноваційного розвитку, Індексу НДДКР, а також Індексу міжнародної конкурентоспроможності, надані спеціалізованими міжнародними фінансовими інститутами і організаціями. На підставі цих

даних були проаналізовані деякі показники за період 2010-2018 рр. Крім того, описується шляхи запобігання економічних криз за рахунок інноваційного розвитку економіки і обґрунтовується здійснення менших витрат при реалізації антикризових програм, пов'язаних з інноваційним розвитком. Зокрема, були проаналізовані кошти, витрачені деякими країнами в рамках антикризової програми світової економічного-фінансової кризи 2008 р. Ці кошти були співставні із коштами, витраченими на інноваційний розвиток економіки цих країн. В результаті з'ясувалося, що витрати на антикризові програми коштують у кілька разів дорожче, ніж на інноваційний розвиток. Також, показано зв'язок між міжнародними індексами інноваційного розвитку, витрат на НДДКР і конкурентоспроможності. Наведено аналіз провідної десятки країн за цими трьома індексами. В результаті цього аналізу систематично вивчалися сильні і слабкі сторони країн з найвищими результатами по всіх трьох показниках. В кінці статті наводяться наукові висновки і практичні рекомендації, засновані на аналізі чинників, які відіграли ключову роль в успіху країн, що зайняли верхні позиції за трьома показниками, і аспектів, які ще не використовуються повною мірою. За рахунок прискореного розвитку країни, реалізації корінних реформ в економіці необхідно створити інноваційні технопарки в регіонах, а також з метою подальшого інноваційного розвитку необхідне формування інноваційних інкубаторів.

Ключові слова: інноваційний розвиток, НДДКР, конкурентоспроможність, економічна криза, антикризові програми.

JEL classification: A10; E00; O320; F50.

ANTI-CRISIS FUNCTION: THE INNOVATIVE DEVELOPMENT AND COMPETITIVENESS

Kamoliddin Jabbarov
Lecturer

National University of Uzbekistan named after M.Ulugbek

4, University str., Tashkent, 100174, Uzbekistan

e-mail: jabbarovky87@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-0280-550X

The article focuses on the innovative development of the economy through ensuring expenses to Research and Development at the level of established international standards. In its turn, the innovative development justifies the strengthening of the competitiveness of the national economy. In the article, such data as The Innovation Development Index, Research and Development Index, as well as The International Competitiveness Index provided by specialized international financial institutions and organizations are used. Based on these data, some indicators for the period 2010-2018 were analyzed. In addition, the article describes the ways of preventing economic crises through innovative development of the economy and justifies lower costs for realizing anti-crisis programs associated with innovative development. In particular, the funds spent by some countries under the anti-crisis programs of the global-financial crisis of 2008 were analyzed. These funds were compared with the funds spent on innovative development of the economy in these countries. As a result, it was determined that the anti-crisis programs cost several times more than innovative development cost. Also, it shows the relationship between the indices of global innovation development, global Research and Development expenditures and global competitiveness. The analysis of the top ten countries in these three indices is given. As a result of this analysis, the strengths and weaknesses of the countries with the highest results on all three indices were systematically studied. At the end of the article, scientific conclusions and practical recommendations are given, based on the analysis of the factors that played a key role in the success of the countries ranking in the top in the three indices, and the aspects that are not yet fully used.

Keywords: Innovative Development, Research and Development, Competitiveness, Economic Crisis, Anti-crisis Programs.

JEL classification: A10; E00; O320; F50.

Постановка проблеми. Научно-технический прогресс и инновационные процессы находятся в постоянном движении. Решение главного вопроса экономики во всех сферах и отраслях, требует освоения

новых и совершенствования старых знаний.

В условиях ограниченности ресурсов для обеспечения безграничных потребностей внедрение бережливости, создание альтернативы сырью, товарам и услугам, сокраще-

ние ручного труда, автоматизация производства, снижение себестоимости продукции, обеспечение стабильного экономического роста, являются основной задачей научно-технического прогресса и инноваций.

В условиях роста глобализации экономики и глобальных экономических процессов, а также в результате политических и экономических кризисов, резко возросли масштабы внешних угроз национальной экономике. Проводимые исследования показывают, что устойчивость экономики к внешним рискам и угрозам, во многом зависит от инновационного развития.

Изменение структуры экономики, технологическое обновление, диверсификация, модернизация производственных мощностей, внедрение энергоэффективных технологий служат повышению конкурентоспособности национальной экономики. Это непосредственно осуществляется посредством инновационной деятельности. В результате этого возрастут масштабы производства новой продукции и услуг, будут создаваться новые рабочие места, за счёт роста экспорта будет расширяться география внешнеэкономических связей, одним словом, в количественном отношении будет расти объём ВВП и конкурентоспособность экономики страны.

Анализ последних исследований и публикаций. Экономические циклы, кризисы, причины их возникновения, последствия и некоторые теоретические и практические аспекты антикризисной борьбы исследованы в научных работах таких зарубежных ученых-экономистов, как Ж. М. Кейнс, Г. Хаберлер, Ж. Хикс, Г. Менш, Ж.В. Форрестер, М. Хаес, К. Юан Чоу, Г. Сорос и других (Keynes, 1936; Haberler, 1937; Hicks, 1937; Mensch, 1979; Forrester, 1981; Hayes, 2006; Chou, 2007; Soros, 2008).

Пути снижения влияния кризисов на экономику и особенности устранения их негативных последствий в определенной мере изучены в научных исследованиях таких ученых из стран СНГ, как А. Бузгалин, А. Колганов, Л. Григорьев, М. Салихов, В. Кашин, А. Кудрин, Е. Гайдар, Н. Кондратьев, А. Акаев и других (Бузгалин & Колганов, 2009; Григорьев & Салихов, 2008; Кашин, 2009; Кудрин, 2009; Гайдар, 2009; Кондратьев, 2002; Акаев, 2009).

Ученые-экономисты Узбекистана Ш. Ш. Шодмонов, А. В. Вахабов, Н. Х. Жумаев, С. А. Бержанов, А. Явмутов, Э. Д. Алимардонов, С. Х. Комилов провели исследование мирового экономического кризиса, причин его возникновения, его особенностей, путей смягчения его влияния на экономику и ряду других проблем (Шодмонов, 2008; Вахабов, 2009; Жумаев, 2009; Бержанов, 1998;

Явмутов, 2011; Алимардонов, 2012; Комилов, 2004).

В частности, в научных исследованиях С. А. Бержанова исследованы валютные риски возникновения финансовых кризисов. Вместе с тем, автором не изучены финансовые инновации и их влияние на поведение экономических агентов (Бержанов, 1998). В исследованиях С. Х. Комилова основное внимание уделено финансовым кризисам, причинам возникновения финансовых кризисов, банковско-финансовой системе страны в антикризисной борьбе и вопросам регулирования банковской системы, фондового рынка и банковско-финансовой системы страны в борьбе с финансовым кризисом в Узбекистане в условиях переходной экономики (Комилов, 2004). В научных трудах А. В. Вахабова осуществлен сравнительный анализ причин возникновения мирового финансово-экономического кризиса, начавшегося в 2008 г., описаны его социально-экономические последствия и программы выхода из кризиса (Вахабов, 2009). А. В. Вахабов, Н. Х. Жумаев и Э. А. Хошимов проводили научно-исследовательскую работу касательно вопросов происхождения валютных и финансовых кризисов, их теоретических и концептуальных основ (Вахабов, Жумаев & Хошимов, 2009). А. Явмутов, М. А. Абдиримов и Э. А. Хошимов исследовали осуществление валютной политики в условиях кризиса, политику курса валют, совершенствование валютной политики и повышение ее гибкости (Явмутов, Абдиримов & Хошимов, 2011). Э. Д. Алимардонов, М. Б. Султонбоева и С. А. Абдувалиев изучали проблемы обеспечения стабильности финансового рынка в условиях мирового финансово-экономического кризиса (Алимардонов, Султонбоева & Абдувалиев, 2012).

Вышеприведенные научно-исследовательские работы и проведенные научные изыскания сосредоточены на рассмотрении ряда причин глобального финансово-экономического кризиса и развития конкретных направлений для их преодоления. При этом в этих научных исследованиях не были рассматриваются причины и следствия возникновения экономических кризисов в начале XXI века, не изучены закономерности действия факторов, влияющих на них, возможных кризисных процессов и их программ, сложных концептуальных аспектов, эффективность антикризисных государственных программ. Актуальность данной проблемы и недостаточная изученность в экономической литературе и послужила основанием для выбора темы исследования.

Цель статьи, задачи и методология исследования. Цель исследования состоит в разработке научных предложений и прак-

тических рекомендаций, направленных на повышение конкурентоспособности страны посредством инновационного развития экономики для усовершенствования антикризисных программ.

В процессе исследования использованы методы системного анализа, группирования, сравнительного анализа, статистического наблюдения, научной абстракции, обобщения и другие методы.

Основные результаты исследования.

Развивающиеся страны в разработке национальной стратегии развития инноваций широко используют передовой опыт развитых стран. Здесь используются такие стратегические подходы, как «ввоз», «взращивание» и «догоняющий».

На сегодняшний день инновационные подходы в развитии промышленности включают в себя следующие цели:

- организация процессов производства на основе высоких технологий;
- повышение доли инвестиций, направляемых на человеческий капитал;
- удовлетворение потребностей покупателей на новую продукцию и услуги;
- увеличение добавленной стоимости в производстве.

В результате внедрения новшеств из теории в практику рынок наполнится новыми товарами и услугами, в то же время снизится себестоимость продукции. Это приведёт к росту рентабельности.

Для инновационной деятельности самым важным условием является инновационное общество, которое отражает в себе некоторые особенности:

- наличие хорошо организованного и финансируемого образования и науки;
- направленность личности, групп и организаций на умственную деятельность;
- развитость инфраструктуры создания и распространения знаний.

Инновации подразделяются на три вида:

1) макроинновации – это новая продукция и технологии, которые приводят к резким изменениям в сферах, экономике и вообще в обществе. Примером этому является микроэлектроника и сотовая связь;

2) опорные инновации – это отдельные инновации, которые дают сильный толчок для совместного технологического развития, биотехнологии являются этому примером;

3) инновации-модификации – они не имеют значительной силы воздействия на технологические процессы (например, базальтовые покрытия).

Для осуществления инновационной деятельности существуют внутренние и внешние барьеры. К внешним барьерам относятся неразвитая инфраструктура, нехватка

знаний в данной сфере и возможностей её получения, пренебрежительное отношение к талантам в обществе, устаревшее законодательство.

К внутренним барьерам относятся строгие организационные регламенты и мероприятия, узкое мировоззрение, заинтересованность в сохранении старого порядка, невосприимчивость к мнениям других, отсутствие мотивации и желания рисковать.

В целях осуществления стратегии устойчивого роста экономики страны и активизации инновационной деятельности, прежде всего необходимо выполнение следующих задач:

- привлечение финансовых ресурсов в развитие приоритетных направлений инновационной системы;
- создание условий для обеспечения самых важных интересов государства за счёт осуществления инновационных исследований и разработок, производства конкурентоспособных товаров и услуг;
- создание инновационной среды для осуществления научных исследований и использования их результатов на международном уровне;
- реформирование процессов подготовки кадров для разных видов интеллектуальной деятельности, обеспечение экономики новой техникой и технологиями;
- реформирование сети научных учреждений с целью реализации приоритетных исследований и разработок в условиях ограниченности ресурсов;
- эффективное использование стратегий инновационных подходов на предприятиях реального сектора экономики.

Инновационные системы, созданные в странах, непосредственно оказывают положительное воздействие на темпы экономического роста, ускоряют процессы модернизации экономики. В том числе, если раньше Китайская Народная Республика покупала патенты и лицензии в зарубежных странах, то теперь смогла успешно создать сеть современной национальной промышленности. В настоящее время в стране наибольшее распространение получает вид сотрудничества, который основан на цепочке «производство – высшее учебное заведение – научная деятельность». Особое внимание уделяется вопросам разделения труда в самостоятельной инновационной деятельности предприятий.

В последние годы глобализация мировой экономики и усиление конкуренции на мировых рынках требуют перевода исследований из формата «производство – высшее учебное заведение – научная деятельность» в формат «рынок – производство – высшее

учебное заведение – исследовательская деятельность».

Резкое снижение спроса на продукцию в условиях мирового финансово-экономического кризиса выдвигает эту практику, как наиболее актуальную, на повестку дня.

Выражаясь по-другому, можно сказать, что уровень устойчивости стран с развитой инновационной системой к внешним воздействиям намного выше, что показывают итоги мирового финансово-экономического кризиса 2008 г., которые не оказали на них серьёзного воздействия (Жаббаров, 2018).

С момента наступления первого классического кризиса экономические кризисы повторяются в интервале примерно 15-20 лет.

Каждый раз, когда происходят экономические кризисы, принимаются и осуществляются антикризисные программы.

После происшедшего кризиса в 2008 г., страны мира начали ломать голову над путями преодоления последствий кризиса с наименьшими расходами путём перевооружения производства и освоения новых технологий, повышения конкурентоспособности производимых товаров.

Стоит уделить внимание принятым программам для преодоления последствий мирового финансово-экономического кризиса и потраченных на их осуществление средств (таблица 1).

Таблица 1

Объёмы расходов и основные направления мероприятий в рамках антикризисных программ со стороны государств

Страны	Средства, расходуемые в рамках программы		Основные направления антикризисных программ		
	трлн дол. США	по отн. к ВВП 2010 г., % (трлн дол. США)			
США	2,30	15,4 (14,992)	Стабилизация банковской системы	Предоставление налоговых льгот	Развитие инфраструктуры и социальной сферы
ЕС	2,60	15,3 (17,015)	Стимулирование внутреннего потребления, налоговые льготы	Инновации и ускорение НИОКР	Социальная защита, улучшение инфраструктуры
Япония	1,06	18,6 (5,7)	Поддержка финансовой системы	Социальная защита	Улучшение инфраструктуры
Китай	0,57	9,4 (6,087)	Развитие инфраструктуры и социальной сферы	Развитие внутреннего спроса	Развитие реального сектора
Россия	0,22	14,4 (1,525)	Налоговые льготы, увеличение кредитования	Оказание крупным компаниям финансовой помощи	Девальвация национальной валюты

Источник: составлено автором на основе данных (The World Bank, 2020; Dotdash publishing family, 2008a; Recovery Act, 2009; DPF, 2008b; Vollmer & Bebenroth, 2012; XINHUANET.com, 2009; Исмаилов, 2010)

По данным таблицы 1, США, Япония и страны Европейского Союза в рамках антикризисных Программ израсходовали финансовых средств соответственно 15,4 %, 18,6 % и 15,3 % от объёма ВВП в 2010 г.

В Китае в рамках программы было израсходовано 9,4 % относительно ВВП 2010 г.

В Российской Федерации было израсходовано 14,4 % относительно ВВП страны 2010 г.

Основные меры, предпринимаемые в рамках антикризисных Программ в странах ЕС, были направлены на развитие инноваций.

Основным показателем уровня инновационного развития экономики является сумма расходов на НИОКР относительно

ВВП страны.

В развитых странах сумма расходов на НИОКР составляет примерно 3,0 % от ВВП, тогда как для развивающихся стран этот показатель рекомендован на уровне 1,5 % от ВВП (Жаббаров, 2019).

Большие объёмы расходуемых средств в рамках Программ показывают, что легче упреждать экономические кризисы за счёт инновационного развития экономики, чем устранять последствия экономических кризисов. С учётом периодичности повторяемых кризисов всё это требует серьёзного подхода к данному вопросу.

Расходы на НИОКР за последние годы в США, Германии, Японии, Китае и России приведены в таблице 2.

Расходы на НИОКР					
№	Страны	Расходы на НИОКР по годам, относительно ВВП, в % (млрд дол. США)			
		2010	2012	2015	2018
1.	США	2,80 (395,8)	2,85 (436,0)	2,77 (496,84)	2,84 (565,76)
2.	Германия	2,40 (68,2)	2,87 (90,6)	2,92 (112,16)	2,84 (120,81)
3.	Япония	3,30 (142,0)	3,48 (157,6)	3,41 (164,59)	3,50 (191,45)
4.	Китай	1,40 (141,4)	1,60 (198,9)	1,92 (372,81)	1,97 (485,53)
5.	Россия	1,00 (22,1)	1,08 (26,9)	1,50 (55,77)	1,52 (61,83)

Источник: составлено автором на основе данных (RD, 2010; 2012; 2017; 2019)

Как можно видеть из данных вышеприведённой таблицы, после мирового финансово-экономического кризиса 2008 г., страны стараются упреждать кризисы. В США в рамках антикризисной программы было израсходовано 2,3 трлн дол. США, это в 5,8 раз больше расходов потраченных на НИОКР в 2010 г. В Японии данный показатель больше в 7,5 раз. Соответственно эти показатели в Китае и России больше в 4 и 10 раз. В последние годы в мире растут расходы на НИОКР. Показатели пяти стран, приведён-

ные в таблице 2, показывают последовательный рост расходов на эту сферу с 2010 г. Это показывает эффективность её в борьбе против экономических кризисов и рисков посредством инновационного развития. Потому что представляется целесообразным упреждение, чем смягчение её последствий. В 2018 г. приведена десятка стран по расходам на НИОКР и их занимаемое место в объявленном рейтинге международной конкурентоспособности этих стран в 2018 г. (таблица 3).

Таблица 3

Топ-10 стран по расходам на НИОКР в течении 2018 г. и место, занимаемое этими странами в международном рейтинге конкурентоспособности

№	Страны	ВВП, млрд дол. США	Расходы на НИОКР, относи- тельно ВВП, в %	Расходы на НИОКР, млрд дол. США	Изменение расходов на НИОКР относительно 2017 г., дол. США/в %	Место в международ- ном рейтинге конкуренто- способности 2018 г., изменения относительно 2017 г.
1.	США	19 921	2,84	565,76	+ 28,17 /0,052	1
2.	Китай	24 646	1,97	485,53	+ 40,71 /0,091	28
3.	Япония	5 469,9	3,50	191,45	+ 5,92 /0,032	5(+3)
4.	Германия	4 253,8	2,84	120,81	+ 5,97 /0,052	3
5.	Индия	10146,1	0,85	86,24	+ 9,33 /0,121	58(+5)
6.	Южная Корея	2 087,8	4,32	90,19	+ 4,76 /0,055	15(+2)
7.	Франция	2 885,4	2,25	64,92	+ 2,79 /0,045	17(+1)
8.	Россия	4 068,0	1,52	61,83	+ 4,02 /0,069	43(+2)
9.	Соединённое Королевство	2 926,1	1,72	50,33	+ 1,17 /0,024	8(-2)
10.	Бразилия	3 293,0	1,17	38,53	+ 1,39 /0,037	72(-3)

Источник: составлена автором на основе данных (RD, 2019; WEF, 2018)

Анализ данных показывает, что в 2018 г. страной, потратившей на НИОКР больше чем в 2017 г., стал Китай. Занимая 2 место в рейтинге, Китай увеличивает масштабы выделяемых средств на эту сферу. Это подготавливает почву для превращения Китая в локомотив мировой экономики.

В последние годы растёт масштаб влияния Китая на глобальную экономику, растёт его доля в мировом ВВП и в тоже время

снижается доля США в мировой экономике. По расчётам в 1970 г. на долю Китая приходилось 4,1 % мирового ВВП, то в 2010 г. этот показатель составил 14,4 %, в 2015 г. – 15,6 %. Доля США в 1970 г. составляла 21,2 %, в 2010 г. 17,3 % и соответственно 16,7 % в 2015 г. К 2025 г. прогнозируется, что Китай с долей в мировой экономике 17,2 % опередит США с её долей в мировой экономике в 14,9 % (www.ereport.ru, 2016).

Расходы на НИОКР непосредственно связаны численностью занимающихся научной деятельностью людей, количеством зарегистрированных патентов, количеством научных и технических публикаций.

16 мая 2015 г. был опубликован совместный научный доклад консалтинговой компании BDO, специализирующейся на международной экономике, и Гамбургского института мировой экономики. В нём, в частности, приведены сведения о зарегистрированных патентах в промежутке 2012-2014 гг. В том числе, в Германии на каждый миллион человек приходится 916 патентов, и по этому показателю страна заняла 5 место в мире. За этот период в Южной Корее зарегистрировано 3134 патентов и наблюдается рост темпов; в Японии зарегистрировано 2159 патентов, что показывает тенденцию к снижению. В США этот показатель равен 886. В этом направлении оставили позади Францию и Англию, заняв 10-место. По этой причине авторы доклада, характеризуют Китай, как превращающийся из страны «копировщика» в мощную инновационную страну (www.review.uz, 2016).

К 2015 г. Китай со своими исследователями в 1,6 млн чел., оставил позади США с его 1,4 млн чел. исследователей. В Соединённом Королевстве этот показатель составил 240 тысяч человек (RD, 2019).

По количеству зарегистрированных патентов также лидирует Китай. В 2018 г. в Китае зарегистрировано 1,2 млн патентов, в США – 300000 патентов. В 2017 г. по количеству издаваемых научных и технических публикаций в стране Китай (270 000) оставил позади США (220 000) и Соединённое Королевство (70 000) (RD, 2019).

По данным таблицы 3, Индия в объявленном в 2018 г. рейтинге международной конкурентоспособности улучшила своё положение на 5 позиций по сравнению с 2017 г. и заняла 58 место, кроме того, по расходам на НИОКР в 2018 г. страна поднялась с 6 места на 5 место в рейтинге.

Китай, Индия и Россия, страны, которые, постоянно повышают объёмы расходов на НИОКР, что, соответственно, ведёт к их росту в рейтинге международной конкурентоспособности.

Если Китай в глобальном индексе конкурентоспособности в 2008-2009 гг. занимал 30 место, то в 2014-2015 гг., поднялся на две строки выше и занял 28 место. В объявленном в 2018 г. рейтинге Китай по сравнению с 2017 г. набрал на 0,9 баллов больше и с 72,6 баллами занимает 28 место в рейтинге (WEF 2009, 2014, 2018).

На рисунке 1 отображены 10 стран с наивысшими расходами на НИОКР и обозначена тенденция изменения расходов на

НИОКР в 2010-2018 гг. (рисунок 1).

По данным рисунка 1, Китай лидирует, увеличивая расходы на НИОКР с каждым годом. За ним последующие места занимают США и Япония. Четвёртые и пятые места соответственно занимают Южная Корея и Индия.

Канада, которая входила в 2010 и 2011 гг., в сильную десятку стран, после 2012 г. уступила своё место России.

В последние годы увеличение расходов на НИОКР в Китае даёт свои эффекты. 30 ноября 2015 г. состоялось заседание Исполнительного Совета Международного Валютного Фонда. На данном заседании был рассмотрен вопрос о введении валюты Китайской Народной Республики юань (RMB) в международную корзину СДР и по итогам этого заседания, с учётом того что юань отвечает всем требуемым критериям, было объявлено, что с 1 октября 2016 г. после доллара США, евро, японской иены и британского фунта, китайский юань стал пятой свободно конвертируемой валютой и вошёл в корзину СДР.

26-29 марта 2015 г. в Китайском городе Бао прошёл Азиатский Форум (BAF). На повестке дня стоял основной вопрос об установлении между государствами-участниками связей в сфере финансов и телекоммуникации, развития устойчивой инфраструктуры. Основным рычагом в осуществлении приведённых выше мероприятий стали ускорение процессов организации Азиатского Банка Инфраструктурных Инвестиций (АБИИ) и ускорение процессов вхождения денежной единицы Китая юаня в ряд мировых резервных валют. Это было подготовкой мер со стороны Международного Валютного Фонда после вхождения юаня в состав резервных валют, перевода части предоставляемых АБИИ кредитов из доллара США в юани. Действительно, сегодня юань со стороны Международного Валютного Фонда введен в список резервных валют.

Теперь перейдём к анализу ежегодно публикуемого Всемирным Экономическим Форумом международного рейтинга конкурентоспособности стран.

Начиная с 2018 г. в определении международной конкурентоспособности стран применяются 12 критериев – макроэкономическая стабильность, потребительский рынок, рынок труда, финансовая система, объём внутреннего рынка, качество институтов, состояние инфраструктуры, уровень распространения информационных технологий и современных коммуникаций, здоровье населения, образование и навыки, динамика развития бизнеса, возможности инноваций, которые оцениваются от 0 до 100 баллов, состоялся переход на методологию исчисления Индекса 4.0. До этого методика основывалась на индексе от 0 до 7 баллов.

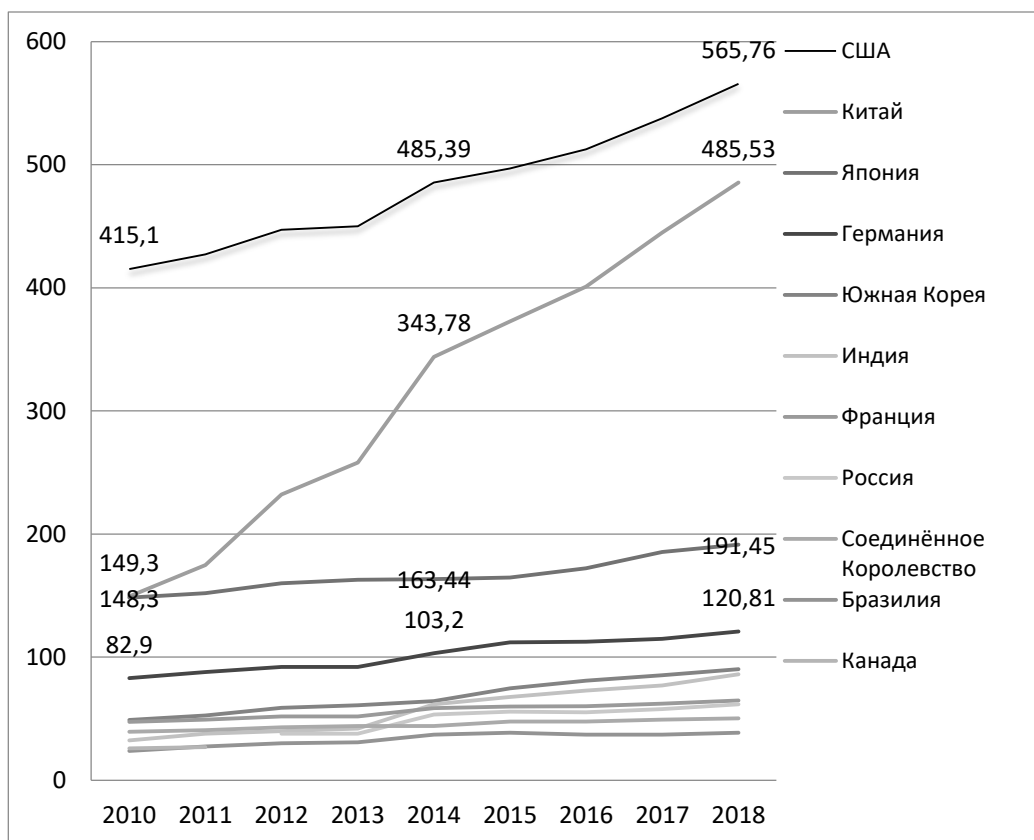

Рис. 1. Расходы на НИОКР топ-10 стран мира, млрд долларов США

Источник: составлена автором на основе данных (RD, 2010; 2012-2014; 2016; 2017; 2019)

В объявленном в 2018 г. международном рейтинге конкурентоспособности стран список сильных десяти стран – США, Сингапур, Германия, Швейцария, Япония, Голландия, Гонконг, Соединённое Королевство, Швеция и Дания (WEF, 2018).

Основываясь на данных таблиц 1 и 2, можно сказать, такие страны как США, Япония, Германия и Соединённое Королевство можно видеть как в списке десяти самых инновационных стран, так и в десятке самых конкурентоспособных стран. Это указывает на наличие прямой зависимости между уровнем конкурентоспособности и

инновационного развития стран.

В объявленном в 2018 г. международном инновационном индексе в топ-10 стран вошли Швейцария, Голландия, Швеция, Соединённое Королевство, Сингапур, США, Финляндия, Дания, Германия и Ирландия (www.wipo.int, 2018).

Обратим внимание на объявленные в 2018 г. отчёты о вошедших в топ-10 стран по международному рейтингу инновационного развития, по расходам на НИОКР в международном рейтинге конкурентоспособности стран (таблица 4).

Таблица 4

Топ-10 стран по Международным индексам, 2018 г.

По инновационному индексу развития		По индексу расходов на НИОКР		По индексу конкурентоспособности	
1.	Швейцария	1.	США	1.	США
2.	Голландия	2.	Китай	2.	Сингапур
3.	Швеция	3.	Япония	3.	Германия
4.	Соединённое Королевство	4.	Германия	4.	Швейцария
5.	Сингапур	5.	Индия	5.	Япония
6.	США	6.	Южная Корея	6.	Голландия
7.	Финляндия	7.	Франция	7.	Гонконг
8.	Дания	8.	Россия	8.	Соединённое Королевство
9.	Германия	9.	Соединённое Королевство	9.	Швеция
10.	Ирландия	10.	Бразилия	10.	Дания

Источник: составлена автором на основе данных (WEF, 2018; www.wipo.int, 2018; RD, 2010; 2012-2014; 2016; 2017; 2019)

Среди стран, которые заняли места во всех трёх столбиках, есть США, Соединённое Королевство и Германия. Исходя из этого изучение опыта приведённых выше стран в укреплении конкурентоспособности посред-

ством инновационного развития экономики позволит выявить незадействованные резервы и слабые места, пойдет на пользу в решении достижения высоких рейтингов (таблица 5).

Таблица 5

Преимущества стран, которые стали основой занятия ими лидирующих позиций в мировом рейтинге конкурентоспособности, и их слабые стороны, которым пока не уделяется внимания

Страна	По индексу инновационного развития ²		По индексу конкурентоспособности ²	
	Преимущества	Слабые стороны	Преимущества	Слабые стороны
Соединённое Королевство	Исторические университеты, качество научных публикаций, онлайн-службы государства, высокий объём ПИИ, рост объёма товаров и услуг на основе творческой деятельности, рост объёмов экспорта на основе культурной и творческой деятельности, активность печати и других СМИ	Отставание в человеческом капитале и исследованиях в деятельности институтов, а также в инфраструктуре, медлительность в создании ИКТ и бизнес-моделей	Хорошо организованные рынки, инновационная экосистема на высоком уровне, высокая динамика бизнеса	Немного ослабленный рынок товаров, труда и финансов в результате Брекзита, Слабость специализации ИКТ по сравнению с другими факторами, относительно низкий уровень участия населения в цифровом обществе, средний уровень сети мобильной связи
США	Большой объём расходов на НИОКР, высокий уровень регистрации патентов, научно-технологических публикаций, хорошо развитая инфраструктура в сфере высоких и средних компьютерных технологий, высокий уровень нормотворчества в сфере регулирования охраны окружающей среды, высокий уровень создания знаний, качество университетов, уделение внимания развитию кластеров, качественные научные публикации, развитие кино и медиа рынков	Проблемы, связанные с человеческим капиталом, исследованиями и данными по приёму в среднетехническое образование, плохое состояние общей инфраструктуры, Снижение онлайн-креативности	Высокий уровень сформированности предпринимательской культуры, наличие глубоким, широкой и пропорциональной сбалансированности на рынке труда и финансов	Снижение деятельности социальных инфраструктур, ухудшение состояния безопасности, а также разница в чеках и балансах, недостаточный уровень финансирования систем здравоохранения
Германия	Совершенство инфраструктуры, экологическая устойчивость, качество инновационных связей, уровень знаний, качество инновационных комплексов, высокий уровень регистрации патентов, высокий уровень расходов на НИОКР, качество развития кластеров и научных публикаций	Относительно низкий расход на начало бизнеса, образование, объёмов ПИИ, отставание в кино и медиа искусстве	Преимущества во внедрении инновационных новшеств в практику, стабильная макроэкономическая ситуация, здоровое, образованное и высококвалифицированное население, а также внешнеэкономическая открытость	Отставание в поддержке ИКТ в стране

Выводы. Исходя из анализа данных таблицы 5, в целях повышения конкурентоспособности страны посредством развития инновационного развития экономики целесообразно осуществление следующих мер:

- широкое внедрение в общество и экономику ИКТ, внедрение электронного правительства;
- увеличение объема привлекаемых ПИИ в страну с целью улучшения инновационной деятельности;
- повышение доли наукоёмких товаров и услуг в экспорте страны;
- создание условий для полноценной деятельности СМИ;
- создание удобной бизнес среды для начала и ведения бизнеса;
- создание инфраструктуры, связывающей все регионы друг с другом;
- создание возможностей для использования большинством населения возможностей цифрового общества;
- наличие инновационной экосистемы высокого уровня;
- организация эластичных и стабильных рынков товаров, труда и финансов;
- выход на международные стандарты с поэтапным увеличением расходов на НИОКР;
- увеличение регистрации оригинальных патентов;
- организация деятельности предприятий, специализирующихся на производстве компьютерных технологий;
- наличие совершенной законодательной системы регулирования охраны окружающей среды;
- внедрение системы кластеров в стране;
- создание условий для развития кино

и медиа промышленности;

- финансирование здравоохранения на приемлемом уровне;
- создание необходимых предпосылок для того, чтобы население было здоровыми и образованными специалистами.

Осуществление вышеприведённых мер, определённых в стратегии инновационного развития, позволит достичь поставленных целей. Это повысит конкурентоспособность экономики, подготовит почву для появления экспортоориентированной экономики и интеграции национальной экономики в мировое хозяйство. Это даёт эффект в борьбе против различных экономических рисков и кризисных явлений путем инновационного развития экономики. Поскольку целесообразно противодействовать кризису, чем стараться уменьшать его негативные последствия и смягчить потери.

По нашему мнению, за счет ускоренного развития страны, реализации коренных реформ в экономике необходимо создать инновационные технопарки в регионах, а также с целью дальнейшего инновационного развития необходимо формирование инновационных инкубаторов, расширение государственных заявок на инновации и совершенствование правовых основ инновационной деятельности, государственная поддержка кластеров в сфере производства и оказания услуг.

В целом, в заключение можно отметить, что повышение эффективности антикризисных мер обеспечит устойчивый экономический рост в эпоху глобализации, экономических потрясений и спадов, а также позволит укрепить конкурентоспособность экономики.

Литература

1. Keynes J. M. The theory of employment, interest and money. New York: Harcourt, 1936. P. 403.
2. Haberler G. Prosperity and depression. A theoretical analysis of cyclical movements. Geneva: League of Nations, 1937. P. 323-446.
3. Hicks J. Mr. Keynes and the classics. A suggested interpretation. *Econometrika*. 1937. 5. Pp. 147-159.
4. Mensch G. Stalemate in technology. Cambridge, Mass: Ballinger publishing company, 1979. P. 241.
5. Forrester J. W. Innovations and Economic Change. *Futures*. 1981. Vol. 13. № 13. Pp. 323-331.
6. Hayes M. Financial bubbles // A Handbook of Alternative Monetary Economics. Ed. By P. Arestis and M. Sawyer. Edward Elgar, 2006. P. 544.
7. Chou Yuan K. Modelling Financial Innovation and Economic Growth: Why the Financial Sector Matters to the Real Economy. *Journal of Economic Education*. 2007. Vol. 38. № 1. Pp. 78-91. DOI: 10.3200/JECE.38.1.78-91.
8. Soros G. The New Paradigm for Financial Markets. The Credit Crisis of 2008 and What It Means. New York: Public Affairs, 2008. P. 238.
9. Бузгалин А., Колганов А. Мировой экономический кризис и сценарии посткризисного развития: марксистский анализ. *Вопросы экономики*. 2009. № 1. С. 119-132.
10. Григорьев Л., Салихов М. Финансовый кризис – 2008: вхождение в мировую рецессию. *Вопросы экономики*. 2008. № 12. С. 27-45.
11. Кашин В. А. Мировой финансовый кризис: причины и последствия. *Финансы*. 2009. № 1. С. 14-20.
12. Кудрин А. Мировой финансовый кризис и его влияние на Россию. *Вопросы экономики*. 2009. № 1. С. 9-27.
13. Финансовый кризис в России и в мире / Под ред. Е. Т. Гайдара. М.: Проспект, 2009. С. 256.
14. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения / Сост. Ю. В. Яковец. М.: Экономика, 2002. С. 768.
15. Акаев А. А. Современный финансово-экономический кризис в свете теории инновационно-технологического развития экономики и управления инновационным процессом. Системный мониторинг: глобальное и региональное развитие / ред. Д. А. Халтурина, А. В. Коротчаев. М.: УРСС, 2009. С. 141-162.

16. Ходиев Б. Ю., Шодмонов Ш. Ш., Фафуров У. В. Иқтисодийнинг етакчи тармоқларини модернизация қилиш ва янгилашнинг назарий ва амалий асослари : Монография. Т. : "Fan va texnologiyalar", 2008. Б. 144.
17. Вахабов А. В. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози: сабаблари, ижтимоий-иқтисодий оқибатлари ва инқироздан чиқиш дастурлари. *Биржа Эксперт*. 2009. № 10. Б. 3–13.
18. Вахабов А. В., Жумаев Н. Х., Хошимов Э. А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози: сабаблари, хусусиятлари ва иқтисодий таъсирини юмшатиш йўллари. Т. : "Академнашр", 2009. 141 б.
19. Бержанов С. Валютная система, валютный рынок и валютные операции. Н. : Каракалпакстан, 1998. С. 10–65.
20. Явмутов А., Абдиримов М. А., Хошимов Э. А. Молиявий-иқтисодий инқироз ва уни бартараф этишда валюта сисъатидан фойдаланиш: муаммолар ва ечимлар / Н. Х. Жумаевнинг тахрири остида. Т. : "Академнашр", 2011. 160 б.
21. Алимардонов Э. Д., Султонбоева М. Б., Абдувалиев С. А. Глобал молиявий-иқтисодий инқироз шароитида молия бозори барқарорлигини таъминлаш: назарий-концептуал ва амалий жиҳатлар / Н.Х.Жумаевнинг тахрири остида. Т. : "Академнашр", 2012. 320 б.
22. Комилов С. Х. Структурные и конъюнктурные аспекты финансовых кризисов : Автореф. дис. на соискание ученой степени к.э.н. Т., 2004. 32 с.
23. Жаббаров К. Й. Иқтисодий инновацион ривожлантириш ва рақобатбардошлик. *Рақобатбардош иқтисодий ва уни амалга ошириш йўллари* : мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари тўплами. Т., 2018. 223 б.
24. GDP growth (annual %). *Worldbank* : веб-сайт. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?view=chart> (дата звернення: 09.04.2020).
25. Dotdash publishing family. URL: [https://www.investopedia.com: Emergency Economic Stabilization Act \(EESA\) of 2008, USA.](https://www.investopedia.com: Emergency Economic Stabilization Act (EESA) of 2008, USA.) (дата звернення: 09.04.2020).
26. Recovery Act. American Recovery and Reinvestment Act of 2009, USA. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BILLS-111hr1enr/pdf/BILLS-111hr1enr.pdf> (дата звернення: 12.04.2017).
27. Dotdash publishing family. URL: [https://www.investopedia.com: Stability and growth Pact \(SGP\), EU.](https://www.investopedia.com: Stability and growth Pact (SGP), EU.)
28. Vollmer U., Bebenroth R. The Financial Crisis in Japan: Causes and Policy Reactions by the Bank of Japan. *The European Journal of Comparative Economics*. 2012. Vol. 9, n. 1. P. 51–77.
29. XINHUANET.com. URL: www.xinhuanet.com/cn/16.04.2009 (дата звернення: 16.04.2009).
30. Исмаилов А. Регулирование денежной системы в условиях мирового финансово-экономического кризиса. Рынок, деньги и кредит. 2010. № 03(154). С. 59–61.
31. Жаббаров К. Й. Обеспечения соотношений между различными секторами иотраслями экономики как один из способов предотвращения экономических кризисов. *Экономика и предпринимательство*. 2019. № 3. С. 88.
32. RD. 2011 Global R and D Funding Forecast // A supplement to R and D Magazine, 2010. P. 5.
33. RD. 2012 Global R and D Funding Forecast // A supplement to R and D Magazine, 2012. P. 5.
34. RD 2013 Global R and D Funding Forecast // A supplement to R and D Magazine, 2013. P. 5.
35. RD 2014 Global R and D Funding Forecast // A supplement to R and D Magazine, 2014. P. 5.
36. RD 2016 Global R and D Funding Forecast // A supplement to R and D Magazine, 2016. P. 5.
37. RD. 2017 Global R and D Funding Forecast // A supplement to R and D Magazine, 2017. P. 5.
38. RD. 2019 Global R and D Funding Forecast // A supplement to R and D Magazine, 2019. P. 14.
39. The Global Competitiveness Report 2018. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018> (дата звернення: 16.04.2020).
40. Экономика Китая обгонит США в 2018 году URL: <https://www.ereport.ru> (дата звернення: 16.04.2020).
41. Review.uz : веб-сайт. URL: <https://www.review.uz> (дата звернення: 16.05.2016).
42. The Global Competitiveness Report 2009-2010. URL: <https://www.weforum.org/reports/> (дата звернення: 16.04.2020).
43. The Global Competitiveness Report 2014-2015. URL: <https://www.weforum.org/reports/> (дата звернення: 16.04.2020).
44. Global Innovation Index 2018. Cornell University, INSEAD, and the World Intellectual Property Organization, 2019. P. 22. URL: <https://www.wipo.int> (дата звернення: 16.04.2020).

References

1. Keynes, J. M. (1936). *The theory of employment, interest and money*. New York: Harcourt.
2. Haberler, G. (1937). *Prosperity and depression. A theoretical analysis of cyclical movements*. Geneva: League of Nations.
3. Hicks, J. (1937). Mr.Keynes and the classics. A suggested interpretation. *Econometrika*, V, 147-159.
4. Mensch, G. (1979). *Stalemate in technology*. Cambridge, Mass: Ballinger publishing company.
5. Forrester, J. W. (1981). Innovations and Economic Change. *Futures*, 13(13), 323-331.
6. Hayes, M. (2006). *Financial bubbles // A Handbook of Alternative Monetary Economics*. Edward Elgar.
7. Chou, Yuan K. (2007). Modeling Financial Innovation and Economic Growth: Why the Financial Sector Matters to the Real Economy. *Journal of Economic Education*, 38(1), 78-91. doi: 10.3200/JECE.38.1.78-91.
8. Soros, G. (2008). *The New Paradigm for Financial Markets. The Credit Crisis of 2008 and What It Means*. New York: Public Affairs.
9. Buzgalin, A., & Kolganov, A. (2009). The world economic crisis and post-crisis development scenarios: a marxist analysis. *Economic issues*, 1, 119-132. (in Russian)
10. Grigoryev, L., & Salixov, M. (2008). Financial crisis - 2008: entering the world recession. *Economic issues*, 12, 27-45. (in Russian)
11. Kashin, V. A. (2009). The global financial crisis: causes and consequences. *Finance*, 1, 14-20. (in Russian)
12. Kudrin, A. (2009). The global financial crisis and its impact to Russia. *Economic issues*, 1, 9-27. (in Russian)
13. Gaydar, Y. T. (Ed.). (2009). *The financial crisis in Russia and in the world*. Moscow: Prospekt. (in Russian)
14. Kondrat'yev, N. D. (2002). *Big business cycles and foresight theory*. Moscow: Ekonomika. (in Russian)
15. Akayev, A. A. (2009). *The current financial and economic crisis in the theory of innovative technological development of the economy and the management of the innovation process. System Monitoring: Global and Regional Development*. Moscow: URSS. (in Russian)
16. Xodiyev, B. Y., Shodmonov, Sh. Sh., & G'afurov, U. V. (2008). *Theoretical and practical bases of modernization and renewal of the leading sectors of the economy*. Monograph. Т.: "Fan va texnologiyalar". (in Uzbek)
17. Vaxabov, A. V. (2009). The global financial and economic crisis: causes, socio-economic consequences and

recovery programs. *Birja Expert*, 10, 3-13. (in Uzbek)

18. Vaxabov, A. V., Jumayev, N. X., & Xoshimov, E. A. (2009). *The global financial and economic crisis: causes, characteristics and ways to mitigate its impact on the economy*. T.: "Akademnashr". (in Uzbek)

19. Berjanov, S. (1998). *Currency system, currency market and currency operations*. N.: Karakalpakstan. (in Russian)

20. Yavmutov, A., Abdrimov, M. A., & Xoshimov, E. A. (2011). *The financial-economic crisis and the use of monetary policy in eliminating it: problems and solutions*. T.: "Akademnashr". (in Uzbek)

21. Alimardonov, E. D., Sultonboyeva, M. B., & Abduvaliyev, S. A. (2012). *Ensuring financial market stability in the context of the global financial and economic crisis: theoretical, conceptual and practical aspects*. T.: "Akademnashr". (in Uzbek)

22. Komilov, S. X. (2004). *Structural and opportunistic aspects of financial crises*. Abstract of dissertation for the degree of Ph.D. on economic sciences. T. (in Russian)

23. Jabbarov, K. Y. (2018). Innovative development of economy and competitiveness. Proceedings of scientific-practical conference "*Competitive economy and ways of its implementation*" (p. 223). T. (in Uzbek)

24. WB. (2020). *GDP growth (annual %)*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?view=chart>.

25. Dotdash publishing family. (2008). Retrieved from <https://www.investopedia.com>: Emergency Economic Stabilization Act (EESA) of 2008, USA.

26. Recovery Act. (2009). *American Recovery and Reinvestment Act of 2009*, USA. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BILLS-111hr1enr/pdf/BILLS-111hr1enr.pdf>.

27. Dotdash publishing family. (2008). Retrieved from <https://www.investopedia.com>: Stability and growth Pact (SGP), EU.

28. Vollmer, U., & Bebenroth, R. (2012). The Financial Crisis in Japan: Causes and Policy Reactions by the Bank of Japan. *The European Journal of Comparative Economics*, 9(1), 51-77.

29. XINHUANET.com. (2009). Retrieved from <https://www.xinhuanet.com/cn/16.04.2009>.

30. Ismailov, A. (2010). Regulate money system at the state of world financial-economic crisis. *Market, money and credit*, 03(154), 59-61. (in Uzbek)

31. Jabbarov, K. Y. (2019). Ensuring balance between different sectors and industries is one of the ways to prevent economic crises. *Journal of Economy and entrepreneurship*, 13(3), 88. (in Russian)

32. RD (2010). 2011 Global R and D Funding Forecast // A supplement to R and D Magazine, P. 5.

33. RD (2012). 2012 Global R and D Funding Forecast // A supplement to R and D Magazine, P. 5.

34. RD (2013). 2013 Global R and D Funding Forecast // A supplement to R and D Magazine, P. 5.

35. RD (2014). 2014 Global R and D Funding Forecast // A supplement to R and D Magazine, P. 5.

36. RD (2016). 2016 Global R and D Funding Forecast // A supplement to R and D Magazine, P. 5.

37. RD (2017). 2017 Global R and D Funding Forecast // A supplement to R and D Magazine, P. 5.

38. RD (2019). 2019 Global R and D Funding Forecast // A supplement to R and D Magazine, P. 14.

39. www.ereport.ru. (2016). China's economy will overtake USA in 2018. Retrieved from <https://www.ereport.ru>. (in Russian)

40. WEF. (2018). The Global Competitiveness Report 2018. Retrieved from <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>.

41. www.review.uz. (2016). Retrieved from <https://www.review.uz/16.05.2016>.

42. WEF. (2009). Competitiveness Report 2009-2010. The Global Competitiveness Report 2009-2010. URL: <https://www.weforum.org/reports/>.

43. WEF. (2014). Competitiveness Report 2014-2015. The Global Competitiveness Report 2014-2015. URL: <https://www.weforum.org/reports/>.

44. www.wipo.int. (2018). Global Innovation Index 2018. Cornell University, INSEAD and the World Intellectual Property Organization, P. 22. Retrieved from <https://www.wipo.int>.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2020 р.

Стаття прийнята 27.04.2020 р.

ПІДПРИЄМНИЦТВО

УДК 005.21:[338.2-049.5:330.526.34]

DOI: 10.26565/2524-2547-2020-59-07

STRATEGY FOR ENSURING ECONOMIC SECURITY OF MICRO- AND SMALL-SIZED ENTERPRISES**Kateryna Astafieva****PhD (Economics), Associate Professor***e-mail: astafevakatia2017@gmail.com**ORCID ID: 0000-0002-3418-7622***Hanna Temchenko****PhD (Economics), Associate Professor***e-mail: tomskogo3_2@ukr.net**ORCID ID: 0000-0002-0703-5041***Olga Bondarchuk****PhD (Technical Science), Associate Professor***e-mail: om_bond@ukr.net**ORCID ID: 0000-0001-9366-2019***Kryvyi Rih National University***11, Vitaly Matusevich str, Kryvyi Rih, 50027, Ukraine*

Current global trends encourage the consideration of measures to develop small and micro businesses. The aim of the article is to develop a strategy for economic security of small and microenterprises, which will ensure the development of enterprises in the future. When conducting a study of the state of development of the small and microenterprise system in Ukraine, the method of statistical grouping, based on typological features and analytics, was used. To characterize economic security and highlight threats to development, the method of generalization and comparison was used. The paper studies the dynamics of the development of a small and microenterprise system of Ukraine. It was determined that during the period 2011-2018 there was a decrease in the number of small and microenterprises by 17.5%. The above-mentioned regulates the feasibility of developing a system of ensuring economic security, which will prevent a decrease in the number of enterprises of a small and micro business in the future. Business development experience shows that a proposed system must take into account the specifics of small and microenterprises. The study showed that the state of economic security is due to protection from a number of economic threats. In the conditions of a small and microenterprise, economic threats should be grouped according to the direction of their implementation. The article singles out the following threats: of innovation, competition, enterprise, finance and jurisprudence. In this regard, the economic security structure should provide for the neutralization of the negative consequences of the threats of the components: innovative security, competitive security, business security and financial and legal security. In order to neutralize the negative consequences of the implementation of threats to economic security, it is advisable to propose a partnership agreement strategy. The latter includes the development of partnership agreements in the areas of marketing, logistics, integration, legal and financial cooperation.

Keywords: Strategy, Economic Security, Threats, Microenterprises, Business, Partnership.

JEL Classification: D10; D21; L19.

СТРАТЕГІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАЛИХ ТА МІКРОПІДПРИЄМСТВ

Астаф'єва Катерина Олександрівна

кандидат економічних наук, доцент

e-mail: astafevakatia2017@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3418-7622

Темченко Ганна Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент

e-mail: tomskogo3_2@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-0703-5041

Бондарчук Ольга Михайлівна

кандидат технічних наук, доцент

e-mail: om_bond@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-9366-2019

Криворізький національний університет

вул. Віталія Матусевича, 11, Кривий Ріг, 50027, Україна

Сучасні світові тенденції спонукають до розгляду заходів щодо розвитку малого та мікро бізнесу. Метою статті є розробка стратегії економічної безпеки малих та мікропідприємств, що дозволить забезпечити розвиток вказаних підприємств у майбутньому. При виконанні дослідження стану розвитку системи малого та мікропідприємництва в Україні було використано метод статистичного групування на основі типологічних ознак та аналітики. Задля характеристики економічної безпеки та виокремлення загроз розвитку використано метод узагальнення і порівняння. У роботі виконано дослідження динаміки розвитку системи малого та мікропідприємства в Україні. Виявлено, що протягом 2011-2018 рр. має місце зменшення кількості підприємств малого та мікро бізнесу на 17,5 %. Наведене регламентує доцільність розробки системи забезпечення економічної безпеки, яка дозволить упередити зниження кількості підприємств малого та мікро бізнесу у майбутньому. Досвід розвитку бізнесу показує, що запропонована система має враховувати особливості діяльності малих та мікропідприємств. Дослідження показало, що стан економічної безпеки обумовлений захищеністю від низки економічних загроз. В умовах малого та мікропідприємства економічні загрози доцільно згрупувати в залежності від напрямку їх реалізації. У статті запропоновано розглядати загрози наступного характеру: інновацій, конкуренції, підприємства, фінансів та юриспруденції. У зв'язку із цим структура економічної безпеки повинна передбачати нейтралізацію негативних наслідків загроз складових: інноваційної безпеки, безпеки конкурентоспроможності, безпеки підприємництва та фінансово-юридичної безпеки. З метою нейтралізації негативних наслідків реалізації загроз економічної безпеки доцільно запропонувати стратегію партнерських угод. Остання включає в себе розробку партнерських угод у напрямках: маркетингового, логістичного, інтеграційного, юридичного та фінансового співробітництва.

Ключові слова: стратегія, економічна безпека, загрози, мікропідприємства, бізнес, партнерство.

JEL Classification: D10; D21; L19.

СТРАТЕГИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ МАЛЫХ И МИКРОПРЕДПРИЯТИЙ

Астафьева Катерина Александровна

кандидат экономических наук, доцент

e-mail: astafevakatia2017@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3418-7622

Темченко Анна Владимировна

кандидат экономических наук, доцент

e-mail: tomskogo3_2@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-0703-5041

Бондарчук Ольга Михайловна

кандидат технических наук, доцент

e-mail: om_bond@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-9366-2019

Криворожский национальный университет

ул. Виталия Матусевича, 11, Кривой Рог, 50027, Украина

Современные мировые тенденции побуждают к рассмотрению мер по развитию малого и микро бизнеса. Целью статьи является разработка стратегии экономической безопасности малых и микропредприятий, что позволит обеспечить развитие предпринимательства в будущем. При выполнении исследования состояния развития системы малого и микропред-

принимательства в Украине был использован метод статистического группирования на основе типологических признаков и аналитика. Для характеристики экономической безопасности и выделения угроз развитию использованы методы обобщения и сравнения. В работе выполнено исследование динамики развития системы малого и микропредпринимательства в Украине. Определено, что в течение 2011-2018 гг. имеет место уменьшение количества предприятий малого и микробизнеса на 17,5%. Приведенные данные регламентирует целесообразность разработки системы обеспечения экономической безопасности, которая позволит предотвратить уменьшение количества предприятий малого и микро бизнеса в будущем. Опыт развития бизнеса показывает, что предложенная система должна учитывать особенности деятельности малых и микропредприятий. Исследование показало, что состояние экономической безопасности обусловлено защищенностью от ряда экономических угроз. В условиях малого и микропредприятия экономические угрозы целесообразно сгруппировать в зависимости от направления их реализации. В статье предложено рассматривать угрозы следующего характера: инноваций, угрозы конкуренции и предпринимательства, а также финансов и юриспруденции. В связи с этим, структура экономической безопасности должна предусматривать нейтрализацию негативных последствий реализации угроз: инновационной безопасности, безопасности конкурентоспособности, безопасности предпринимательства и финансово-юридической безопасности. С целью нейтрализации негативных последствий реализации угроз экономической безопасности целесообразно предложить стратегию партнерских соглашений. Последняя включает в себя разработку партнерских связей по направлениям: маркетингового, логистического, интеграционного, юридического и финансового сотрудничества.

Ключевые слова: стратегия, экономическая безопасность, угрозы, микропредприятия, бизнес, партнерство.

JEL Classification: D10; D21; L19.

Problem statement. International experience indicates that most of the welfare of the state is contained in a developed system of small and microenterprises. In world practice, much attention is paid to the economic support of a small enterprise in terms of risk insurance and the development of a self-financing system. For Ukrainian realities, it is important to provide both support and development of a small and micro-enterprise system. The state is trying to carry out its functions effectively, but a lot of responsibility is put on the entrepreneur – an individual.

It is important to develop modern scientific works in the context of determining the essence of economic security in order to identify the features of ensuring the latter in small and microenterprises.

Developing a small and micro business is always difficult, as there are a lot of threats on the way to success. Therefore, ensuring economic security is important, it will take into account the characteristic threats of small and microenterprises. In turn, to prevent the negative consequences of the implementation of threats, it is necessary to consider strategies for ensuring economic security.

Literature review. Considering the national and foreign methods of ensuring the economic security of enterprises, we can say that there are quite diverse approaches that use different sizes, indicators and categories. At the same time, some issues of assessment of economic security of enterprises have not been solved in the current conditions of economic activity. So, the issues of economic security

threats assessment for small and microenterprises will not be sufficiently solved.

Analysis of literary sources was performed for the period 2009-2019. Let's start by considering the concept of 'economic security'. Researcher J. O. Zajac notes that the concept of 'economic security' is appropriate to understand the state of protection of business processes from external and internal threats (Zajac, 2016). An interesting approach to determining the essence and interpretation of economic security was proposed by a team of researchers N.K. Nazarov and I. A. Barannik (Nazarov & Barannik, 2019). Researchers suggest that economic security should be understood as the symbiosis of all potential enterprise opportunities in the direction of using the resources of the latter. The above approach allows us to effectively perform all the functions of the enterprise from the point of view of its potential and neutralize the negative impact of economic threats both in external and internal environment.

Researchers A. V. Arefieva and T. B. Kuzenko (Arefieva & Kuzenko, 2009), A. A. Kirichenko (Kirichenko and others, 2010) determine the economic security of an enterprise as the state of protection of the enterprise business processes from environmental threats. The economic meaning of this definition is defined through ensuring the competitiveness and financial stability of the enterprise.

Thoughts on the need to ensure economic security at the small and microenterprise level are reflected in Ion-France and Diamescu

(2012). Researchers note that comprehensive measures to ensure the economic security of a country affect the level of financial and economic security of a person who is engaged in business (Ion-France & Diamescu, 2012).

The Polish economist S. Efimovich Melev (Efimovich Melev, 2014) suggests that economic security means the totality of the state potential abilities to ensure the stable development of society and entrepreneurship with the prejudice of the emergence of external and internal threats.

In terms of ensuring economic security, it is important to distinguish the essence of the concepts of risk and threat. The work of researchers I. P. Mignus and S. M. Laptev (Mignus & Laptev, 2011) indicated that the concept of "risk" and "threat" cannot be equated. This is due to the fact that "risk" implies a negative impact on the efficiency of the enterprise. And, in turn, the "threat" provides for a separate event that has an impact on the enterprise. Both of these categories can have negative consequences both in the short and long term.

O. V. Nusinova (2011) proposes to distribute threats to economic security to enterprise threats and economic threats to enterprise stakeholders. In turn, stakeholders are understood as shareholders, debtors, investors, creditors and others. When considering a number of relevant threats, it is necessary to focus on negative events that can occur under the influence of these factors. However, the above approach does not take into account market threats and the technical and economic component of the enterprise.

Consideration of the issue of identifying threats to economic security for small businesses is given in the work of the economists S. O. Tulchinskaya, T. P. Tkachenko and M. V. Grashchenko (Tulchinska, Tkachenko, & Grashchenko, 2017). Economists note that the main threats to the development of small enterprises should include threats of imperfect legislation, administrative barriers, underdeveloped financial support system, lack of information support for enterprises and self-financing tools.

Research methodology. The aim of the paper is to determine the current state of development of small and microenterprises in Ukraine and to develop a system for ensuring their economic security. The latter includes the main components that take into account the potential threats of small and micro businesses. To prevent the negative consequences of threats, it is advisable to propose a strategy for ensuring economic security.

Achieving the goal involves the following tasks: analysis of statistical information on the change in the number of small and microen-

terprises in Ukraine; the study of the essence of economic security with the identification of threats to the activities of small and microenterprises; development of an economic security structure that takes into account threats from small and microenterprises; development of proposals for a partnership agreement strategy to ensure economic security.

In the course of the study, to identify the essence of economic security and develop its structure, the methodology of the system analysis was used. The study of replacing the number of small and microenterprises was carried out using the methods of statistical grouping based on typological features, as well as methods of generalization, comparison and analytics. Information on the number of small and microenterprises in Ukraine was obtained from the official website of state statistics (Derzhkomstat, 2020).

Main results. In order to identify the current state of development of small and micro-entrepreneurship in Ukraine, a study was conducted on the dynamics of the number of a given group of business entities. The analysis was carried out over the past eight years, and the results of calculations, for clarity of presentation of the material, are depicted in the histogram below.

According to Fig. 1, in recent years, there has been a decrease in the number of small and microenterprise entities in Ukraine.

So, in 2011 there was a decrease in the number of small enterprises by 22.3 %, and microenterprises by 23.11 % in relation to 2010. Over the next year, negative dynamics persisted, but not to the same extent as in 2011. According to the results of 2013-2015, there was an improvement in the situation. So, in 2013 the growth in the number of small enterprises amounted to 7.81 %, and microenterprises – 8.37 % compared to 2012.

In 2014, there was a significant increase in the number of small and micro-enterprises by 12.5 % and 13.6 % respectively. In 2015, the growth rate of the number of enterprises decreased, and in 2016, there was already a negative trend.

The end of 2018 showed that the number of small and microenterprises was growing but not more than 1.5 % compared to the previous period.

Summing up, we note that during 2011-2018 the total number of small and micro businesses was falling within 17.5 %, which indicates a deterioration in the level of development of private entrepreneurship in Ukraine. The reason for this situation is the unsatisfactory state of the national economy and the great influence of political and legislative threats on the activities of enterprises.

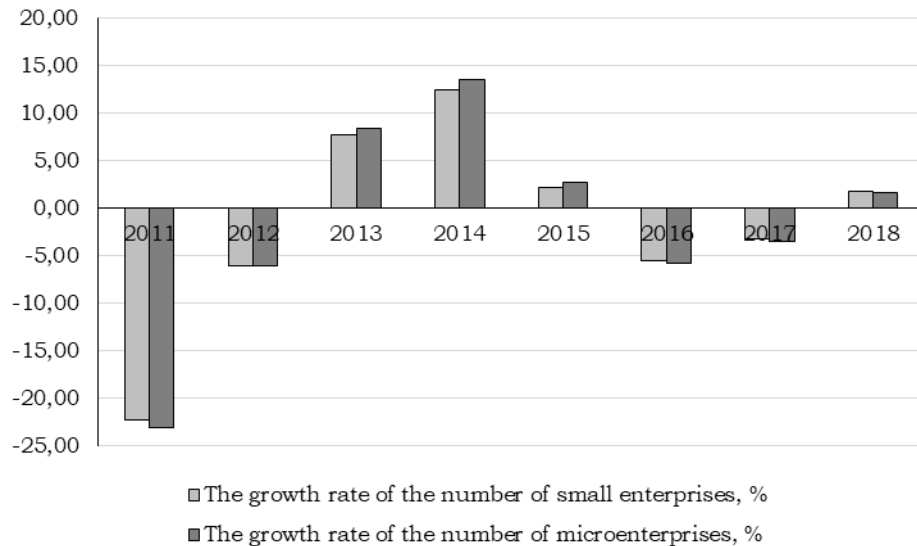

Fig. 1. The growth rate of the number of small and microenterprises in 2011-2018

Source: built by the author according to the data (State Statistics Service of Ukraine, 2020)

Based on the foregoing, the development of small and microenterprises in Ukraine requires ensuring their economic security and developing proposals for a strategy. This will prevent the negative consequences of the implementation of a number of threats.

To ensure the economic security of the enterprise, it is advisable to use the term 'threat', because it involves the formation of a state of protection from possible dangers, namely from the events that negatively affect the state of the business entity. To ensure economic security, it is necessary to determine the components that reflect the conditions for preventing the occurrence of negative consequences on the development of the enterprise.

The economic security structure should contain components that will neutralize the negative consequences of threats. Given the conditions for the development of small and microenterprises, an economic security structure has been formed (Fig. 2), which includes four components of economic security: innovative security, business security, safety of competitiveness and financial and legal security. We describe the features of each of the above components.

According to Fig. 2, ensuring innovative security involves a number of threats associated with the non-use of innovative tools in the processes of product sales and advertising. By the latter one, we mean Internet resources, namely Facebook, Instagram, TikTok and YouTube. It is also necessary to say about the feasibility of establishing product sales through the Viber, Telegram and WhatsApp applications. For example, the Viber application has an

interesting "Community" function, which allows you to establish high-quality contact with an individual customer. Using the above resources will allow small and micro businesses to conduct advertising campaigns and sell products without reference to the geography of the store, which means developing a customer base.

Considering the safety of entrepreneurship, we note that in most cases small and microenterprises operate under the supervision of an individual entrepreneur. Therefore, for successful management, individual qualities of the person who owns the business are very important. Neutralization of unaware threats can be implemented by continuous improvement of the qualifications of an individual entrepreneur through training, seminars and courses.

Competition safety implies the ability of an enterprise to achieve its goal, provided that there are a large number of competitors. In the conditions of small and microenterprises, the primary element of competitiveness is the formation of a competitive advantage; it does not provide for dumping prices. Small and microenterprises are less protected from possible threats, so the constant loss of competitive advantage is an everyday occurrence. The existing competitive advantage should be as flexible as possible, which will allow us to continuously improve it and adjust it to the competitive market. In turn, the above will provide a stable sales market.

Financial and legal security involves protecting the company from threats to financial stability in connection with an insufficient level of self-financing, and, consequently, raising credit funds. In the conditions of small and micro-entrepreneurship, it is advisable to divide

the given component of economic security into financial and legal parts because successful resolution of financial issues depends on the legal knowledge of the head of business.

The foregoing prompts reflection on a comprehensive development strategy for small and microenterprises. To do this, we propose to turn to partnership strategies. The latter involves the conclusion of partnership contracts with enterprises that work effectively in various sectors of the economy. Fig. 2, showing com-

ponents of economic security, suggests the consideration of the following strategic partnership agreements: marketing, logistics, integration, legal and financial. The implementation of the proposed strategy will lead to the involvement of specialists in various fields of activity and the increase of the level of economic security. The latter is a reasonably possible synergistic effect from fruitful cooperation.

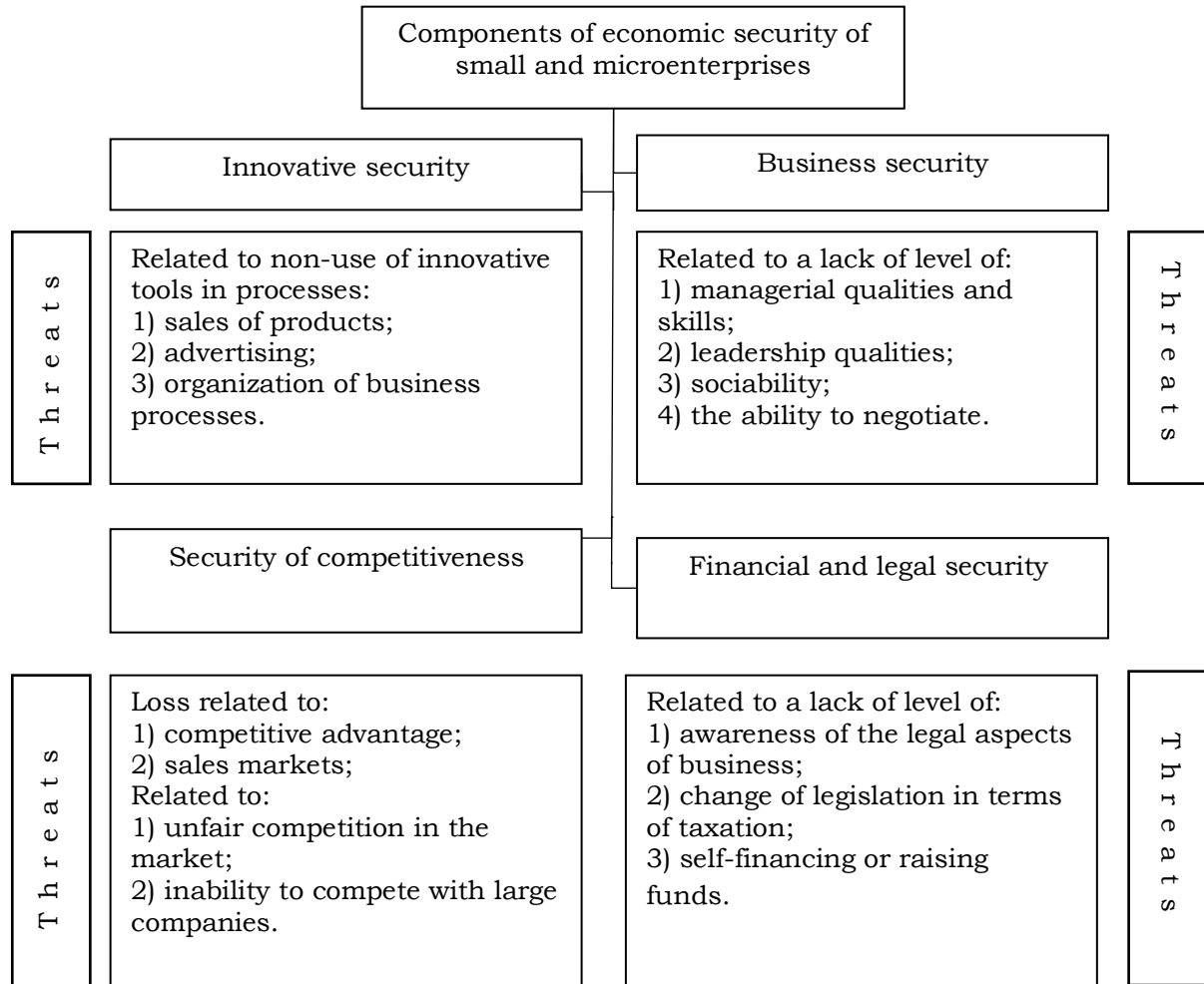

Fig. 2. Components of economic security of small and microenterprises

Conclusions. This study of the state of development of the small and micro business system in Ukraine encourages the development of an economic security system. Hopefully, the latter will prevent a reduction in the size of the given group of enterprises in the future. The following conclusions are drawn based on the results of the study:

1. In recent years, the number of small and microenterprises has been declining in Ukraine. The above occurs for reasons of state failure to stimulate the development of small and microenterprises.

2. The essence of economic security in the context of small and microenterprises has

been studied. It was determined that in ensuring the latter it is necessary to take into account the following components: innovative security, competitive security, business security and financial and legal security.

3. Based on the proposed structure of economic security, relevant threats have been identified and ways to neutralize them have been proposed.

4. To prevent the negative consequences of the implementation of threats, it is proposed to use the strategy of partnership agreements. This will allow attracting enterprises of various orientations to cooperation and obtain a synergistic effect in the future.

Література

1. Заяц Ю. О. Особенности и угрозы обеспечения экономической безопасности Украины. *Экономика и менеджмент инновационных технологий*. 2016. № 3. URL: <http://ekonomika.snauka.ru/2016/03/11078> (дата звернення: 01.05.2020).
2. Назаров Н. К., Баранник І. О. Економічна безпека експортно-імпортного потенціалу підприємства. *Бізнес Інформ*. 2019. № 5. С. 142–149. DOI: 10.32983/2222-4459-2019-5-142-149.
3. Ареф'єва О. В., Кузенко Т. Б. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 1(91). С. 98–103.
4. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання : монографія / О. А. Кириченко та ін. К. : ІМБ Університету економіки та права «КРОК», 2010. 412 с.
5. Ioan-Franc V., Diamescu M. A. Some Opinions on the Relation between Security Economy and Economy Security. *Review of General Management*. 2012. № 16(2). Pp. 43–75. URL: <https://ideas.repec.org/a/fmb/journal/v16y2012i2p43-75.html> (дата звернення: 01.05.2020).
6. Efimovich Melev S. Economic Security as a Scientific Category: Theoretical and Methodological Aspect of Research. *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska Lublin – Polonia*. 2014. Vol. XXXIX(2). Pp. 81–91.
7. Мігнус І. П., Лаптев С. М. Необхідність розмежування поняття «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=821> (дата звернення: 01.05.2020).
8. Нусінова О. В. Класифікація складових безпеки підприємства на основі аналізу загроз. *Бізнес Інформ*. 2011. № 8. С. 96–99. URL: https://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2011&abstract=2011_08_0&stqa=25&lang=ru (дата звернення: 01.05.2020).
9. Тульчинська С. О., Ткаченко Т. П., Гращенко М. В. Загрози економічної безпеки малого підприємництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 23. С. 31–33.
10. Державний комітет статистики України : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 26.04.2020).

References

1. Zajac, J. O. (2016). Features and threats to the economic security of Ukraine. *Economics and innovations management*, 3. Retrieved from <http://ekonomika.snauka.ru/2016/03/11078> (in Russian)
2. Nazarov, N. K., & Barannik, I. O. (2019). Economic Security of Export-Import Potential of an Enterprise. *Business Inform*, 5, 142–149. (in Ukrainian)
3. Arefieva, O. V., & Kuzenko, T. B. (2009). Ekonomichni osnovy formuvannia finansovoi skladovoi ekonomichnoi bezpeky. [Economic Foundations of the financial component of economic security]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 1, 98–103. (in Ukrainian)
4. Kirichenko, O. A., & Sidak, V. S. (Eds.). (2010). *Problems of managing economic security of business entities* : monograph. Kiev: IMB University of Economics and Law «KROK». (in Ukrainian)
5. Ioan-Franc, V., & Diamescu, M. A. (2012). Some Opinions on the Relation between Security Economy and Economy Security. *Review of General Management*, 16(2), 43–75. URL: <https://ideas.repec.org/a/fmb/journal/v16y2012i2p43-75.html>.
6. Efimovich Melev, S. (2014). Economic Security as a Scientific Category: Theoretical and Methodological Aspect of Research. *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska Lublin – Polonia*, XXXIX(2), 81–91.
7. Mihus, I. P., & Laptiev, I. P. (2011). The need for the distinction between "threat" and "risk" in the diagnosis of economic security entities. *Efektivna ekonomika*, 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=821>. (in Ukrainian)
8. Nusinova, O. V. (2011). Classification of components of enterprise security based on threat analysis. *Business Inform*, 8, 96–99. Retrieved from https://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2011&abstract=2011_08_0&stqa=25&lang=ru. (in Ukrainian)
9. Tulchynska, S., Tkachenko, T., & Hrashchenko, M. (2017). Threats of economic security of small enterprise. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 23, 31–33. (in Ukrainian)
10. State Statistics Service of Ukraine. (2020). *Statistical Information*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2020 р.
Стаття прийнята 15.05.2020 р.

КАНАЛИ РОЗПОДІЛУ ТОВАРІВ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СФЕРИ ОБІГУ**Дядін Андрій Сергійович****кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін***e-mail: dyadin@meta.ua**ORCID ID: 0000-0002-2277-2795***Ткаченко Сергій Олександрович****кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальних та економічних дисциплін***e-mail: sergey_tkachenko@ukr.net**ORCID ID: 0000-0002-5816-4185***Харківський національний університет внутрішніх справ***пр. Льва Ландау, 27, Харків, 61080, Україна*

В статті обґрунтовано критеріальну систему каналів розподілу товарних ресурсів, як комплексу посередницької діяльності сфери обігу. Розвинуто класифікацію каналів розподілу товарів на прямі, непрямі й змішані в залежності від пріоритетності вибору. Визначено специфіку їх діяльності. Доведено, що під каналами розподілу товарної продукції виступають посередники, які виконують функції як з наближення товару до кінцевого споживача, так і відповідного права власності. Визначено, що канали розподілу товарів і система руху товарів мають різні вектори інформаційних потоків, що розкривається через зворотний зв'язок зі споживачами. Обґрунтовано фактори впливу на закупівельно-збутову діяльність суб'єктів роздрібною мережі і посередницьких структур, що обумовлюється функціональною структурою управління збутом, а також системою аналізу і контролю за процесом розподілу і діяльністю учасників каналів розподілу на товарному ринку. Вдосконалено систему реалізації конкретного варіанту розміщення логістичного центру, що повинен виходити із критерію оптимальності співвідношення між витратами на забезпечення роботи складського господарства і збільшенням ефективності обслуговування підприємств і організацій роздрібною торгівлі. В результаті дослідження було зроблено висновок, що досягнення ефективного рівня конкурентоздатності суб'єкта досягається за рахунок сегментування ринку, спрямованого на формування однорідних груп за певними критеріями. Доведено, що в системі ціноутворення вирішальне значення має формування методів стимулювання реалізації через надання додаткових послуг з постачання товарів та системи відтермінування сплати за них. Зазначено, що результативними показниками досліджень у сфері дослідження каналів розподілу товарної продукції є аналіз динаміки реалізації і реакції покупців на зміни в організації сфери збуту товарів, де аналізуються мотиви покупок, взаємозв'язок зміни цінової політики та умов реалізації, надання додаткових послуг.

Ключові слова: сфера обігу, товарні ресурси, канали розподілу, роздрібна та оптова мережа, логістична діяльність, інформаційний потік.

JEL Classification: L81; M10; M31.

КАНАЛЫ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ТОВАРОВ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ СФЕРЫ ОБРАЩЕНИЯ**Дядин Андрей Сергеевич****кандидат экономических наук, доцент кафедры социальных и экономических дисциплин***e-mail: dyadin@meta.ua**ORCID ID: 0000-0002-2277-2795***Ткаченко Сергей Александрович****кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой социальных и экономических дисциплин***e-mail: sergey_tkachenko@ukr.net**ORCID ID: 0000-0002-5816-4185***Харьковский национальный университет внутренних дел***пр-т. Льва Ландау, 27, Харьков, 61080, Украина*

В статье обоснована критериальная система каналов распределения товарных ресурсов, как комплекса посреднической деятельности сферы обращения. Определена классификация каналов распределения товаров в зависимости от приоритетности выбора и специфики их

деятельности. Доказано, что в роли каналов распределения товарной продукции выступают посредники, которые выполняют функции обеспечения как ресурсами конечного потребителя, так и соответствующими правами собственности. Определено, что каналы распределения товаров и система движения товаров имеют разные векторы информационных потоков, которые раскрываются через обратную связь с потребителями. Обоснованы факторы влияния на закупочно-сбытовую деятельность субъектов розничной сети и посреднических структур, что обуславливается функциональной структурой управления сбытом, а также системой анализа и контроля за процессом распределения и деятельности участников товарного рынка. Усовершенствована система реализации вариантов размещения логистических центров, что должно выходить из критерия оптимальности соотношения между затратами на обеспечение работы складского хозяйства и увеличения эффективности обслуживания предприятий и организаций розничной торговли. В результате исследования сделан вывод, что достижение эффективного уровня конкурентоспособности достигается за счет сегментирования рынка, направленного на формирование однородных критериальных групп. Доказано, что в системе ценообразования решающее значение имеет формирование методов стимулирования реализации через предоставление дополнительных услуг по доставке товаров и системы отсрочки по оплате. Указано, что результативными показателями исследований в сфере анализа каналов распределения товарной продукции выступает анализ динамики реализации и реакции покупателей на изменения в организации сферы сбыта товаров, где определяются мотивы покупок, взаимосвязь изменения ценовой политики и условий реализации, предоставления дополнительных услуг.

Ключевые слова: сфера обращения, товарные ресурсы, каналы распределения, розничная и оптовая сеть, логистическая деятельность, информационный поток.

JEL Classification: L81; M10; M31.

CHANNELS FOR DISTRIBUTING GOODS AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE CIRCULATION SPHERE

Andrii Diadin

PhD (Economics),

Associate Professor of the Department of Social and Economic Disciplines

e-mail: dyadin@meta.ua

ORCID ID: 0000-0002-2277-2795

Serhii Tkachenko

PhD (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Social and Economic Disciplines

e-mail: sergey_tkachenko@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-5816-4185

Kharkiv National University of Internal Affairs

27, L. Landau avenue, Kharkiv, 61080, Ukraine

The article has substantiated the criterion system of channels for distributing commodity resources, as a complex of intermediary activity of the stream of commerce area. The classification of channels for distributing goods has been developed into direct, indirect and mixed depending on the priority of choice. The specificity of their activity has been determined. We claim that intermediaries, who perform the functions of both bringing the goods closer to the ultimate consumer and the corresponding ownership, are the channels for distributing commodity products. We also claim that the distribution channels of goods and the commodity flow system have different vectors of information flows, which are revealed through the correction retraction with the consumer. The article has substantiated the factors of influence on purchasing and marketing activity of the subjects of the retail network and intermediary structures, which is justified by the functional structure of sales management, as well as the system of analysis and control over the process of distribution and activity of the participants of distribution channels at the commodity market. The article has improved the system of implementing a specific variant of the logistics center's placement, which should proceed from the criterion of optimality of the ratio between the expenses for guaranteeing the work of the warehouse economy and increase of the efficiency of servicing of enterprises and organizations of retail trade. It has been concluded in the result of the research that the achievement of an effective level of competitiveness of the subject is achieved by segmenting the market aimed at forming homogeneous groups according to certain

criteria. This research has been proved that the formation of methods of stimulating sales through the provision of additional services for the supply of goods and the system of delaying payment for them has the crucial role within the pricing system. It has been noted that the effective indicators of the research in the field of studying distribution channels of commodity products is the analysis of the dynamics of sales and customers' reactions to changes in the organization of the sales of goods area, where the motives for purchases, the relationship of changes in pricing policy and conditions of sale, the provision of additional services are analyzed.

Keywords: Stream of Commerce Area, Commodity Resources, Distribution Channels, Retail and Wholesale Network, Logistics, Information Flow.

JEL Classification: L81; M10; M31.

Постановка проблеми. Одним з факторів розвитку сфери обігу є вибір систем, форм і методів формування показників товарообігу в рамках відтворювального циклу розподілу.

В період свого ринкового становлення, маючи форму прямої реалізації, канали розподілу здійснювали функції фізичного переміщення продукції і ототожнювалися із процесом руху активів та процесом матеріально-технічного постачання, що склалась в результаті централізованого фондового руху ресурсів і базувалася на теоретичному обґрунтуванні форми розподілу продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Канали розподілу товарної продукції доволі часто стають предметом досліджень вітчизняних на іноземних науковців. Логістична складова ефективного функціонування каналів розподілу розглядається у працях О. Гладкової (2020), Т. Грянка (2018), Т. Репича й І. Кот (2018). Питаннями побудови мережі оптової та роздрібної торгівлі займалися З. Кобеля; О. Мельник; О. Метлицька (2019), М. Чорна, А. Дядін (2017), К. Короткова, Т. Ткач, С. Іщенко (2018). Розвиток економічної науки дозволяє поглиблювати дослідження окресленої теми, концентруючись на уточненні та доповненні класифікації каналів розподілу товарів, порівняльній характеристиці каналів розподілу товарів та системи руху товарів тощо.

Метою статті є обґрунтування критеріальних факторів системи каналів розподілу товарних ресурсів, як комплексу посередницької діяльності сфери обігу.

Основні результати дослідження. У сучасній економіці відбулось переосмислення розподілу, як елементу інфраструктури товарного ринку, як посередника в реалізації товарної продукції підприємств, сільського господарства й переробних галузей.

Під системними каналами розподілу товарної продукції виступають посередники, що виконують функції як з наближення товару, так і відповідного права власності на нього до кінцевого споживача.

В той же час, інституціональна система каналів розподілу і системи руху товарних ресурсів мають певні відмінності, а саме: крім безпосереднього транспортування ак-

тивів, загальна система руху товарів суб'єкта сфери обігу містить у собі елементи вибору місця зберігання й способу складування товарів; організацію системи управління товарними запасами; вибір способів переміщення товарів тощо.

Виходячи із цього, канали розподілу товарів і система руху товарів мають різні вектори інформаційних потоків, що розкриваються через зворотний зв'язок зі споживачами.

В каналах розподілу товарної продукції інформаційний потік спрямовано від виробника до споживача на відміну від системи руху товарів, де потоки формують зворотній напрямок, забезпечуючи задоволення елементів купівельного попиту, в тому числі за цінами і окремими приватними характеристиками кінцевого продукту, що в свою чергу формує сукупність структур, які займаються збутом продукції.

Суб'єкти сфери обігу мають певні ускладнення в формуванні системи розподілу продукції, що пов'язано з вибором каналів розподілу, визначенням якості оптовиків посередників, дистриб'юторів, виявленням оптимальних логістичних рішень, обмеженою кількістю структур роздрібної реалізації.

Розподіл товарів починається в оптовій ланці і здійснюється, в основному, через дистриб'юторів та оптових посередників, а також через канали фірмової торгівлі з використанням багаторівневих каналів розподілу, що обумовлює складність і багатоваріантність структури логістичних рішень з реалізації.

В умовах горизонтально-орієнтованого розподілу роль посередника виконують агенти зі збуту або дилери, що обумовлено найближчим розташуванням до споживача та здійсненням реалізації товарів та послуг від свого імені і за свій рахунок. Проте, саме це визначає необхідність мати відповідні складські та виробничі приміщення, транспорт, кваліфікований персонал.

Разом з тим, впровадження багаторівневих каналів розподілу додатково мобілізує оптових і роздрібних посередників, які на основі договору з виробником встановлюють мінімальний обсяг реалізації, розмір і умови товарного кредиту, граничної ставки торго-

вої надбавки.

О. В. Гладкова (2020) визначає роль логістичних систем як інтегрального інструменту, що забезпечує досягнення оперативних цілей планування, в тому числі, управління сервісними потоками.

В свою чергу, окремі автори звертають увагу на протилежних тенденціях у взаємозв'язку кількості суб'єктів господарювання та отриманого товарообороту, що в умовах обмежень на ринку стає основним чинником конкурентної боротьби та виживання внаслідок суттєвого податкового тиску та скорочення ділової активності (Кобеля, Мельник, & Метлицька, 2019).

Незважаючи на певний розвиток банківського сервісу та інтегративної складової щодо можливостей ведення електронного бізнесу (Ткаченко, 2019), сучасні умови системи господарювання в умовах кризових явищ та обмежень діяльності реального сектору економіки вимагають вдосконалення саме системи дистанційної взаємодії як безпосередніх контрагентів, так і посередницьких структур, в тому числі на рівні розподілу товарних ресурсів.

Обов'язковою умовою участі дистриб'ютора в системі розподілу товарів є наявність власної розподільної мережі, зв'язків зі споживачами, а, маючи виключні права на торгівлю продукцією, дистриб'ютор виконує функції регіонального оптового посередника, що забезпечує стабільність реалізації та прискорення обороту грошових ресурсів.

В свою чергу, оптові посередники, як учасники складних каналів розподілу товарів, виконують більш широкі функції через закупівлю продукції в значних масштабах та використання власної складської інфраструктури із подальшою реалізацією організаціям роздрібною торгівлі, що додатково надає їм функції фінансування ризику та інформування виробника про стан ринку.

З іншого боку, перевагою оптових посередників є можливість постачання продукції невеликими партіями протягом короткострокових періодів, а також орієнтація на пошук нових покупців і освоєння нових ринків.

Незважаючи на переваги, слід зазначити, що оптові посередники, як учасники розподілу товарних ресурсів, суттєво ускладнюють рух товарів, оскільки здійснюють реалізацію не лише в роздрібну мережу, а і проміжним покупцям.

В свою чергу, на лінійному (безпосередньому) рівні руху товарних ресурсів постачання здійснюється без посередників від виробника до споживача.

У зв'язку із цим, необхідно акцентувати увагу на обґрунтуванні пріоритетності вибору каналів розподілу товарів, які традиційно

поділяються на прямі, непрямі і змішані (Репич & Кот, 2018).

Прямі канали припускають переміщення товарів від виробника до споживача без участі посередників, непрямі – за участю одного й більше посередників, а змішані – сполучають у собі елементи прямих і непрямих каналів.

Вибір форми каналу розподілу товарів обумовлюється, в першу чергу, формою постачання товарів, а також його асортиментним наповненням.

Так, при транзитній формі постачання виробник доставляє товарну продукцію безпосередньо організаціям роздрібною торгівлі, що прискорює процес руху і скорочує витрати в сфері обігу, а за умов впровадження складської форми товарні ресурси акумулюються в складській інфраструктурі суб'єкта з подальшим розподілом по збутовим каналам, що збільшує витрати з транспортування, проте дозволяє здійснити передпродажну підготовку, забезпечити ритмічність постачання з відповідним обліком асортиментної номенклатури.

При цьому роль товарних асортиментів, як фактору вибору форми каналу розподілу, зростає, що пов'язано із розширенням товарної номенклатури для досягнення диверсифікаційних показників діяльності, в тому числі і в закладах фірмової торгівлі з обмеженим переліком продукції, а також розширенням споживчого ринку за межі регіону в умовах зменшення товарної партії і активізації періодичності поставок.

Таким чином, вибір прямої форми каналу розподілу виправдовує себе лише щодо товарів повсякденного попиту за умов реалізації в спеціалізованих закладах обмеженої номенклатури, а за умов наявності складних асортиментів доцільно впроваджувати змішані канали розподілу за обов'язковою участі оптових посередників.

З одного боку, формування системи розподілу товарів обумовлюється функціональною структурою управління збутом, а з іншого – чіткою системою аналізу і контролю за процесом розподілу і діяльністю учасників каналів розподілу на товарному ринку, що вимагає розробки відповідного організаційно-економічного механізму, який дозволить виявити не лише критичні зони ризику, а і визначити конкретні напрями розвитку суб'єкта сфери обігу.

Таким чином, вибір каналу розподілу товарних ресурсів повинен ґрунтуватися на аналізі ефективності діючих каналів і фундаментальних досліджень в закупівельній сфері і за напрямом збуту товарів для обґрунтування вибору оптимального каналу розподілу.

В свою чергу, аналіз ефективності кана-

лів розподілу товарів являє собою систему оцінки стану суб'єкта сфери обігу на товарному ринку; аналізу рентабельності реалізації товарів і аналізу ефективності збутових каналів розподілу (Грянко, 2018).

Критеріальними факторами дослідження позиції суб'єкта на товарному ринку є аналіз прибутковості окремих сегментів ринку і аналіз зміни частки ринку в порівнянні із планованими показниками збуту, де аналіз рентабельності реалізації товарів проводиться за допомогою оцінки складської оборотності товарних ресурсів, співвідношення прибутку й витрат обігу, оцінки рентабельності просування товарів, а аналіз ефективності каналів розподілу визначається за сукупністю кількісних і якісних оцінок функціонування кожного каналу розподілу з метою визначення загального рівня ефективності розподільної системи.

Будь-який напрям аналізу діючих каналів розподілу товарів вимагає наявності спеціального методичного інструментарію для його здійснення, що пов'язано із залежністю обґрунтованості вибору каналу розподілу товарних активів і ефективності їх функціонування від результатів досліджень системи товарного розподілу.

Відповідно до базових логістичних положень першим етапом проведення досліджень для вибору каналів розподілу товарів повинен стати аналіз розміщення суб'єктів сфери обігу, задіяних у формуванні товарних активів і їх розподілі (Чорна & Дядін, 2017).

В процесі такого аналізу враховується специфіка функціонування роздрібних споживачів, а саме: розмір партії і швидкість поставки товарів, що має безпосередній вплив на можливість вибору варіантів розміщення складського господарства з погляду ефективності процесу розподілу.

При цьому можуть використовуватись базові варіанти розміщення складів оптового посередника: у безпосередній територіальній близькості від роздрібних споживачів або створення централізованого розподільного складу з наступним транспортуванням товарів безпосередньо роздрібним споживачам у випадку великих за обсягом товарних поставок (Ткаченко, 2019).

На нашу думку, реалізація конкретного варіанта розміщення логістичного центру повинна виходити із критерію оптимальності співвідношення між витратами на забезпечення роботи складського господарства і збільшенням ефективності обслуговування підприємств і організацій роздрібною торгівлі.

В свою чергу, це вимагає аналізу розміщення об'єктів роздрібною торгівлі як самостійного напряму проведення досліджень, де

необхідно враховувати фактори профілю роздрібних торговельних мереж, рівня платоспроможності кінцевих споживачів і щільність конкуруючих торговельних суб'єктів.

Територіальний вибір розміщення роздрібною торгівлі має враховувати зону тяжіння споживачів, що визначається відстанню від місця розміщення закладу до місця проживання, роботи або відпочинку кінцевого споживача.

Наступним етапом проведення досліджень при виборі каналів розподілу товарів є дослідження стану товарного ринку, проте, слід зазначити, що діяльність сфери обігу обумовлена специфікою закупівлі товарів в роздрібній торговельній мережі від специфіки закупівлі оптових посередників більшими можливостями вибору за рахунок широкого спектру товарної пропозиції як самих виробників, так і великих і дрібних оптових структур.

В більшості випадків закупівля товарів у роздрібній торговельній мережі орієнтується на максимізацію прибутку від реалізації товарів через визначення конкурентного купівельного попиту на відміну від оптових посередників, що є проміжною ланкою сфери обігу та в своїй політиці ціноутворення змушені враховувати цінову політику підприємств роздрібною мережі.

Крім того, специфіка досліджень в сфері закупівельної діяльності і збуту обумовлена широким охопленням факторів впливу (складське й тарне господарство, засоби комунікацій, сфера послуг тощо), які спрямовані на дослідження ринків, товарів, споживачів, конкурентів, цін, що визначає необхідність враховувати комплексний характер системи взаємин між учасниками ринку при розробці алгоритму проведення досліджень закупівель і збуту товарів.

Основною метою закупівельної діяльності в оптовій мережі є пошук і акумуляція необхідних товарів в потрібній кількості, що відповідають визначеним критеріям якості для подальшого задоволення споживчого попиту.

Тому оптові посередники при сегментуванні споживачів щодо виявлення їх потреб базуються на відповідних запитах підприємств роздрібною торгівлі та змінах кон'юнктури попиту і товарної пропозиції, обумовлених динамікою виробництва товарів.

В свою чергу, розробка політики товарних асортиментів і цін в роздрібній мережі ґрунтується на номенклатурних можливостях оптових посередників, а основним фактором оптимальної структури є фаза життєвого циклу товарів з урахуванням темпів росту обсягу їх реалізації і частку ринку, що, в подальшому за рахунок аналізу постачаль-

ників товарних ресурсів, виходячи з певних критеріїв відбору, виступає як етап укладання договорів із врахуванням позицій оптимальних умов поставки товарів.

Отримані результати досліджень у сфері закупівельної діяльності є базисом для проведення досліджень у сфері збуту товарів, де визначальним напрямом виступає алгоритм дослідження покупців та вивчення їхніх потреб.

Внаслідок суб'єктивності оцінки корисності товару зазначений етап є найбільш складним, недостатньо прогнозованим, залежним від сукупності мотиваційних факторів споживачів на відміну від дослідження конкурентоздатності товару в цілому, аналіз якого базується на ємності і сегментуванні ринку.

Дослідження ринку також пов'язане з вивченням стану як суб'єкта сфери обігу, так і товарних позицій за допомогою аналізу співвідношення попиту та пропозиції по конкретній номенклатурі з метою визначення місткості ринку для можливостей розширення реалізації.

Дослідження конкурентів характеризується певною складністю, обумовленою конфіденційністю інформації про діяльність конкурентів, проте такого роду дослідження вкрай необхідні для позиювання суб'єкта й вибору оптимального каналу розподілу продукції.

Таким чином, забезпечення ефективності системи функціонування, а відповідно і конкурентоздатності суб'єкта сегментування ринку, спрямоване на формування однорідних груп за певними критеріями, до яких можна віднести райони споживання конкретного товару, динаміку зростання доходів покупців, споживчі переваги, соціально-

демографічну структуру, особливості національного менталітету тощо.

Окремим елементом ми можемо виділити вибір системи ціноутворення, а відповідно і формування методів стимулювання реалізації, а саме: впровадження системи знижок, регулярного розпродажу за зниженими цінами, надання покупцям зручних умов доставки товарів, продаж товарів в кредит та різні схеми оплати.

Завершальним етапом досліджень у сфері дослідження каналів розподілу товарної продукції є аналіз динаміки реалізації і реакції покупців на зміни в організації сфери збуту товарів, де аналізуються мотиви покупок, виявляється реакція покупців на зміну ціни і умови реалізації, надання додаткових послуг, в тому числі післягарантійного обслуговування, встановлюється спостереження за конкурентними перевагами й недоліками реалізованих товарів.

Висновки. Швидкий розвиток конкурентного середовища і поява значної кількості суб'єктів сфери обігу, що переслідують близькі цілі діяльності, характеризується зміною концепції конкурентного протистояння від конкуренції за товар до конкуренції за споживача.

Змінюються акценти щодо впровадження співробітництва з конкурентами, що за умов формування каналів розподілу забезпечить більші переваги в порівнянні з політикою суперництва, де споживач буде змушений прийняти умови, які продиктовані йому об'єднаними торговельними посередниками, які, в свою чергу, зможуть консолідувати свої зусилля, як в напрямку товарного насичення ринку, так і в сфері створення максимально сприятливого режиму процесу реалізації товарів.

Література

1. Гладкова О. В. Роль логістичних систем в ефективному функціонуванні фармацевтичних компаній. *Сучасні досягнення та перспективи розвитку апітерапії в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Харків, 25 січня 2020 р. Харків : Вид-во «Оригінал», 2020. С. 55–56.
2. Кобеля З. І., Мельник О. І., Метлицька О. П. Тенденції розвитку оптової торгівлі в економіці ринкового типу. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 1. С. 149–154.
3. Ткаченко С. О. Структурні взаємозв'язки суб'єктів сфери обігу. *Соціальна економіка*. 2019. Вип. 58. С. 27–33. DOI: 10.26565/2524-2547-2019-58-04.
4. Репич Т. А., Кот І. О. Удосконалення функціонування каналів розподілу за рахунок взаємодії маркетингової та логістичної складової. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 61–65.
5. Грянко Т. Г. Управління логістичними каналами розподілу продукції на сучасних підприємствах. *Молодий вчений*. 2018. № 12(1). С. 267–269.
6. Чорна М. В., Дядін А. С. Вдосконалення системи оцінки ефективності підприємницької діяльності в ритейлі на засадах реалізації інтересів стейкхолдерів в умовах невизначеності та

ризик. *Управління розвитком*. 2017. № 1-2. С. 43–51.

7. Глушченко О. В. Фінансові ресурси домогосподарств як складова частина фонду національного добробуту України. *Економічний аналіз*. 2016. № 1. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1136> (дата звернення: 15.04.2020).

8. Короткова К. Р., Ткач Т. П., Іщенко С. В. Особливості формування конкурентних переваг підприємств оптової торгівлі. *Kluczowe aspekty naukowej dzialalnosci* : Materiały XIV Międzynarodowej Naukowi-praktycznej Konferencji. Przemysl : Nauka i studia, 2018. С. 48.

9. Ільченко Т. В. До питання маркетингового забезпечення планування збуту продукції підприємства. *Економіка та держава*. 2016. № 4. С. 57–60.

10. Трішкіна Н. І. Шляхи удосконалення торговельно-посередницької діяльності в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2016. № 2. С. 209–213.

References

1. Hladkova, O. V. (2020). The role of logistics systems in the efficient operation of pharmaceutical companies. *Modern achievements and prospects of apitherapy development in Ukraine: materials All-Ukrainian. scientific-practical conf. with international participation*, Kharkiv, January 25, 2020. Kharkiv: Vyd-vo «Oryhinal». (in Ukrainian)

2. Kobelia, Z. I., Melnyk, O. I., & Metlytska, O. P. (2019). Trends in the development of wholesale trade in a market economy. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 1, 149-154. (in Ukrainian)

3. Tkachenko, S. O. (2019). Structural interconnections of the subjects of circulation. *Social Economics*, 58, 27-33. doi: 10.26565/2524-2547-2019-58-04. (in Ukrainian)

4. Rych, T. A., & Kot, I. O. (2018). Improving the functioning of distribution channels through the interaction of marketing and logistics component. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 3, 61-65. (in Ukrainian)

5. Hrianko, T. H. (2018). Management of logistics distribution channels at modern enterprises. *Molodyi vchenyi*, 12(1), 267-269. (in Ukrainian)

6. Chorna, M. V., & Diadin, A. S. (2017). Improving the system of assessing the effectiveness of entrepreneurial activity in retail on the basis of the interests of stakeholders in conditions of uncertainty and risk. *Upravlinnia rozvytkom*, 1-2, 43-51. (in Ukrainian)

7. Hlushchenko, O. V. (2016). Financial resources of households as a part of Ukraine's national welfare fund. *Ekonomichnyy analiz*, 1. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1136/>. (in Ukrainian)

8. Korotkova, K. R., Tkach, T. P., & Ishchenko, S. V. (2018). Features of the formation of competitive advantages of wholesale enterprises. *Kluczowe aspekty naukowej dzialalnosci: Materiały XIV Międzynarodowej Naukowi-praktycznej Konferencji* (p. 48). Przemysl : Nauka i studia. (in Ukrainian)

9. Ilchenko, T. V. (2016). On the issue of marketing support for marketing of enterprise products. *Ekonomika ta derzhava*, 4, 57-60. (in Ukrainian)

10. Trishkina, N. I. (2016). Ways to improve trade and intermediary activities in Ukraine. *Market Infrastructure*, 2, 209-213. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 27.04.2020 р.

Стаття прийнята 12.05.2020 р.

ФІНАНСИ

УДК 336.1.072.2

DOI: 10.26565/2524-2547-2020-59-09

**УНІФІКАЦІЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ****Кур'янов Віктор Вадимович**
аспірант**Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна***пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна**e-mail: vvkurianov@gmail.com**ORCID ID: 0000-0003-2783-5764*

В межах цієї статті обґрунтовано необхідність уніфікації системи державного фінансового контролю, де уніфікація, за авторським баченням, – це стандартизація принципів та механізмів державного фінансового контролю, що є прийнятними до будь-якої держави незалежно від її історико-культурного розвитку. Для досягнення поставленої мети і завдань дослідження було встановлено основні структурні елементи системи державного фінансового контролю, їх види та взаємозв'язки. Було встановлено, що внутрішній аудит є важливим не лише для державного сектору, у якості інструменту контролю над використанням, формуванням та заощадженням публічних фінансів, а й для приватного сектору економіки. У закордонній практиці інформаційна база внутрішнього аудиту використовується у ризик-менеджменту для зниження ризиків підприємства та підвищення фінансової стабільності. Результатом дослідження є сформоване авторське бачення уніфікації системи суб'єктів державного фінансового контролю на основі здійснюваного ними виду контролю. Запропонована система ґрунтується на проведеній класифікації зарубіжних систем державного фінансового контролю, що склалися історично, та міжнародних стандартів ISSAI. Запропонована система враховує не лише економічний аспект інституту державного фінансового контролю, а й також соціальний та глобальний аспекти. Базуючись на соціальному аспекті було доведено важливість громадського фінансового контролю, тому що у демократичних країнах важливу роль у соціально-економічних процесах держави мають утворені соціальні інститути. У сформульованій автором системі обґрунтована значимість створення належного вищого органа фінансового контролю, його вплив на життя громадян та значимість співробітництва суб'єктів державного фінансового контролю з громадським фінансовим контролем. Лише завдяки цьому співробітництву можливо сформулювати ефективну уніфіковану систему державного фінансового контролю, що буде забезпечувати соціально-економічний розвиток країни. Було обґрунтовано необхідність підвищення значення міжнародного інституту фінансового контролю INTOSAI, виходячи з глобальної точки зору, та формування ним наднаціонального виду контролю, що має бути включений у систему державного фінансового контролю кожної країни.

Ключові слова: уніфікація, система державного фінансового контролю, громадський фінансовий контроль, вищий орган фінансового контролю, міжнародний інститут фінансового контролю.

JEL Classification: F60; G20; G29; H00; H83.

**УНИФИКАЦИЯ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В
УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ****Курьянов Виктор Вадимович**
аспирант**Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина***пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина**e-mail: vvkurianov@gmail.com**ORCID ID: 0000-0003-2783-5764*

В рамках данной статьи обоснована необходимость унификации системы государственного финансового контроля, где унификация, по авторскому видению, – это стандартизация принципов и механизмов государственного финансового контроля, что является приемле-

мым для любого государства независимо от его историко-культурного развития. Для достижения поставленных целей и задач исследования были установлены основные структурные элементы системы государственного финансового контроля, их виды и взаимосвязи. Было установлено, что внутренний аудит является важным не только для государственного сектора, в качестве инструмента контроля над использованием, формированием и сбережением публичных финансов, но и для частного сектора экономики. В зарубежной практике информационная база внутреннего аудита используется в риск-менеджменте для снижения рисков предприятия и повышение финансовой стабильности. Результатом исследования является сформированное авторское видение унификации системы субъектов государственного финансового контроля на основе осуществляемого ими вида контроля. Предложенная система основывается на проведенной классификации зарубежных систем государственного финансового контроля, что сложились исторически, и международных стандартах ISSAI. Предложенная система учитывает не только экономический аспект института государственного финансового контроля, но также социальный и глобальный аспекты. Основываясь на социальном аспекте, была доказана важность общественного финансового контроля, потому что в демократических странах важную роль в социально-экономических процессах государства имеют сформированные социальные институты. В сформулированной автором системе обоснована значимость создания надлежащего высшего органа финансового контроля, его влияние на жизнь граждан, и значимость сотрудничества субъектов государственного финансового контроля с общественным финансовым контролем. Только благодаря этому сотрудничеству возможно сформировать эффективную унифицированную систему государственного финансового контроля, что будет обеспечивать социально-экономическое развитие страны. Была обоснована необходимость повышения значения международного института финансового контроля INTOSAI, исходя из глобальной точки зрения, и формирование им наднационального вида контроля, который должен быть включен в систему государственного финансового контроля каждой страны.

Ключевые слова: унификация, система государственного финансового контроля, общественный финансовый контроль, высший орган финансового контроля, международный институт финансового контроля.

JEL Classification: F60; G20; G29; H00; H83.

UNIFICATION OF THE STATE FINANCIAL CONTROL SYSTEM IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Viktor Kurianov

Postgraduate Student

V. N. Karazin Kharkiv National University

4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

e-mail: vvkurianov@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2783-5764

This article substantiates the need for unification of the state financial control system, where unification according to the author is the standardization of the principles and mechanisms of state financial control, which is applicable for any state, regardless of its historical and cultural development. The basic structural elements of the state financial control system were determined to achieve the aim of the research. It was determined that internal audit is important not only for the public sector, as an instrument of control over the use, formation and saving of public finances, but also for the private sector of the economy. In foreign practice, the information base of internal audit is used in risk management to reduce company risks and increase financial stability. The results of the study is the author's suggestion of the unification of the system of subjects of the state financial control based on the type of control they perform. The proposed system is based on the classification of foreign systems of the state financial control, which has developed historically, and international ISSAI standards. The proposed system considers not only the economic aspect of the institution of the state financial control, but also social and global. Based on the social aspect, the importance of public financial control was proved, because in democratic countries, formed social institutions have an important role in the socio-economic processes of the state. In the system formulated by the author, the significance of creating an appropriate supreme body of the financial control, its impact on the lives of citizens, and the importance of cooperation of subjects of the state financial control with public financial control was substantiated. Thus only with this cooperation is it possible to form an effective unified

system of the state financial control, which will provide the socio-economic development of the country. According to a global point of view, the need to improve the importance of the international financial control institution INTOSAI, and the formation of a supranational type of control, which should be included in the state financial control system of each country was substantiated.

Keywords: Unification, the State Financial Control System, Public Financial Control, Supreme Financial Control Body, International Financial Control Institute.

JEL Classification: F60; G20; G29; H00; H83.

Постановка проблеми. Для ефективної діяльності інституту державного фінансового контролю необхідно сформувані сприятливі умови на законодавчому рівні для його структурних елементів. Дані структури формують систему державного фінансового контролю (ДФК), що є кістяком зазначеного інституту. Тому для забезпечення росту національної економіки необхідно сформувані міцну базу для інституту ДФК шляхом створення уніфікованої системи. Таким чином необхідно розглянути цю систему не лише з огляду на Україну, а з огляду на закордонний досвід, враховуючи глобалізаційний процес. Сформована загальна потреба переосмислити саме значення цієї системи та її структури, та на основі цього, доповнити визначення та розглянути створення уніфікованої системи державного фінансового контролю. На основі чого побудувати актуальну систему ДФК, яка відповідає потребам сучасних тенденцій та має єдину направленість дій його елементів – забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства. На цей час системних комплексних досліджень з питань фінансового контролю існує не багато, тому назріла потреба у перегляді парадигми сучасної системи ДФК.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Створення уніфікованої системи ДФК в Україні є важливим питанням у формуванні та використанні публічних ресурсів. Вітчизняна наукова думка з цієї проблематики постійно розвивається та еволюціонує у дослідженнях вітчизняних вчених: А. Хмелькова (2016, 2017, 2018, 2019), В. Піхоцького (2016), Г. Завистовської (2014), І. Стефанюка (2011). Д. Долбнева (2016) обґрунтовувала необхідність стандартизації міжнародних стандартів здійснення ДФК ISSAI; О. Шевчука (2015) розробляв пропозиції щодо покращення системи ДФК; О. Александрович (2014) досліджував систему ДФК на основі світового досвіду; Т. Косова та В. Шевченко (Косова & Шевченко, 2018) розробляли шляхи удосконалення системи ДФК через вищий орган фінансового контролю в умовах євроінтеграції України; О. Глущенко досліджувала нову парадигму фінансової системи (Glushchenko, 2015).

Закордонні вчені також у своїх дослідженнях намагаються розробити уніфіковану систему державного аудиту таким чи-

ном, щоб сформувався вигідний взаємозв'язок між державним та приватним економічним сектором: Імтіаз Батша (Imtiaz Badshah), Фроде Меллемвік (Frode Mellemvik) (Badshah, Mellemvik & Timoshenko, 2013), Сільвія Божек (Sylwia Bożek), Ізабелла Емерлінг (Izabela Emerling) (Bożek & Emerling, 2016), Мухаммад Ясін (Muhammad Yasin), Буді Артїна (Budi Artinah) (Yasin & Artinah, 2018). В якості досвіду наднаціональних інститутів також використовувалися міжнародні стандарти ISSAI наднаціонального інституту державного фінансового контролю INTOSAI.

На сьогодні функціонує велика кількість національних систем ДФК, що сформувались шляхом історичного розвитку певних країн, та не існує єдиного стандарту з устрою цілісної системи ДФК в країні, яка б враховувала глобалізаційний процес та діяльність міжнародних інститутів у міжнародних економічних відносинах, які впливають на публічні фінанси країни. Відтак, формування такої системи потребує подальшого дослідження.

Мета статті. На основі дослідження елементів системи ДФК, класифікацій видів контролю та існуючих зарубіжних систем ДФК **метою статті** є сформулювати авторське бачення уніфікованої системи ДФК. Досягнення визначеної мети обумовили потребу у виконанні низки послідовних завдань:

- визначити основні структурні елементи системи ДФК та дослідити їх класифікацію;
- сформулювати авторське бачення уніфікації системи ДФК та обґрунтувати значимість взаємозв'язків між суб'єктами контролю в ній;
- обґрунтувати необхідність створення належного вищого органа фінансового контролю та роль наднаціонального і громадського виду фінансового контролю в діяльності системи ДФК.

Основні результати дослідження. На теперішній час, в умовах глобалізації, більшість фінансових відносин та інститутів регулюються міжнародними стандартами, тобто вони уніфіковані. Під уніфікацією автором розуміється не однорідність певних фінансових структур в країнах, а створення єдиних принципів та механізмів, на базі яких функціонують фінансові інститути.

Структурна однорідність в усіх країнах неможлива, адже у різних народів різний економічний менталітет та соціально-культурні цінності. Але, не дивлячись на різноманіття, уніфікація відбувається тому, що більшість країн мають демократичний устрій суспільства з сформованими та розвинутими соціальними інститутами, що забезпечують рівень соціальної безпеки і соціальну підтримку громадянам та бізнесу. Але система ДФК, як фінансовий інститут, фундаментально відрізняється в кожній країні.

На думку автора, система ДФК теж потребує уніфікації. На теоретичному рівні це сформує основні принципи функціонування системи ДФК, що будуть прийнятні для всіх країн світу, спростить науково-економічні дослідження з цього напрямку, бо вони не будуть локалізовані в межах однієї держави. Наразі існують зачатки уніфікації у міжнародних стандартах ISSAI, але вони не є обов'язковими, тому використовуються державами частково або зовсім ігноруються та існують лише формально. На практичному рівні уніфікація передбачає утворення наднаціонального державного фінансового контролю шляхом надання більших повноважень міжнародним фінансовим інститутам та організаціям, особливо INTOSAI. Підвищення значущості наднаціональних фінансових інститутів та організацій знизить ризик виникнення економічних криз не лише в межах країни або якогось регіону, а на глобальному рівні. В першу чергу для уніфікації системи ДФК необхідно сформувати основні принципи її побудови, для цього необхідно дослідити її основні структурні елементи.

Ідеальним прикладом системи є годинник, де не існує зайвого елемента, кожна шестерня знаходиться на своєму місці та виконує свою функцію. Якщо допустити помилку при установці цих елементів, то годинник працює неправильно або не працює взагалі. Єдність цієї системи проявляється у направленості дії – руху годинникової стрілки, яка відповідає теперішньому часу. Отже, необхідно розпочати зі структурних елементів системи ДФК. Як в будь-якій іншій системі, система ДФК має свої елементи: *предмет, об'єкт, суб'єкт*.

Предмет ДФК – це те, що контролюють, а саме – публічні фінанси та майнові ресурси держави. Зазвичай, під публічними фінансами розуміють лише державний бюджет країни, але це лише невелика частина публічних фінансів будь-якої держави. Сутність даного поняття значно ширша, наприклад А. Хмельков дає таке тлумачення: «Публічні фінанси – це розподільчо-контрольні відносини з приводу акумулювання, розподілу і використання фондів або нефондованих грошових коштів публічного сектору

економіки» (Хмельков, 2018). Тобто під державний фінансовий контроль, окрім основного бюджету країни, також підлягають всі позабюджетні цільові та нецільові фонди, а також державні інвестиції. Хоча в Україні держава приймає слабку участь у інвестуванні, у міжнародній практиці державні інвестиції мають досить питому вагу у формуванні доходів державного бюджету та поживають економіку країни. Адже так формується рух грошових ресурсів не лише від приватного до державного сектору економіки через фіскальні органи, а й у зворотному напрямку у вигляді інвестицій. Це, насамперед, розширює державний фінансовий контроль, адже його основна задача – контроль за *ефективним формуванням, використанням та розподілом* публічних фінансів. Окрім публічних фінансів, під предметну сферу ДФК підлягає державне майно (управління державною та комунальною власністю, діяльність суб'єктів господарювання державного сектору економіки тощо).

Неефективне та нецільове використання публічних фінансів та публічного (державного) майна є наслідком неправомірних дій осіб, у яких ці ресурси є у розпорядженні. Тому, на думку автора, до предмету державного фінансового контролю, необхідно відносити також *публічні управлінські дії*, що спричиняють рух публічних фінансів. Адже ефективний державний фінансовий контроль повинен не тільки усувати порушення вже після їх скоєння, а й завчасно запобігати їх скоєнню. Так як, практика показує, що не завжди вдається у повному обсязі відшкодувати втрачені фінансові та майнові публічні ресурси. Втрата цих ресурсів уповільнює соціально-економічний розвиток суспільства та має негативний вплив на інші існуючі системи держави. Контроль над цією гілкою предметної сфери необхідний для перешкодження та усунення корупції.

Об'єкт ДФК – це той, кого контролюють. В першу чергу, до об'єкту ДФК відносяться державні та адміністративні органи, а також суб'єкти господарювання державної власності, адже їх діяльність фінансується з бюджету країни у будь-якій державі, вони безпосередньо є користувачами публічних ресурсів (фінансів та державного майна). Виходячи з предмету контролю, об'єктами ДФК є також приватні суб'єкти господарювання, якщо до їх розпорядження потрапляють публічні фінанси (наприклад державні інвестиції). Тобто, об'єктом контролю є все, де присутній рух публічних ресурсів в тому чи іншому напрямку.

Суб'єкт державного фінансового контролю – це той хто контролює. На думку А. Хмелькова суб'єкт державного фінансового контролю є: «...Органом законодавчої або

виконавчої державної влади, контроль за виконанням повноважень якого здійснює виключно орган створення, цілеспрямований на забезпечення стабільності і безпеки публічних фінансів та майнових ресурсів держави, економічне зростання держави, шляхом спостереження за досягненням цільових орієнтирів і перевірки дотримання обмежувачих параметрів фінансового і економічного розвитку, через забезпечення законності, ефективності, фінансової дисципліни і раціональності в процесі формування, розподілу, володіння, використання та відчуження об'єктами контролю предмета контролю, який належить державі, з допомогою форм і методів фінансового контролю, які реалізуються усіма способами, прийомами і інструментарієм фінансового контролю» (Хмельков, 2016). Згідно з дослідженням В. Піхоцького, в міжнародній практиці суб'єкт ДФК не завжди є представником тільки виконавчої або законодавчої влади, а й судової гілки (Бразилія та Франція) (Піхоцький, 2016).

Існує багато поглядів щодо визначення елементів системи ДФК, але, на думку автора, саме таке визначення найповніше розкриває їх сутність. Приведені визначення не відхиляються від закладених філософських детермінацій в даних категоріях та не суперечать основним принципам ДФК. Вони надають не лише конкретики елементам, показуючи цілісність структури кожного елемента системи, а також абстрагують бачення та показують нерозривний зв'язок між суб'єктом, об'єктом та предметом, та взаємодію одного з іншим. Особливості цих взаємодій утворюють різні типи систем ДФК, які функціонують у певних країнах.

Серед досліджень системи ДФК, можна виділити два основних способи побудування системи суб'єктів ДФК:

1) за належністю суб'єктів державного фінансового контролю до законодавчої, виконавчої та в деяких країнах судової влади;

2) по видам контролю, які здійснюють дані суб'єкти: вищій, зовнішній, внутрішній.

Виходячи з визначення суб'єкту ДФК, можна зробити висновок, що саме діяльність суб'єктів віддзеркалює ефективність системи ДФК. Можна стверджувати, що якщо б об'єкт ДФК не робив би порушень, то і взагалі не було б необхідності у державному фінансовому контролі, але історичний розвиток суспільства й економіки, розширення та ускладнення міжнародних відносин, вплив глобалізації на ці процеси – привів нас до потреби уніфікації системи ДФК. Необхідність обумовлена тим, що усі фінансові інститути, окрім ДФК, уніфіковані. Адже, будь-яку фінансову операцію можна здійснити з будь-якого куточка світу. Це можливо тому, що діяльність фінансових установ регламен-

тована міжнародними стандартами. Можливо, структура або інструменти цих інститутів дещо відрізняються в тій або іншій країні, що спричинено культурними, історичними особливостями та державним устроєм країни, але основні принципи та їх механізм є уніфікованими.

Однак, сутність ДФК полягає не тільки у виявленні правопорушень об'єктами відносно публічних ресурсів та покаранні останніх, а й у стимулюванні суспільства у ефективному використанні своїх фінансових та майнових ресурсів.

Уніфікація системи ДФК має на увазі формування єдності у діяльності суб'єктів фінансового контролю. А саме:

1) кооперація та співпраця суб'єктів під час здійснення своїх повноважень, де один суб'єкт не перешкоджає діяльності іншому та не дублює процеси другого, що в свою чергу не заважає та не уповільнює діяльність об'єкта ДФК;

2) створення уніфікованої методично-методологічної та уніфікованої інформаційної бази;

3) діяльність суб'єктів має бути прозорою та надавати доступ до інформації своєї діяльності об'єктам ДФК, на основі якої вони (об'єкти) будуть коригувати свою діяльність та раціоналізувати використання публічних ресурсів та забезпечувати соціально-економічний розвиток.

На думку Г. Завистовської існує дві основні моделі системи ДФК:

1) «країни з англосаксонською системою права та правовими системами, що тяжіють до неї (США, Велика Британія, Канада, Австралія, Ізраїль, Малайзія, Таїланд та інші), де домінує монархична структура, в них з метою здійснення спеціалізованого державного контролю, в тому числі у сфері підприємництва, створено ієрархічно організовані структури під керівництвом президента чи генерального аудитора, які обираються шляхом прямих виборів або призначаються шляхом узгодження законодавчим органом та вищою посадовою особою виконавчої влади»;

2) «країни континентальної системи права (Німеччина, Франція, Італія та інші європейські держави), де контрольні функції покладено на утворені вищими органами влади рахункові палати, які водночас є незалежними у внутрішніх та зовнішніх питаннях їхньої діяльності» (Завистовська, 2014).

У кожній з цих систем є свої особливості та певна структура суб'єктів ДФК, тому яка краща – неможливо сказати. Становлення системи ДФК в кожній країні залежить від її історичного розвитку. Також слід зауважити, що особливості функціонування системи ДФК залежать від культурних особливостей

та релігійного віросповідання. Так, наприклад, у дослідженнях Імтіязу Батші (Imtiaz Badshah) в ісламських країнах, як і банківська система, ДФК дещо відрізняється від країн християнського віросповідання (Badshah, Mellemevik & Timoshenko, 2013).

Як вже було сказано раніше, міжнародні стандарти не регламентують чітку структуру органів фінансових інститутів, вони різняться в різних країнах, але побудовані на основі уніфікованих принципів діяльності, що надає доступність фінансових операцій та розкриває інформацію про них, учасникам фінансових відносин. Навіть бухгалтерський облік регламентується міжнародними стандартами, що дає змогу громадянам іншої країни, не знаючи про устрій та особливості діяльності підприємства, на основі звітності аналізувати її фінансовий стан та ефективність діяльності (з фінансового погляду), це сприяє міжнародній інвестиційній діяльності. Уніфікація системи ДФК має надавати певний скелет основних принципів побудови діяльності системи ДФК, а вже країни, спираючись на особливості державного та культурного розвитку, закріплюватимуть певні органи до цього «скелету».

Уніфікація також передбачає стандартизовану звітність, щоб діяльність системи ДФК була доступна не лише громадянам певної країни, а також на міжнародному рівні. В першу чергу, це буде корисно та зручно для міжнародних фінансових інститутів та організацій, адже контроль та управління публічними ресурсами держави є важливим економічним показником, та надаватиме більш повну та конструктивну інформацію економічного становища та рівня сформованої інфраструктури країни під час прийняття рішень надання інвестицій або траншу.

Для забезпечення ефективного та раціонального формування та використання публічних ресурсів сама система ДФК має бути раціональною та ефективною. Тобто вона має бути простою, не ускладненою багатривневістю та багато численністю суб'єктів ДФК, адже їх діяльність також фінансується з публічних фінансів. Це фінансування є громадськими витратами, різниця між фінансуванням діяльності суб'єктів ДФК та заощадженими, поверненими, відшкодованими фінансовими публічними ресурсами – фінансова вигода суспільства, вона є явна та придатна до розрахунків. Якщо цей показник є негативним, або прямує до нуля то така система ДФК потребує реорганізації та спрощення. Існує також і неявна вигода – при ефективній системі ДФК, яка виявляє усі порушення та притягує до відповідальності й відшкодування збитків порушників, знижує схильність до шахрайства та марно-

тратства суспільства, що теж надає фінансову вигоду, але реальну вигоду складно прорахувати. Неявна вигода приводить до не фінансової, або соціальної вигоди, адже підвищується рівень фінансового менталітету суспільства, що в свою чергу стабілізує фінансову систему, зменшує сектор тіньової економіки, прищеплює фінансову дисципліну в суспільстві та ідеї соціальної справедливості.

Щоб ефективно управляти витратами, необхідно класифікувати суб'єкти ДФК за певними категоріями. На думку автора, самим ефективним та доречним є класифікація суб'єктів ДФК за видами контролю, які вони здійснюють. Дослідники виділяють три основні види державного фінансового контролю за рівнем відносин суб'єкта до об'єкта: *зовнішній, внутрішній та вищий*.

Під *зовнішнім* ДФК розуміють, що це здійснення контролю суб'єктом, який не входить до однієї системи, що і підконтрольний об'єкт, та не підпорядковується об'єкту, а також має певну періодичність у проведенні контрольних заходів. Зазвичай цей вид контролю розглядають як макрорівень. Адже під цей контроль підлягає не лише підприємство або державне відомство, а ціла їх система або гілка. Даний вид ДФК необхідний тим, що він дає змогу оцінити діяльність певних галузей економіки країни, проаналізувати певні тенденції у використанні публічних ресурсів в загальному вигляді, на основі чого можна передбачити та спланувати їх діяльність на довгострокову перспективу.

Внутрішній вид контролю можна ототожнити з самоконтролем, ґрунтуючись на тому, що об'єкти контролю самі створюють орган внутрішнього фінансового контролю всередині своєї організації, які також контролюють підрозділи, що входять до складу об'єкта, але він має бути максимально функціональним і незалежним. Тобто суб'єкт і об'єкт безпосередньо знаходяться в одній системі, за рахунок чого контроль проводиться постійно. Але через свою особливість, що вона створюється керівництвом об'єкта ДФК і суб'єкт підпорядковується його управлінню, згідно з напрямку фінансової діяльності підприємства, є зворотна сторона медалі – через недостатню кваліфікованість та недоброчесність є ризик, що суб'єкт може стати частиною корупції, або за наказом керівництва приховувати існуючі порушення, що перешкоджає виконанню своїх обов'язків та не повною мірою виправдовує фінансові витрати на їх утримання.

У попередніх дослідженнях було виявлено, що у закордонній практиці не використовується термін «державний фінансовий контроль», а використовується «аудит», тому використовуються замість вище вказаних

видів контролю «внутрішній державний аудит» та «зовнішній державний аудит». Така відмінність виникла через історичний розвиток України, та є наслідком пострадянських часів, де контрольні заходи ДФК на методичному рівні відрізнялись від аудиту. У міжнародній практиці значення аудиту трактується ширше, ніж тлумачення цього явища в практиці органів ДФК України.

На думку зарубіжних дослідників: Сільвії Божек (Sylwia Bożek), Ізабелли Емерлінг (Izabela Emerling), Мухаммада Ясін (Muhammad Yasin), Буді Артіна (Budi Artinah); саме внутрішній аудит є основою ефективного економічного розвитку не тільки державного сектора, а й приватного (якщо об'єкт вступає в зв'язок з публічними фінансами та утворює підрозділ внутрішнього аудиту). Адже внутрішній державний аудит фінансується за рахунок держави, і під час своєї діяльності він аналізує економічні показники підприємства та його фінансовий стан, проводить планування на майбутні періоди. Внутрішній аудит набуває переваги в тому, що через безпосереднє знаходження в об'єкті контролю необхідно мати аудитора внутрішнього контролю, який має знання у сфері діяльності підприємства. Саме тому внутрішній аудит більш інформативний і точний, бо аудитор розуміє та знає усі стадії виробництва підприємства, на якому він знаходиться. Тому в обмін на те, що підприємство бере на себе відповідальність за використання публічних ресурсів задля досягнення поставлених державою економічних цінностей, держава у відповідь через внутрішній державний аудит забезпечує необхідною інформаційною базою, яка потім використовується у ризик-менеджменту для зниження ризиків підприємства та підвищення фінансової стабільності. Тобто створюється вигідний симбіоз між державним та публічним сектором, який призводить до соціально-економічного розвитку суспільства (Bożek & Emerling, 2016; Yasin & Artinah, 2018).

На основі внутрішнього державного аудиту І. Стефанюк дає таку систематизацію побудови моделі організації внутрішнього державного фінансового контролю:

1) «централізована модель здійснюється централізованим органом, підпорядкованим уряду або міністерству фінансів (урядовий чи централізований ДВФК), яка діє на Мальті та в Угорщині (тут Центральну службу з фінансової ревізії перетворено на Службу урядового контролю в межах канцелярії прем'єр-міністра). До 2003 року у Швеції функціонувало підпорядковане уряду Державне рахункове управління, яке нині перетворено на Національне бюро аудиту та підпорядковано парламенту. Урядовим органом внутрішнього фінансового контролю в Індії є

Служба Генерального інспектора й ревізора; у Фінляндії – Ревізійне управління державного господарства Міністерства фінансів;

2) децентралізована модель здійснюється підрозділами внутрішнього фінансового контролю, які функціонують безпосередньо в міністерствах (децентралізований чи відомчий ДВФК); останнім часом акцент із підрозділів відомчого внутрішнього фінансового контролю перенесено на створення міністерствами при державних підприємствах наглядових (спостережних) рад й аудиторських комітетів. Така модель застосовується в Данії та Австралії. Так міністерства Данії мають законодавчо закріплений обов'язок проводити внутрішньовідомчий аудит підпорядкованих підприємств, для чого в їхніх апаратах створено досить потужні аудиторські служби;

3) змішана модель здійснюється органами як централізованого, так і децентралізованого державного внутрішнього фінансового контролю. У Польщі, котра, як і Україна, тяжіє до змішаної республіканської форми державного правління, контроль використання державних фінансів суб'єктами господарювання всіх форм власності від імені уряду здійснює Управління скарбового контролю Міністерства фінансів» (Стефанюк, 2011).

Дана класифікація наочно показує, що еволюціонувати може не лише система загалом, а й окремо її елементи. Так як з часом збільшується предмет ДФК, це пов'язано з ускладненням побудови суспільства, ускладненням його інституціональних структур та розвитком електронних мереж та цифрової економіки, то і суб'єкт набуває нових повноважень та створює нові методи контролю. Наприклад, закордоном вже широко використовується ІТ аудит, в той час в Україні він знаходиться на стадії впровадження. Зараз вже ведуться дискусії о впровадженні блокчейн технологій у ДФК. Це розширення означає одне – ускладнення елементів та системи ДФК загалом. Звісно, це суперечить основному принципу побудови системи, а саме створення простої системи. Тому необхідно створити на рівні елементів ефективну організаційну структуру, щоб уникати зайвого ускладнення в системі. Саме тому, в світі існують різні моделі організації внутрішнього контролю, який є «капілярами» у системі ДФК. Особливості цих організацій залежать від ряду політичних та економічних факторів, а також, як раніше було наголошено, від історичного розвитку.

Іноді дослідники класифікують види ДФК тільки на два типи: зовнішній і внутрішній; і не беруть до уваги *вищий* ДФК, опираючись на те, що у «Лімській декларації керівних принципів контролю», стандарту

ISSAI наднаціонального інституту державного фінансового контролю (або аудиту) INTO-SAI, вказано, що вищий ДФК є проявом зовнішнього контролю і через це поняття вищого і зовнішнього ДФК ототожнюються хибно. Згідно вказаної декларації: «В якості зовнішньої контрольної служби вищий орган фінансового контролю, – що забезпечує вищий фінансовий контроль, – має перевіряти ефективність внутрішньої контрольної служби... не ущемляючи право вищого органа фінансового контролю, проводити комплексну перевірку, забезпечувати необхідне розділення задач та співробітництво між вищим органом фінансового контролю та внутрішньою контрольною службою» (EUROSAI, n.d.). Тобто, вищий ДФК набуває властивості зовнішнього контролю лише через те, що він не знаходиться фізично в одній структурі з внутрішнім контролем, адже аудитор, по міжнародним стандартам, вищого ДФК є незалежним. Але можна розглянути ситуацію з іншого боку, так як вищий і внутрішній орган ДФК знаходяться в одній системі державного фінансового контролю (аудиту), то можна вважати, що при контролі внутрішнього органа ДФК вищий орган набуває характеристики внутрішнього виду контролю. В зазначеному стандарті ISSAI, вказано, що вищий орган фінансового контролю є незалежним та має співпрацювати з парламентом у раціональному та ефективному використанні публічних ресурсів, але за наказом парламенту вищий орган фінансового контролю має перевіряти міністерства або інші державні структури. Таким чином, вищий незалежний аудитор проводить контроль раніше встановленого об'єкта ДФК, а отже набуває характеристики зовнішнього контролю. І створюється ситуація, що вищий орган ДФК синтезує в собі як зовнішній, так і внутрішній вид фінансового контролю.

Як і з видами контролю, так і з вищим органом фінансового контролю (ВОФК) у міжнародній практиці зазвичай застосовують термін «вищий орган аудиту» (ВОА). Спираючись на стандарти «ISSAI 12: Значення та переваги вищих органів аудиту – вплив на життя громадян» ВОА має виконувати свою діяльність, дотримуючись наступних принципів, які певною мірою впливають на суспільство:

1) зміцнення принципів підзвітності, прозорості і добросовісності в урядових і державних установах: захист незалежності ВОА; здійснення аудитів для забезпечення підзвітності урядових і державних установ при управлінні і використанні державних ресурсів; наділення повноваженнями органів, які керують державним сектором, мати право і обов'язок реагувати на результати аудитів і вправовувати рекомендації ВОА, а також

здійснювати коригувальні заходи; надання звітів про результати аудиту, на підставі яких громадськість має можливість вимагати звітності від урядових і державних установ;

2) демонстрація постійної значущості для громадян, Парламенту та інших зацікавлених осіб: можливість реагувати на перемінливе середовище і виникаючі ризики; ефективна співпраця з зацікавленими сторонами; репутація вартої довіри джерела незалежних і об'єктивних відомостей і рекомендацій, що сприяють благодетельним змінам в державному секторі;

3) репутація зразкової організації, яка подає приклад іншим: забезпечення належного управління ВОА; виконання етичного кодексу ВОА; забезпечення належної прозорості ВОА; прагнення до високої якості послуг; нарощування потенціалу через сприяння навчанню та обміну досвідом (EUROSAI, n.d.).

Отже, вищий суб'єкт ДФК (ВОФК або ВОА) є верхівкою системи ДФК, а також фундаментом для діяльності інших суб'єктів ДФК, адже саме він координує та регулює їх діяльність та забезпечує методичною, а також прозорою інформаційною базою, та є обличчям у використанні публічних ресурсів суспільства. Тому створення належного ВОФК є еталоном ефективної уніфікації системи ДФК.

Спираючись на принципи діяльності ВОА, при оприлюдненні результатів діяльності системи ДФК в цілому, окремо по суб'єктах, а також результатів власної діяльності населенню створюється зворотній зв'язок. А саме створення іншого виду фінансового контролю – *громадський фінансовий контроль*. Безпосередньо він не відноситься до системи ДФК, так як не фінансується як звичайні суб'єкти ДФК, але його слід брати до уваги. Для демократичного суспільства створення певних спілок громади – звичне явище. Створення таких громад є показником свідомості та зацікавленості у розвитку країни, чим більша активність населення, тим більша ефективність соціально-економічного розвитку країни. Отже, такий вид ДФК, як громадський фінансовий контроль, має існувати, його відсутність або незначущість є показником неефективності та непрозорості системи ДФК, що суперечить її основним принципам.

Громадський фінансовий контроль може бути у формі журналістських розслідувань або зацікавлених інших сторін, що частіше спрямовується на вияв та протидію корупції, встановлення фактів неетичної поведінки посадовців при формуванні та використанні публічних фінансів. Результати цих досліджень публікуються або оголошуються у

засобах масової інформації (ЗМІ). Тому, регулювання цього виду фінансового контролю безпосередньо здійснюється через законодавче регулювання ЗМІ та свободи слова в країні. Transparency International – міжнародна організація, яка проводить моніторинг рівня сприйняття корупції, де при оцінці країни враховується рівень громадського фінансового контролю в країні, а також наголошує на тому, що рівень корупції менший в тих країнах, де ЗМІ має більше свободи слова. Згідно цьому рейтингу, у 2018 році Україна зайняла 120 місце, у порівнянні з 2017 р. ситуація покращилась та піднялась на 10 позицій (Transparency International, 2018). Також, окрім ЗМІ, при наявності достовірних фактів та правдивої інформації громади, які здійснюють громадський фінансовий контроль, можуть безпосередньо звертатись до суб'єктів ДФК, та, в першу чергу, до ВОФК, а ті в свою чергу мають

прийняти певні заходи та скорегувати свою діяльність, якщо зазначені порушення підтвердяться при власному розслідуванні суб'єктів ДФК.

Дослідивши види ДФК та їх класифікацію за відношенням суб'єктів фінансового контролю до об'єкту, враховуючи їх особливості можна подати авторське бачення уніфікації системи державного фінансового контролю у вигляді наступної схеми (рис. 1). Дана система може застосовуватися до будь-якої держави, тому що її побудова закріплена не на конкретних органах, а на видах контролю, що мають здійснюватися суб'єктами ДФК. Тому, кожна держава сама закріплює певні органи згідно свого історичного та культурного розвитку для виконання функцій ДФК, але ієрархія видів контролю має зберігатися та не змішуватися, як це на сьогодні відбувається в Україні.

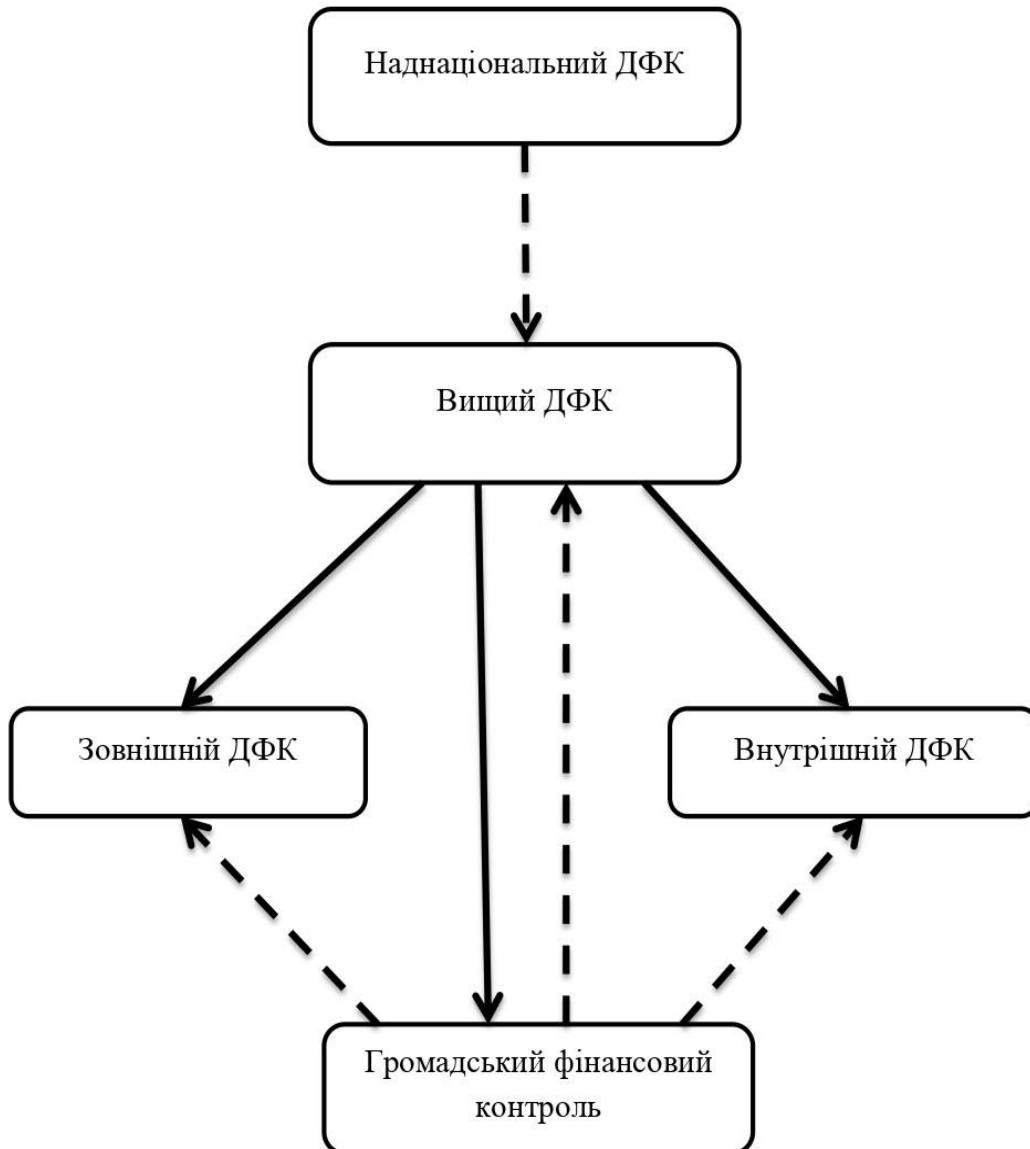

Рис. 1. Уніфікація системи державного фінансового контролю за видами здійснення контролю

В даній системі ДФК центром є вищий вид ДФК (ВОФК або BOA), він безпосередньо регулює діяльність суб'єктів зовнішнього та внутрішнього виду ДФК, створює єдину методичну базу для їх функціонування. А також здійснює моніторинг їх діяльності та групує результати їх діяльності у цілісній прозорій інформаційній базі, яка має бути у вільному доступі для громадян та для зацікавлених сторін. Останні на основі наданих даних проводять власні розслідування та через ЗМІ або безпосереднім зверненням до органів ДФК щодо виявлених порушень опосередковано регулюють діяльність суб'єктів ДФК.

Опосередкований вплив також здійснює наднаціональний вид ДФК. На сучасному етапі представником цього виду контролю є наднаціональний інститут INTOSAI. Але він є опосередкованим тому, що він створює рекомендації зі здійснення ДФК (ISSAI) та намагається його стандартизувати. Ці рекомендації не є обов'язковими і ВОФК (який є посередником їх розповсюдження у власній системі ДФК) певних країн може ігнорувати ці міжнародні стандарти, а також не всі країни входять до цього інституту. Самі INTOSAI наголошують на тому, що в жодній країні не виконуються ці рекомендації на сто відсотків, і більш того, не у всіх країнах присутній чітко сформований ВОФК (BOA), він існує лише на папері.

Один із принципів будь-якої системи – це розвиток, а також розвиток її суб'єктів. Тому можна стверджувати, що наднаціональний інститут контролю теж потребує розвитку та зростання впливовості. Адже, на сьогодні, світ знаходиться у процесі глобалізації, під впливом якої економіки країн та їх системи вже зазнали суттєвих змін. Прикладом є міжнародні фінанси з міжнародними інститутами (Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку та ін.), що через трансферти надають фінансову допомогу та кредитують країни. Тобто, міжнародні фінанси, потрапляючи до державного бюджету, стають публічними фінансами країни й предметом ДФК. Звісно, вказані міжнародні фінансові інститути здійснюють моніторинг та розробляють рекомендації щодо використання виділених коштів. Але вони зіштовхуються з рядом проблем, пов'язаних з ДФК, так як в кожній країні історично сформувалась власна система ДФК та дещо відрізняється від інших. Що можна казати про виконання стандартів ISSAI, якщо не у всіх країнах бухгалтерський облік здійснюється за міжнародними стандартами, або відтворюється частково, це також стосується України, що також перешкоджає здійсненню міжнародного аудиту.

Тобто, можна стверджувати, що з боку

міжнародного виду ДФК на сьогодні відсутня єдність у своїх діях, що суперечить основному принципу побудови уніфікованої системи ДФК, що потребує у надаванні більших повноважень INTOSAI для ефективної стандартизації ДФК в країнах світу.

Запропонована система ДФК враховує існуючі міжнародні стандарти та міжнародну практику. За рахунок чого показує загальну структуру системи ДФК, якою вона має бути у будь-якій існуючій країні та враховує два важливі аспекти: соціальний та глобальний.

1. Соціальний аспект. Система фінансового контролю має соціальний характер. Соціальність цього явища проявляється через сутність предмету ДФК, а саме публічні ресурси, які включають в себе публічні фінанси та державне майно. Дана категорія, у своїй сутності, не є власністю уряду держави, принаймні у демократичному суспільстві. Тобто державний фінансовий контроль має розглядатися не як використання коштів і ресурсів «держави» або уряду, а як суспільства. Та її звітність має не лише відображати статистику ефективності використання публічних ресурсів та мати зворотній зв'язок від суспільства у вигляді громадського фінансового контролю. Цей вид контролю залежить від рівня економічної свідомості, розвинутості інститутів громадського суспільства, його фінансового менталітету, а саме як сприймаються публічні фінанси населенням держави. Насамперед важливу роль грає сприйняття фіскальних процесів. У демократичній країні податки мають сприйматися як плата за придбання суспільних благ, яке суспільство вкладає зі своїх доходів у покращення та розвиток інфраструктур і соціальних благ, які потім отримує через державні інститути. Вони не направляються комусь у гаманець та не стають приватними грошами, а формують фонд (бюджет), який має використовуватись на створені державним урядом програми та проекти для розвитку і функціонування соціальних структур. Суспільство має бути більше зацікавленим у підвищенні ефективності використання публічних фінансів. Збільшення цієї зацікавленості підвищить вагу громадського виду фінансового контролю, сприятиме розвитку системи ДФК та знижуватиме рівень корупції в країні.

2. Глобальний аспект. Економічна система країни не обмежується рамками певної держави. Вона приймає участь у міжнародних економічних відносинах та приймає участь у формуванні та русі міжнародних фінансів. З цих причин система ДФК має враховувати об'єктивність цих процесів та інтегруватися у міжнародну спільноту, як наднаціональний фінансовий контроль. На сьо-

годні цей вид контролю знаходиться у стадії зародження та не набув ще широкого перебіку повноважень. Наразі INTOSAI здійснює наднаціональний фінансовий контроль лише з екологічних програм, що розробляє ООН (Організація Об'єднаних Націй). Здійснюється аудит використання публічних фінансів на підтримку екологічного середовища. Враховуючи зростаюче значення аудиту за кордоном, INTOSAI в майбутньому через наднаціональний фінансовий контроль може стати міжнародною інформаційною базою з формування та використання міжнародних фінансів.

Висновки. Сформульовано авторське бачення уніфікації системи ДФК, де уніфікація – це створення загальних принципів та механізмів, які прийнятні до будь-якої держави незалежно від її історико-культурного розвитку. Представлено уніфікацію системи суб'єктів ДФК на основі здійснюваного ними виду контролю, на базі класифікації історично складених зарубіжних систем ДФК та міжнародних стандартів ISSAI. У сформульованій системі ДФК обґрунтована значимість створення належного ВОФК, його вплив на життя громадян та значимість

співробітництва суб'єктів ДФК з громадянським фінансовим контролем. Лише завдяки цьому співробітництву можливо сформувати ефективну уніфіковану систему ДФК, що буде забезпечувати соціально-економічний розвиток країни. Обґрунтовано необхідність включення до уніфікованої системи ДФК наднаціонального виду фінансового контролю та розвиток його функцій і повноважень на майбутню перспективу.

У даному дослідженні встановлено основні структурні елементи та їх взаємозв'язки в системі ДФК. Також класифіковано основні види ДФК через відношення суб'єкта ДФК до об'єкта через предмет. Відштовхуючись від робіт зарубіжних дослідників, встановлено, що ДФК відтворює не лише контроль за формуванням та використанням публічних ресурсів, а й зачіпає приватний сектор через внутрішній вид державного аудиту, так як він (аудит) є інформаційною та аналітичною базою діяльності підприємств. Встановлюється прямий зв'язок між ефективністю діяльності органів внутрішнього аудиту та зменшенням рівня ризику підприємств, це призводить до підвищення фінансової стабільності суспільства.

Література

1. Хмельков А. В. Публічні фінанси: обсяг та зміст. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. Т. 4, № 27. С. 428–434. DOI: 10.18371/fcaptr.v4i27.154174.
2. Хмельков А. В. Рахункова палата України як агент інституту контролю публічних фінансів. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 5. С. 370–381.
3. Хмельков А. В. Предметно-об'єктна сфера інституту контролю. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2017. Т. 1, № 22. С. 351–361. DOI: 10.18371/fcaptr.v1i22.110072.
4. Khmelkov A. Volume of public finances as a subject of control. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 4, № 31. P. 311–318. DOI: 10.18371/fcaptr.v4i31.190921.
5. Піхоцький В. Зарубіжний досвід організації державного фінансового контролю та можливість його використання в Україні. *Економіст*. 2016. № 1. С. 31–34.
6. Завистовська Г. І. Зарубіжний досвід урядового фінансового контролю. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 18(1). С. 156–161.
7. Стефанюк І. Б. Методологічні засади функціонування системи державного внутрішнього фінансового контролю в Україні. *Фінанси України*. 2011. № 6. С. 84–102.
8. Долбнєва Д. Стан та необхідність стандартизації державного фінансового контролю в Україні. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 1. С. 96–101.
9. Шевчук О. А. Сутність системи державного фінансового контролю. *Фінансовий простір*. 2015. № 1(17). С. 304–308.
10. Александрович О. О. Особливості організації та функціонування систем державного фінансового контролю: світовий досвід. *Теорія та практика державного управління*. 2014. № 4(47). С. 375–383.
11. Косова Т., Шевченко В. Вищий державний фінансовий контроль в умовах євроінтеграції України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 1. С. 121–129.
12. Glushchenko O. V. Financial System: in Search of a New Paradigm. *Actual Problems of Economics*. 2015. № 9(171). P. 21–30.
13. Badshah I., Mellemvik F., Timoshenko K. Accounting from a religious perspective: a case of the central government accounting in Islamic Republic of Pakistan. *Asian Economic and Financial Review*. 2013. Vol. 3(2). P. 243–258.
14. Božek S., Emerling I. Protecting the Organization Against Risk and the Role of Financial Audit on the Example of the Internal Audit. *Oeconomia Copernicana*. 2016. Vol. 7(3). P. 485–499. DOI: 10.12775/OeC.2016.028.
15. Yasin M., Artinah B., Mujannah. Analysis of Internal Control in Enhancing Performance's

Accountability in Local Government Work Unit through Risk-Based Audit (ISA). *Advances in Economics, Business and Management Research*. 2018. Vol. 64. P. 80–87.

16. Лимская декларация руководящих принципов контроля. EUROSAI. URL: <https://eurosai.org/handle404?exporturi=/export/sites/eurosai/.content/documents/others/ISSAI/ISSAI-1-Lima-declaration-Ruso.pdf> (дата звернення: 11.09.2019).

17. ISSAI 12: Значение и преимущества высших органов аудита – влияние на жизнь граждан. EUROSAI. URL: <https://www.eurosai.org/handle404?exporturi=/export/sites/eurosai/content/documents/others/ISSAI/ISSAI-12-Ruso.pdf> (дата звернення: 11.09.2019).

18. Индекс сприйняття корупції-2018. Transparency International. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2018/> (дата звернення: 07.09.2019).

References

1. Khmelkov, A. V. (2018). Publicni finansy: obsiag ta zmist. *Finansovo-kredytna diialnist*, 27(4), 428-434. doi: 10.18371/fcaptp.v4i27.154174. (in Ukrainian)
2. Khmelkov, A. V. (2016). Rakhunkova palata Ukrainy iak agent instytutu kontroliu publicnyh finansiv. *Aktualni problemy ekonomiky*, 5, 370-381. (in Ukrainian)
3. Khmelkov, A. (2017). Subject and object scope of the institute of control. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 1(22), 351-361. doi: 10.18371/fcaptp.v1i22.110072. (in Ukrainian)
4. Khmelkov, A. (2019). Volume of public finances as a subject of control. *Financial And Credit Activity: Problems Of Theory And Practice*, 4(31), 311-318. doi: 10.18371/fcaptp.v4i31.190921.
5. Pihockyi, V. (2016). Zarubizhnyi dosvid organazatsii derzhavnogo finansovogo kontroliu ta mozhyvist iogo vykorystannia v Ukraini. *Ekonomist*, 1, 31-34. (in Ukrainian)
6. Zavystovska, G. I. (2014). Zarubizhnyi dosvid uriadovogo finansovogo kontroliu. *Ekonomichnii analiz*, 18(1), 156-161. (in Ukrainian)
7. Stefaniuk, I. B. (2011). Metodologichni zasady funkcionuvannia systemy derzhavnogo vnutrishniogo finansovogo kontroliu v Ukraini. *Finansy Ukrainy*, 6, 84-102. (in Ukrainian)
8. Dolbneva, D. (2016). Stan ta neobhidnist standartyzatsii derzhavnogo finansovogo kontroliu v Ukraini. *Ekonomichnii chasopys Skhidnoevropeiskogo nacionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky*, 1, 96-101. (in Ukrainian)
9. Shevchuk, O. A. (2015). Sutnist systemy derzhavnogo finansovogo kontroliu. *Finansivyi prostir*, 1(17), 304-308. (in Ukrainian)
10. Aleksandrovych, O. O. (2014). Osoblyvosti organizatsii ta funkcionuvannia systemy derzhavnogo finansovogo kontroliu: svitovy dosvid. *Teoriia ta praktyka derzhavnogo finansovogo upravlinnia*, 4(47), 375-383. (in Ukrainian)
11. Kosova, T., Shevchenko, V. (2018). Vyshchii derzhavnyi finansovyi kontrol v umovakh ievrointegratsii Ukrainy. *Zovnishnia torghivlia: ekonomika, finansy, pravo*, 1, 121-129. (in Ukrainian)
12. Glushchenko, O. V. (2015). Financial System: in Search of a New Paradigm. *Actual Problems of Economics*, 9(171), 21-30.
13. Badshah, I., Mellemvik, F., & Timoshenko, K. (2013). Accounting from a religious perspective: a case of the central government accounting in islamic Republic of Pakistan. *Asian Economic and Financial Review*, 3(2), 243-258.
14. Božek, S., & Emerling, I. (2016). Protecting the Organization Against Risk and the Role of Financial Audit on the Example of the Internal Audit. *Oeconomia Copernicana*, 7(3), 485-499. doi: 10.12775/OeC.2016.028.
15. Yasin, M., Artinah, B., & Mujannah. (2018). Analysis of Internal Control in Enhancing Performance's Accountability in Local Government Work Unit through Risk-Based Audit (ISA). *Advances in Economics, Business and Management Research*, 64, 80-87.
16. Limska deklaraciia rukovodiashikh principov kontroliu. EUROSAI. Retrieved from <https://eurosai.org/handle404?exporturi=/export/sites/eurosai/.content/documents/others/ISSAI/ISSAI-1-Lima-declaration-Ruso.pdf>. (in Russian)
17. Znachenie i preimushchestva vysshikh organov audita – vliianie na zhizn grazhdan. EUROSAI. Retrieved from <https://www.eurosai.org/handle404?exporturi=/export/sites/eurosai/content/documents/others/ISSAI/ISSAI-12-Ruso.pdf>. (in Russian)
18. Indeks spryiniattia korupcii. (2018). Transparency International. Retrieved from <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2018/>. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 31.05.2020 р.

Стаття прийнята 15.06.2020 р.

**ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ****Погореленко Наталія Петрівна****доктор економічних наук, доцент****доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування****Харківський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської
справи»***пр. Перемоги, 55, Харків, 61174, Україна**e-mail: Pogorelenko.Nataliya@khibs.ubs.edu.ua**ORCID ID: 0000-0001-9815-9818*

Стаття присвячена питанню систематизації, аналізу та розробці класифікації інструментарію забезпечення фінансової стабільності банківської системи, який є визначальним фактором при формуванні необхідних впливів для забезпечення фінансової стабільності банківської системи.

Для вибору та застосування інструментарію, який найповніше відповідає поставленим цілям, поточним умовам та пріоритетам забезпечення фінансової стабільності банківської системи, доповнено його класифікацію за рахунок уведення нових класифікаційних ознак.

Зокрема, для врахування важливості підтримання безперервної циркуляції фінансових потоків у банківській системі, їх узгодженості та синхронності, виділено класифікаційну ознаку «за впливом на вхідні та вихідні фінансові потоки», що уможливує застосування відповідного інструменту, виходячи з таких конкретних завдань, як забезпечення безперервності здійснення розрахунків, раціоналізація вартості ресурсів, згладжування впливу на відсоткові ставки змін ліквідності.

Базуючись на наявності різних рівнів регулятивних впливів на забезпечення фінансової стабільності банківської системи – стратегічного й операційного, до класифікації інструментів введено ознаки «за впливом на досягнення операційних цілей монетарної політики» та «за впливом на досягнення стратегічних цілей монетарної політики».

Виділення класифікаційної ознаки «за впливом на діяльність системних/державних банків» зумовлене значущістю системно важливих банків для забезпечення фінансової стабільності банківської системи, оскільки значна концентрація активів і капіталу у таких банках потребує застосування спеціального інструментарію, спрямованого на запобігання системним ризикам.

З урахуванням необхідності збалансування потоків наданих банківською системою кредитів, впливу ризиків на банківську діяльність запропоновано класифікаційні ознаки інструментів забезпечення фінансової стабільності банківської системи «за впливом на кредитний цикл», «за ключовими ризиками», «за організаційними елементами».

Виділення класифікаційних ознак інструментів забезпечення фінансової стабільності банківської системи сприятиме досягненню таргетованості регулятивних і організаційних впливів та дотриманню критеріїв раціональності й адекватності при виборі конкретних інструментів. Це створить підґрунтя для вибору та застосування такої комбінації інструментів, яка найбільшим чином відповідає поставленим цілям, поточним умовам та пріоритетам забезпечення фінансової стабільності банківської системи.

Ключові слова: банківська система, фінансова стабільність, інструменти, класифікація, ознаки, фактори, фінансові потоки, ризики.

JEL Classification: E58; E59; G21.

ИНСТРУМЕНТАРИЙ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Погореленко Наталия Петровна
доктор экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования
Харьковский учебно-научный институт
ГВУЗ «Университет банковского дела»
пр. Победы, 55, Харьков, 61174, Украина
e-mail: Pogorelenko.Nataliya@khibs.ubs.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-9815-9818

Статья посвящена вопросу систематизации, анализа и разработки классификации инструментария обеспечения финансовой стабильности банковской системы, который является определяющим фактором при формировании необходимых воздействий для обеспечения финансовой стабильности банковской системы.

Для выбора и применения инструментария, который наиболее полно соответствует поставленным целям, текущим условиям и приоритетам обеспечения финансовой стабильности банковской системы, дополнена его классификация за счет введения новых классификационных признаков.

В частности, для учета важности поддержания непрерывной циркуляции финансовых потоков в банковской системе, их согласованности и синхронности, выделен классификационный признак «по влиянию на входящие и исходящие финансовые потоки», что делает возможным применение соответствующего инструмента, исходя из таких конкретных задач, как обеспечение непрерывности осуществления расчетов, рационализация стоимости ресурсов, сглаживание влияния на процентные ставки изменений ликвидности.

Основываясь на наличии различных уровней регулятивных воздействий на обеспечение финансовой стабильности банковской системы – стратегического и операционного, в классификацию инструментов введены признаки «по влиянию на достижение операционных целей монетарной политики» и «по влиянию на достижение стратегических целей монетарной политики».

Выделение классификационного признака «по влиянию на деятельность системных/государственных банков» обусловлено значительностью системно важных банков для обеспечения финансовой стабильности банковской системы, поскольку существенная концентрация активов и капитала в таких банках требует применения специального инструментария, направленного на предотвращение системных рисков.

С учетом необходимости сбалансирования потоков предоставленных банковской системой кредитов, влияния рисков на банковскую деятельность предложены классификационные признаки инструментов обеспечения финансовой стабильности банковской системы: «по влиянию на кредитный цикл», «по ключевым рискам», «по организационным элементам».

Выделение классификационных признаков инструментов обеспечения финансовой стабильности банковской системы будет способствовать достижению таргетированности регулятивных и организационных воздействий и соблюдению критериев рациональности и адекватности при выборе конкретных инструментов. Это создаст основу для выбора и применения такой комбинации инструментов, которая в наибольшей степени соответствует поставленным целям, текущим условиям и приоритетам обеспечения финансовой стабильности банковской системы.

Ключевые слова: банковская система, финансовая стабильность, инструменты, классификация, признаки, факторы, финансовые потоки, риски.

JEL Classification: E58; E59; G21.

FINANCIAL STABILITY INSTRUMENTS FOR THE BANKING SYSTEMS OF UKRAINE

Natalia Pogorelenko

D.Sc. (Economics), Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
*Kharkiv Educational and Scientific Institute of SHEI «Banking University»**Peremohy Ave., 55, Kharkiv, 61174, Ukraine**e-mail: Pogorelenko.Nataliya@khibs.ubs.edu.ua**ORCID ID: 0000-0001-9815-9818*

The article focuses on the issues of systematization, analysis and development of the classification of instruments for ensuring the financial stability of the banking system, which is a determining factor in the formation of the necessary influences to ensure the financial stability of the banking system.

For the selection and application of the toolkit that most precisely meets the goals, current conditions and priorities of ensuring the financial stability of the banking system, its classification was supplemented by the introduction of new classification features.

In particular, in order to take into account the importance of maintaining the continuous circulation of financial flows in the banking system, their consistency and synchrony, we developed a classification criterion 'for influencing the inflow and outflow of financial flows', which makes it possible to use the appropriate instrument to complete such specific tasks as ensuring continuity, streamlining the cost of resources, smoothing the impact on interest rates of liquidity changes.

Based on the presence of different levels of regulatory influences on ensuring the financial stability of the banking system – strategic and operational – the classification criteria 'to influence the achievement of monetary policy operational goals' and 'to influence the achievement of strategic monetary policy goals' were introduced.

The classification criterion 'impact on systemic/state-owned banks' is justified by the significance of systemically important banks for ensuring the financial stability of the banking system, since a significant concentration of assets and capital in such banks requires the use of special tools aimed at preventing systemic risks.

Taking into account the need for balancing the flows of credits provided by the banking system, the impact of risks on banking activities, the classification features of instruments for ensuring the financial stability of the banking system 'by impact on the credit cycle', 'by key risks', 'by organizational elements' were proposed.

Allocation of the classification features of the instruments for ensuring the financial stability of the banking system will contribute to the achievement of targeting of regulatory and organizational influences and compliance with the criteria of rationality and adequacy when choosing specific instruments. This will create the basis for the selection and application of such a combination of instruments that most closely meets the goals, current conditions and priorities for ensuring the financial stability of the banking system.

Key words: Banking System, Financial Stability, Instruments, Classification, Features, Factors, Financial Flows, Risks.

JEL Classification: E58; E59; G21.

Постановка проблеми. Питання систематизації та аналізу відповідного інструментарію на основі методичних та практичних аспектів забезпечення фінансової стабільності є визначальним фактором для розвитку банківської системи. Наявність різноманітних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, в яких здійснюються окремі напрями банківської діяльності, робить необхідним визначення множини різновидів застосованого інструментарію з метою формування та корегування необхідних впливів на діяльність тих або інших банків. Така діяльність є взаємопов'язаною, що знаходить своє відображення через ознаки дієвості усієї сукупності банків та визначається з

урахуванням сутнісної змістовності дефініції «банківська система». Це накладає свої вимоги до визначення упровадженого інструменту з метою формування необхідних впливів не лише на здійснення банківської діяльності на рівні окремого банку, але й формування та забезпечення стабільності розвитку усієї банківської системи.

Не менш важливим напрямом розгляду при розкритті умов впливу окремих інструментів на стабільність функціонування банківської системи є класифікація таких інструментів. Її змістовність визначається тим, що це надає ґрунтовну теоретичну основу для застосування певного інструментарію в окремі часові інтервали розвитку банківської

системи, де такі часові інтервали визначаються наявними факторами впливу та існуючими умовами здійснення банківської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цим питанням достатньо значну увагу приділено у дослідженні В. Міщенко та О. Малютіна (2015), які розглядають агрегований індекс фінансової стабільності банківської системи. У своїй роботі вони розглядають різноманітні індикатори і приходять до висновку, що для України слід використовувати показники, що характеризують достатність капіталу, ліквідність, якість активів, ефективність банківської діяльності, чутливість до процентного та валютного ризиків. Саме ці показники дають змогу адекватно відобразити ситуацію в банківській системі, охоплюючи всі аспекти та особливості її існування та надаючи можливість провести відповідний змістовний аналіз, що допомагає регулятору впроваджувати ефективну політику в банківській сфері.

М. Пилипів (2011) розкриває та характеризує сутність основних інструментів, що забезпечують фінансову стабільність банківської системи країни, та досліджує їх взаємозв'язок. Автор розглядає такі інструменти, як нарощення капіталу, процентна ставка, формування банківських резервів. Проаналізувавши ці інструменти, він доходить висновку, що для забезпечення фінансової стабільності банківської системи в Україні необхідно збільшувати капіталізацію банківської системи, проводити політику поступового зниження процентних ставок за кредитами та застосовувати для банків обов'язкові резерви.

В. Коваленко та Ю. Гаркуша (2013) розглядають механізм забезпечення фінансової стабільності банків України, у якому основну роль відведено Національному банку України, що проводить грошово-кредитну політику, котра, в свою чергу, базується на інструментах прямого та опосередкованого впливу. Автори стверджують, що для комплексного оцінювання стабільності банківської системи необхідно розробити методичний підхід, котрий би базувався на таких показниках: достатність капіталу, ліквідність, ділова активність, ефективність діяльності, конкурентоспроможність та концентрація на ринку банківських послуг. Виявлення закономірностей зміни саме цих показників, як складова аналітичного інструментарію забезпечення фінансової стабільності банківської системи, дає можливість адекватно оцінити ситуацію та ухвалити відповідні рішення щодо регулювання банківської діяльності.

У роботі С. Науменкової та В. Міщенко (2015) наводяться макропруденційні інструменти, що забезпечують фінансову стабіль-

ність. Хоча основну увагу автори й приділяють макропруденційним інструментам, вони дотримуються думки, що для забезпечення стабільності необхідна й узгодженість між інструментами бюджетно-податкової, грошово-кредитної та макропруденційної політики. У дослідженні наведено такий перелік пруденційних інструментів:

- кредитування (Loan-to-Value Ratio, Debt-to-Income Ratio, обмеження на концентрацію кредитного ризику, встановлення лімітів кредитування в іноземній валюті);
- підтримання ліквідності (закріплення лімітів відкритих валютних позицій, визначення лімітів на незбіг строковості активів і пасивів, встановлення лімітів на резервні вимоги);
- капітал (мінімальні вимоги до капіталу, буфер консервації капіталу та захисту від системного ризику, динамічне формування резервів, уведення обмежень на розподіл прибутку).

Автори виокремлюють макропруденційні інструменти зі змінними та фіксованими характеристиками. Різниця полягає в тому, що коригування інструментів зі змінними характеристиками здійснюється відповідно до значень макропруденційних індикаторів, котрі змінюють свої значення впродовж економічного циклу. Інструменти з фіксованими характеристиками ж не піддаються змінам залежно від стадій економічного циклу.

Б. Шпильовим (2016) проаналізовано інструменти фінансового менеджменту, що забезпечують фінансову безпеку банків (як складову системи забезпечення фінансової стабільності банківської системи). До них входять:

- планування (фінансова модель і план операцій, бюджет);
- аналіз (попередній, оперативний, підсумковий, перспективний);
- регулювання (управління прибутковістю, ризиками, ліквідністю);
- контроль (стратегічний, поточний, оперативний).

Інформаційною базою при цьому слугує фінансова звітність та внутрішня інформація, яка є продуктом системи управлінського обліку, внутрішньобанківська правова й нормативна база, зовнішня економічна інформація та правова й нормативна база законодавчих та регулюючих органів.

Заслугує уваги бачення фінансової стабільності банківської системи через макропруденційну політику віце-президента Європейського центрального банку В. Контансіо (2015). Підкреслюючи важливість у недопущенні надмірного зростання рівня кредитування, що, у свою чергу, є одним із факторів фінансової стабільності бан-

ків, він розглядає такі інструменти:

- LTV (loan-to-valueratio) – співвідношення основної суми кредиту та оціночної вартості активу, що є його забезпеченням (заставою);

- LTI (loan-to-income) – співвідношення основної суми кредиту та доходу позичальника;

- DSTI (debt service-to-income) – співвідношення обсягу заборгованості за кредитом та доходу позичальника.

Крім того, продовжує він, використання монетарної політики для врівноваження диспропорцій у фінансовому секторі є нераціональним чи, навіть, неефективним. Головний аргумент – монетарна політика впливає на всі сектори, і вирівнювання диспропорцій та забезпечення фінансової стабільності у банківській системі може викликати низку проблем та наслідків у інших секторах.

Саме тому, В. Контансіо (2015) підкреслює, що монетарну політику необхідно доповнювати макропруденційною політикою з диференційованим набором інструментів для забезпечення фінансової стабільності. Його ідея полягає в тому, що центральні банки повинні використовувати набір гранульованих інструментів макропруденційного характеру, які можуть бути застосовані до фінансової системи загалом. Автор підкреслює дві основні цілі макропруденційної політики:

- підвищення стійкості фінансових установ та всієї фінансової системи;

- згладжування зміни стадій і перепадів фінансового циклу, спричиненої коливанням кредитів, кредитних ресурсів та цін на інші активи.

Доступні при цьому інструменти макропруденційної політики включають більшість інструментів мікроконтролю, пов'язаних із вимогами щодо капіталу та ліквідності, коли застосовуються для протидії системним ризикам.

Окремої уваги заслуговує підхід, який використовує у своїх дослідженнях «Група 30» (The Group of Thirty, 2010) – міжнародна організація, яка об'єднує фінансистів та економістів з метою поглибленого вивчення фінансово-економічної проблематики, ґрунтовного аналізу наслідків рішень, які приймаються суб'єктами в цьому секторі та торкаються громадської й приватної сфери.

Зокрема, у даному підході інструменти макропруденційної політики реалізуються у такий спосіб:

- уникнення системно ризикованих рівнів кредитного плеча;

- забезпечення належного ступеня достатності ліквідності для добре функціонуючих ринків;

- запобігання надмірному збільшенню кредитування;

- регулювання ринкової діяльності, яка може провокувати системні ризики.

При цьому макропруденційний наглядовий орган повинен бути забезпечений комплексною інформацією, яку можна буде оперативно аналізувати та здійснювати оцінювання. Це забезпечить основу та контекст необхідності та термінів конкретних ініціатив макропруденційної політики.

Основним інструментом забезпечення прозорості з боку макропруденційного наглядача має стати «профілактична медицина» у сенсі надання інформації суб'єктам приватного сектора щодо загального стану фінансової стабільності та перспектив.

Оскільки макропруденційний наглядовий орган несе відповідальність за конкретні повноваження та обов'язок приймати своєчасні та конкретні політичні ініціативи, якщо це вважається необхідним, можна очікувати, що опубліковані фінансові оцінки значно збільшать вплив на ринкову поведінку та дисципліну.

Також, уваги заслуговує думка П. Прайєта (n.d.), члена Виконавчої ради Європейського центрального банку, яка була вперше викладена ним за часів роботи у Банку міжнародних розрахунків.

По-перше, незалежний центральний банк повинен мати повноваження забезпечувати цінову стабільність. Водночас він повинен належним чином враховувати наслідки розвитку цін на активи для середньострокових ризиків, пов'язаних із стабільністю цін.

По-друге, фіскальна політика – взагалі, та, зокрема, у сфері банківської діяльності – повинна проводитися таким чином, щоб забезпечити надійність державних фінансів у будь-який час. Це дозволить національним урядам ефективно протидіяти розгортанню низхідних ділових циклів. З цією метою державний борг повинен бути збалансованим таким чином, щоб фіскальна політика мала достатньо резервів для роботи навіть в умовах найважчої економічної кризи.

І, по-третє, макропруденційна політика, якщо вона добре продумана, дозволить не тільки пом'якшити ймовірність настання ризику на фінансових ринках – зменшити ризик для фіскальної та грошово-кредитної політики, а й пом'якшити амплітуду фінансових циклів.

Також слід розглянути позицію М. Каваї та П. Дж. Моргана (2012), які з метою активного сприяння фінансовій стабільності розглядають макропруденційні повноваження центральних банків, як основних суб'єктів, що відповідають за нагляд за банківським сектором. Це дозволяє їм стриму-

вати наростання фінансових дисбалансів, використовуючи такі інструменти, як коефіцієнт співвідношення кредиту і вартості забезпечення, коефіцієнт обслуговування боргу, обмеження кредитного ризику для окремих секторів (особливо нерухомості) та обмеження зростання кредитів. Деякі з цих інструментів, як правило, інваріантні, інші можуть бути змінені дискреційно, відповідно до оцінки регулятора щодо економічної та фінансової ситуації. Багато інструментів розроблено для використання як мікропруденційні інструменти (коефіцієнт запозичення та вартості, обмеження впливу тощо) на рівні банку, але можуть бути адаптовані й до макропруденційних заходів шляхом їх калібрування відповідно до поточних макрофінансових циклів. Якщо ж центральний банк окремої країни не має таких повноважень, йому рекомендовано намагатися активно співпрацювати із наглядовими органами, які мають такі повноваження, якщо вони вважають, що їх необхідно втілити.

Інші – секторально орієнтовані макропруденційні інструменти – використовуються для обмеження банківського кредитування та іншої фінансової діяльності під час періодів «буму». Вони, як правило, прагнуть обмежити тенденцію до наростання розривів між вартістю активів та зростанням вартості кредитів, що потенційно призведе до нестабільності (виникнення фінансових бульбашок). Зокрема, вони включають кредитні та андеррайтингові стандарти, коефіцієнт співвідношення кредиту і вартості забезпечення, показники заборгованості по обслуговуванню до доходу, обмеження на зростання кредитів та обмеження на експозицію.

Група експертів-дослідників центрального банку Франції (Т. Беннамі, Л. Клерк, В. Кудер, М. Дюжардін, Ж. Ідієр) («Politique macroprudentielle...», n.d.) також наголошують на необхідності своєчасного калібрування макропруденційних інструментів з огляду на їхню ефективність. Таке калібрування проводиться за кількома етапами: складання сценаріїв, оцінка витрат та переваг заходів, використання стрес-тестів, а також аналіз загроз та зворотного зв'язку з реальною економікою.

На думку В. Ачар'я («Financial stability», n.d.), більшість з існуючих канонічних моделей у фінансовій та економічній літературі обговорюють регулювання фінансового сектору і зосереджуються на тому, як розробляти заходи макропруденційного регулювання, політику процентної ставки та інструменти врегулювання кризових ситуацій для забезпечення фінансової стабільності в економіці. І, хоча така основа, безумовно, є корисним і важливим кроком, на практиці роль центрального банку у фінансовій стабільності не

обмежується виявленням оптимального переліку інструментів, що знаходяться «під рукою», але також полягає у створенні превентивних та гнучких моделей антикризового менеджменту макрофінансової системи.

Д. Шонмакер (2011) у своїх дослідженнях робить акцент на тому, що не можна визначити єдиний набір інструментів, який слід використовувати для запобігання та боротьби із фінансовими кризами. Як правило, фактори кризи та параметри розгортання кризових процесів не є однаковими, а варіанти відрізняються тим, який конкретний підхід є «найкращим» (тобто, найбільш оптимальним) для їх подолання. І хоча, об'єктивно, не може існувати певного єдиного та універсального плану врегулювання криз, загалом можна розглянути чотири реактивних інструменти:

- 1) рішення приватного сектору (спеціальні механізми, такі як надання ліквідності, злиття або інфузія капіталу тощо);
- 2) заходи з підтримки ліквідності (в основному, з боку центрального банку як кредитора останньої інстанції);
- 3) інструменти державного втручання (захист споживачів та страхування депозитів, що захистить вкладників від наслідків неспроможності банку);
- 4) згортання (закриття окремих банківських установ за умови, коли витрати на втручання є вищими, ніж потенційні здобутки).

Р. Грінвуд, С. Хансон, Дж. Стеін, А. Сундерам («The Financial Regulatory Reform...», n.d.) у своїх працях перераховують такі ключові інструменти та механізми забезпечення фінансової стабільності:

- поступове збільшення регулювання капіталу, особливо для найбільших банків, з метою захисту платників податків і більш точного прогнозування майбутніх економічних криз, продовжуючи надавати кредити потребам економіки, зменшивши ризик чергової катастрофічної кредитної кризи;
- стрес-тестування та планування капіталу – задля більш ефективного управління банківськими ризиками і полегшення оперативної рекапіталізації банківської системи при значних втратах;
- регулювання ліквідності, яке спрямовано на те, щоб найбільші установи мали достатню кількість буферів для ліквідності, щоб витримати небезпечні сценарії розвитку;
- послаблення вимог до коефіцієнта додаткового кредитного плеча, який наразі відштовхує банки від діяльності з низьким ступенем ризику.

Отже, дослідження будь-яких економічних процесів та об'єктів залежить від відповідної конкретизації. Це, звісно, можна про-

водити на основі статистичного аналізу наявних даних, підходів теорії нечітких множин, методу імітаційного моделювання, проведення порівняльного аналізу з використанням теорії груп, матричного та функціонального аналізу тощо.

Такі дослідження також сприяють формуванню й всебічній уяві щодо ефективності застосованих інструментів впливу на стабільність функціонування банківської системи. Це визначається на основі порівняння проведеного статистичного аналізу та тих впливів на банківську систему, які було здійснено під час окремих періодів часу, що були досліджені.

Метою статті є узагальнення, аналіз та розробка класифікації інструментарію забезпечення фінансової стабільності банківської системи, яка найбільшим чином відповідає поставленим цілям, поточним умовам та пріоритетам та є визначальним фактором при формуванні необхідних впливів для забезпечення фінансової стабільності банківської системи України.

Завдання дослідження – систематизація інструментарію забезпечення фінансової стабільності банківської системи України.

Об'єкт дослідження – процес забезпечення фінансової стабільності банківської системи України.

Предмет дослідження – організаційно-економічні засади, методичні підходи та практичні аспекти забезпечення фінансової стабільності банківської системи України.

Основні результати дослідження. Для розкриття наявних умов функціонування та подальшого розвитку банківської системи можуть бути впроваджені різноманітні інструменти відповідної формалізації та аналізу. Проте, якщо мова йде про визначення формалізованого опису досліджуваної динаміки даних з метою узагальнення процедури обрання певних інструментів впливу щодо забезпечення стабільності банківської системи, то необхідним є застосування цілого комплексу підходів та методів стосовно зазначеної формалізації.

Говорячи про здатність узагальнення формалізованого опису з відбору інструментів впливу на забезпечення стабільності банківської системи, варто звернути увагу на суб'єктів та об'єкти формування впливів із упровадження такого забезпечення. Доцільність такого висвітлення визначається тим, що:

– з одного боку, банківська система – це не проста сукупність окремих банків, а свідомо побудована на законодавчій основі їх єдність з чітким визначенням місця, субординації та взаємозв'язків окремих її елементів та ланок (Савлук, Мороз, Лазепко та ін., 2011). Тобто, саме поняття «банківська

система» передбачає існування суб'єкта та об'єкта відповідного формування й сприйняття впливу щодо забезпечення її стабільності;

– з іншого боку, – розуміння вибору інструментів для формування впливу із забезпечення фінансової стабільності банківської системи зумовлює необхідність розрізнення суб'єкта та об'єкта формування впливів із досягнення відміченої фінансової стабільності.

Суб'єктом управління, згідно з сутнісним розумінням дефініції «банківська система», слід обрати регулятора банківської діяльності, у ролі якого виступає Центральний банк.

В якості об'єктів впливу на забезпечення стабільності банківської системи можуть виступати окремі банки, які й визначають банківську систему як деяке угруповання банків. Одночасно з цим, Центральний банк також є об'єктом управління, бо у відміченому сенсі він також здійснює свою діяльність згідно з нормами ведення банківської діяльності загалом.

Таким чином, маємо стійкий зв'язок між суб'єктом та об'єктом відносно формування та здійснення впливів щодо забезпечення стабільності банківської системи.

При цьому, можна говорити про множинність об'єктів з відповідного досягнення впливу та наявність зворотного зв'язку між досліджуваними суб'єктом та об'єктами (рис. 1). Відмічене на рис. 1 подання наведеного співставлення між суб'єктом та об'єктами формування й здійснення впливів щодо забезпечення фінансової стабільності банківської системи дозволяє говорити про наявність:

– загальних впливів, які стосуються усієї банківської системи;

– часткових впливів, які стосуються окремих об'єктів впливу або, наприклад, окремих різновидів (напрямів) банківської діяльності, які здійснюються в межах окремих об'єктів впливу.

Тобто, можна говорити про загальну більш складну структурованість об'єктів впливу.

Можливість структурованого подання об'єктів впливу та наявність множинності такого впливу визначає за необхідними при розгляді деякої узагальненої процедури вибору інструментів для забезпечення фінансової стабільності банківської системи, враховувати умови формування тих або інших впливів. Тобто, це умови спрямованої дії сформованого впливу щодо забезпечення фінансової стабільності банківської системи, або, інакше кажучи, внутрішні умови досягнення фінансової стабільності банківської системи.

Поряд з цим, також слід розглядати й

умови, в яких здійснюється формування та реалізація тих або інших впливів. Відтак, варто враховувати умови зовнішнього середовища, які зазвичай узагальнюються в еко-

номіко-соціальному розвитку країни, загалом, та наявному фінансовому становищі банківської системи, зокрема.

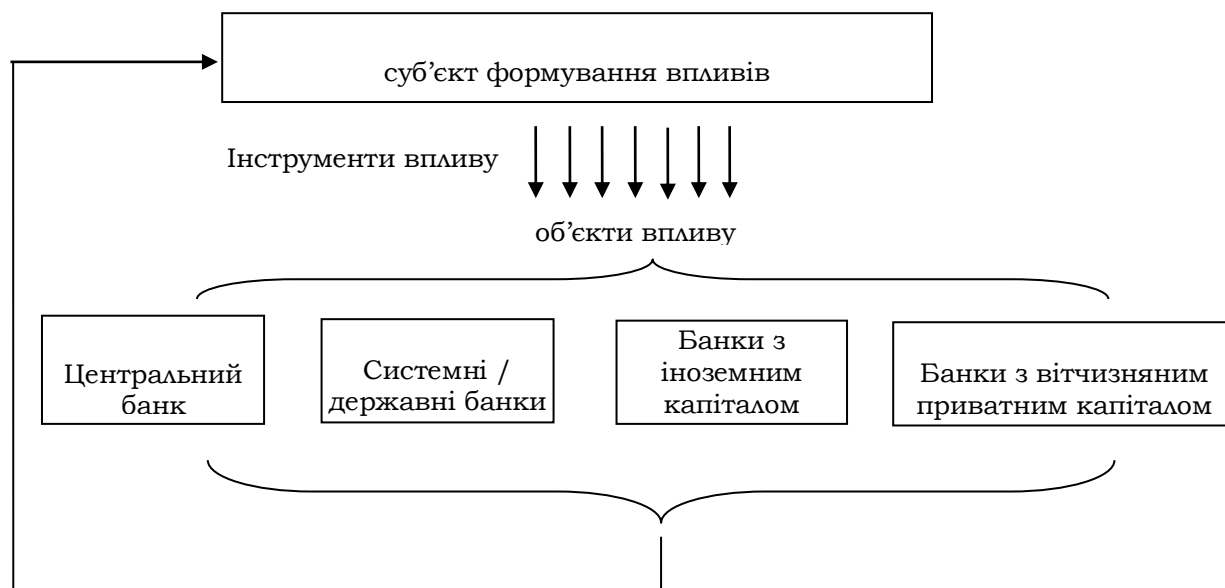

Рис. 1. Суб'єкт та об'єкти з формування впливів щодо забезпечення фінансової стабільності банківської системи

При цьому можна підкреслити й той факт, що як окремі напрями ведення банківської діяльності, так й в окремі періоди здійснення такої діяльності, також можливе певне структурування суб'єктів впливу, де можна розрізнити:

- впливи з боку НБУ;
- впливи з боку менеджменту конкретного банку;
- впливи з боку регуляторів окремих сегментів фінансового ринку, на яких можливе здійснення тих або інших різновидів банківської діяльності (наприклад: фондовий ринок, страховий ринок).

Розгляд та врахування внутрішніх і зовнішніх умов – невід'ємна складова опису процедури відбору інструментів для забезпечення фінансової стабільності банківської системи.

Врахування зворотного зв'язку між суб'єктом та об'єктами з формування відповідних впливів дозволяє віднести до складових формалізованого опису процедури відбору інструментів із забезпечення фінансової стабільності банківської системи й відповідне уявлення результату функціонування банківської системи.

Це дозволяє не лише мати замкнений контур із визначення сутності формованих впливів, але й підставу для обрання певних інструментів щодо здійснення відповідного впливу. Тож, результат та визначення різновиду інструменту впливу також можна вважати окремими складовими формалізованого опису процедури відбору інструментів із

забезпечення фінансової стабільності банківської системи.

Для загального подання відміченого вище як сукупності різних складових, з метою формалізованого опису процедури відбору інструментів із забезпечення фінансової стабільності банківської системи, використаємо ланцюжкові схеми, застосування яких дозволяє:

- 1) врахувати наявні взаємозв'язки умов формування та здійснення необхідних впливів щодо забезпечення фінансової стабільності банківської системи;
- 2) досягти ґрунтовності при здійсненні вибору найбільш прийняттого інструменту впливу щодо забезпечення фінансової стабільності банківської системи за тих умов, які є дійсними на певний момент часу;
- 3) надати наочності процесу формалізованого відбору інструментів для забезпечення фінансової стабільності банківської системи.

Ланцюжкова схема, як складова формалізованого опису процедури відбору інструментів для забезпечення фінансової стабільності банківської системи, має наступний вигляд (рис. 2).

Згідно з побудованою ланцюжковою схемою наступним кроком формалізованого опису процедури відбору інструментів для забезпечення фінансової стабільності банківської системи можна вважати обрання окремих методів та підходів, які дозволяють конкретизувати різні складові такого подан-

ня.

Тобто, від якісного опису переходимо до кількісного узагальнення стосовно відбору інструментів із забезпечення фінансової стабільності банківської системи.

Якщо мова йде про упровадження деяких обмежувальних заходів стосовно досягнення фінансової стабільності банківської системи – обмеження на зняття депозитів, валютні обмеження тощо, то у такому випадку можна говорити про запровадження якісного різновиду інструментарію впливу на стан банківської системи, які визначаються у вигляді певних процедур або опису процесів, яких слід дотримуватися при здійсненні банківської діяльності.

У разі ж формування впливів на дієвість банківської системи, наприклад, на підставі моніторингу за дотриманням нормативів з банківської діяльності слід вже говорити про упровадження кількісного інструментарію для забезпечення фінансової стабільності банківської системи.

Якісні та кількісні (за змістовністю застосованого різновиду впливу) інструменти забезпечення фінансової стабільності банківської системи щільно пов'язані між собою.

Основою ж такого взаємозв'язку можна вважати наявну множину існуючих інструментів впливу щодо ведення банківської діяльності загалом, де зазвичай виділяють:

- проценті ставки в розрізі активних та пасивних банківських операцій;
- нормативи та резерви у розрізі проведення окремих банківських операцій;
- підходи до ранжування активів та пасивів банків за їх якісною ознакою;
- визначені рівні ліквідності;
- монетарну політику регулятора;
- податкове навантаження на здійснення банківських операцій та обсяги пасивного доходу клієнтів банків;
- валютне регулювання тощо (Огородник, 2012; «The Financial Regulatory Reform...», n.d.; Glushchenko, 2015).

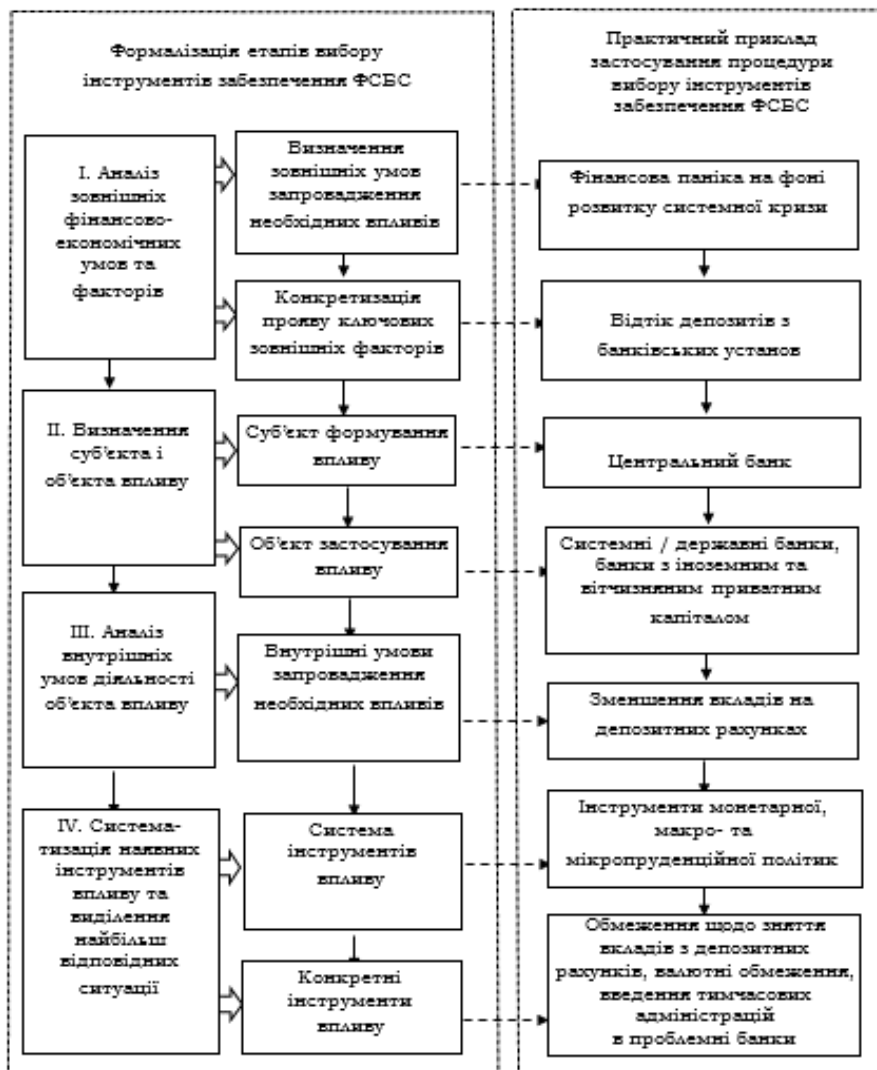

Рис. 2. Формалізований опис та практичний приклад процедури відбору інструментів для забезпечення фінансової стабільності банківської системи.

Примітка: ФСБС – фінансова стабільність банківської системи.

З огляду на розглянутий вище інструментарій забезпечення фінансової стабільності банківської системи, можна констатувати наявність трьох основних груп інструментів, які мають бути узгоджені між собою: інструменти монетарної політики (спрямовані на забезпечення цінової стабільності та економічної активності), інструменти макропруденційної політики (спрямовані на забезпечення стабільності фінансової системи); інструменти мікропруденційної політики (спрямовані на забезпечення стабільності окремих фінансових установ та захист вкладників, кредиторів, інвесторів).

Зазначені групи інструментів підкреслюють існуючий взаємозв'язок між собою та значною мірою формалізують вплив на фінансову стабільність банківської системи. При цьому відмітимо, що значний вплив серед них чинять інструменти макропруденційної та мікропруденційної політик, які не тільки взаємодіють, обмінюються інформацією, а й посилюють результат дії одна одної.

Наслідки використання групи інструментів монетарної політики є доволі «важкими» та дорогими для досягнення поставленої мети. В той же час, ефективність трансмісійного механізму монетарної політики визначається синергетичним ефектом макропруденційної політики, спрямованим на забезпечення фінансової стабільності банківської системи.

Для досягнення таргетованості регулятивних і організаційних впливів на фінансову стабільність банківської системи та дотримання критеріїв раціональності й адекватності при виборі інструментів її забезпечення необхідним є виділення певних класифікаційних ознак.

Запропонований їх склад у межах трьох наведених вище груп інструментів подано на рис. 3.

З урахуванням важливості підтримання безперервного руху різноманітних фінансових потоків, які циркулюють у банківській системі, а також їх узгодженості та синхронності, вважаємо за доцільне виділити класифікаційну ознаку інструментів забезпечення фінансової стабільності банківської системи «за впливом на вхідні та вихідні фінансові потоки», що надасть можливість застосовувати відповідний інструмент виходячи з конкретних завдань, таких як забезпечення безперервності здійснення розрахунків, раціоналізація вартості ресурсів, згладжування впливу на відсоткові ставки з боку змін ліквідності.

Базуючись на наявності різних рівнів регулятивних впливів на забезпечення фінансової стабільності банківської системи – стратегічного й операційного – пропонуємо ввести до класифікації інструментів ознаки

«за впливом на досягнення операційних цілей монетарної політики» та «за впливом на досягнення стратегічних цілей монетарної політики».

Види інструментів монетарної політики за запропонованими класифікаційними ознаками подано у табл. 1.

Наступна група інструментів забезпечення фінансової стабільності банківської системи відноситься до макропруденційної політики, яка виходить з того, що системні ризики можуть бути спричинені різними факторами (екзогенними і ендегенними), але часто виникають унаслідок колективних дій окремих фінансових установ. Виконання окремими установами базових нормативів щодо капіталу та ліквідності не є безумовною гарантією того, що системні ризики для фінансового сектору мінімізовано. Відповідно було розроблено інші інструменти, які мають на меті упередження ризиків або принаймні зменшення їхнього впливу.

Рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду передбачають можливість центрального банку за необхідності застосовувати інструменти макропруденційної політики (імплементация рекомендацій у ЄС) («The ESRB Handbook», n.d.).

Науковці (Полікарпова, 2016) відмічають, що треба чітко відрізнити макропруденційний аналіз, нагляд та політику, як складові системи макропруденційного регулювання в контексті реалізації концепції посткризового нормативного порядку (рис. 4).

Інші науковці (Коваленко & Дадашев, 2012) при розгляді концептуальних засад макропруденційного нагляду та регулювання банківської діяльності продовжують цю думку та зазначають, що особливої уваги в цій системі необхідно приділити системним банкам та взаємозв'язкам на фінансовому ринку. Це пояснюється тим, що ризик системної стабільності залежить від колективної поведінки учасників фінансового ринку, у результаті чого ризики у фінансовій системі для регулятора набувають ендегенного характеру.

В частині переліку інструментів макропруденційної політики Європейська Рада системних ризиків (ESRB, створена для захисту від нових криз на фінансових ринках у 2010 році з метою надання рекомендації державам, групам країн та наглядовим установам щодо контролю банківської та страхової галузей) (European Systemic Risk Board, n.d.) визначила орієнтовний перелік інструментів макропруденційної політики, які повинні використовуватись для досягнення її цілей.

Більш спрощений погляд на весь перелік цих інструментів дозволяє згрупувати їх у три групи: капіталу, ліквідності та інші (табл. 2, (Погореленко, 2018)).

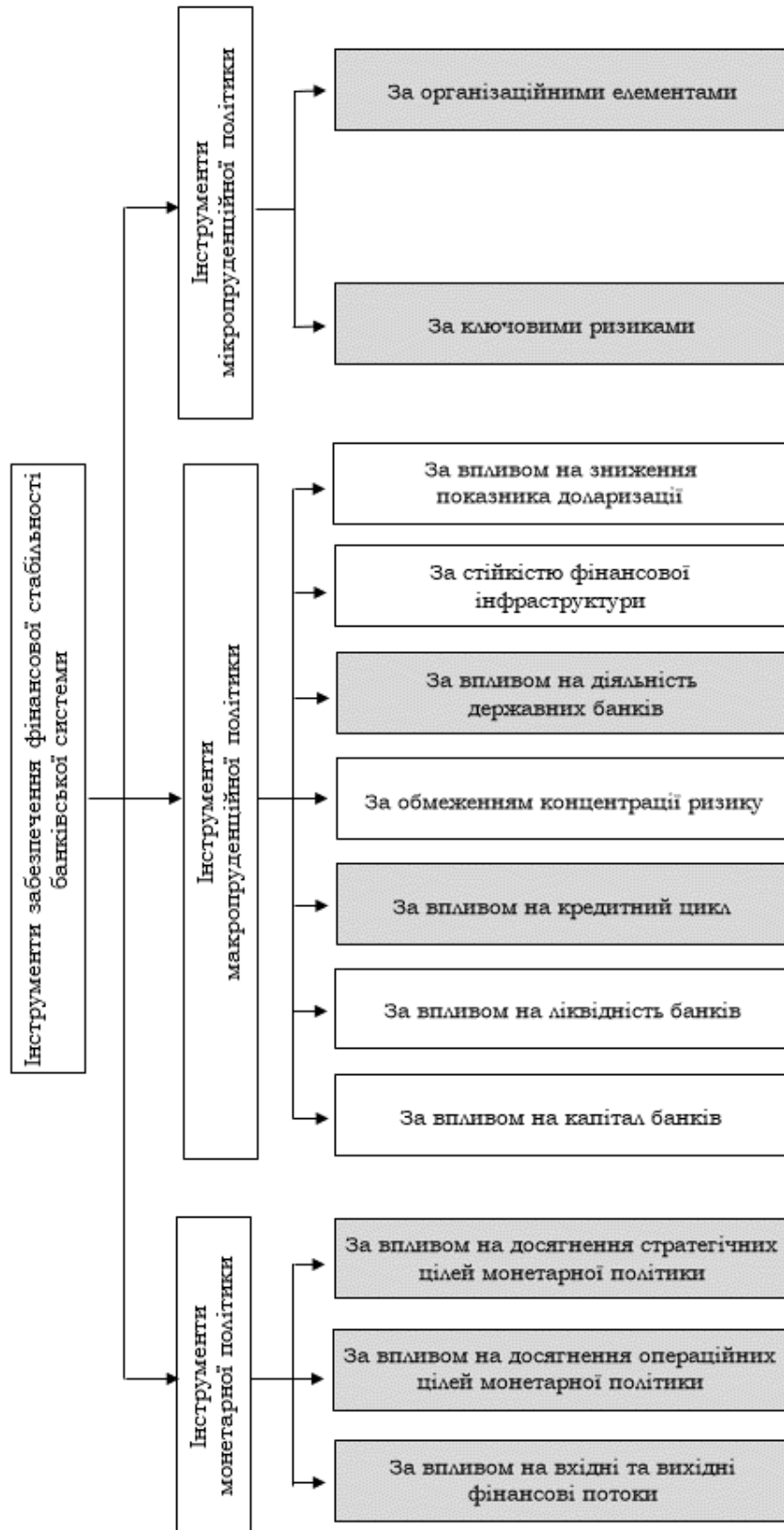

Рис.3. Класифікаційні ознаки інструментів забезпечення фінансової стабільності банківської системи

Примітка: кольором позначено класифікаційні ознаки, запропоновані автором.

З урахуванням цього, а також базуючись на виділених вітчизняними науковцями (Полікарпова, 2016; Науменкова & Міщенко, 2015; Коваленко & Дадашев, 2012) інстру-

ментах макропруденційної політики, нами виділено такі класифікаційні ознаки (табл. 3).

Класифікація інструментів монетарної політики
щодо забезпечення фінансової стабільності банківської системи

Класифікаційна ознака	Інструмент
За впливом на вхідні та вихідні фінансові потоки	Процентна політика (облікова ставка, інструменти постійного доступу, депозитні сертифікати)
	Рефінансування банків (овернайт, щотижневі тендери, пряме репо, позачергові тендери)
	Визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для банків
За впливом на досягнення операційних цілей монетарної політики	Емісія власних боргових зобов'язань та операції з ними (депозитні сертифікати)
	Операції з купівлі продажу іноземної валюти на умовах «своп»
За впливом на досягнення стратегічних цілей монетарної політики	Управління золотовалютними резервами
	Регулювання імпорту та експорту капіталу
	Обов'язковий продаж частини надходжень в іноземній валюті
	Зміна строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів
	Операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), у т.ч. казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку

При виділенні класифікаційної ознаки «за впливом на діяльність системних/державних банків» ми виходили зі значущості системно важливих банків для забезпечення фінансової стабільності банків-

ської системи, оскільки значна концентрація активів і капіталу у таких банках потребує застосування спеціального інструментарію, спрямованого на запобігання системним ризикам.

Рис. 4. Складові макропруденційного регулювання

Джерело: побудовано автором на основі (Полікарпова, 2016)

Також автором запропоновано класифікаційну ознаку «за впливом на кредитний цикл», що зумовлено необхідністю збалансування потоків наданих банківською системою кредитів для забезпечення її фінансової стабільності.

Говорячи про інструментарій досягнення стабільного функціонування банківської системи зарубіжні науковці (De Waal, Petersen, Hlatshwayo, & Mukuddem-Petersen, 2013; Demirgüç-Kunt & Detragiache, 2011), як і

більшість вітчизняних фахівців (Карчева, 2011; Поправка, 2013), відмічають важливість дотримання принципів базельських угод щодо здійснення та регулювання банківської діяльності.

Реформа світового банківського сектору (започаткована у 2010 році) ознаменувала прийняття Базельським комітетом нових стандартів капіталу і ліквідності, які отримали назву «Базель III» (рис. 5).

Інструменти макропруденційної політики (Погореленко, 2018)

Група інструментів	Складові	Характеристика
Інструменти капіталу	змінення капітальної бази (порівняно з Базель II)	<p>підвищення якості та прозорості капіталу, насамперед, ОК 1-го рівня</p> <p>підвищення мінімального рівня капіталу</p>
	Запровадження буферів капіталу (понад ОК 1-го рівня)	<p>консервації (запасу) капіталу (0,625-2,5%)</p> <p>контрольований буфер (0-2,5%)</p> <p>буфер системного ризику (0-5%)</p> <p>буфер системної важливості (1-3,5%)</p>
	запровадження коефіцієнтів левиріджу	<p>посилення вимог до капіталу незалежно від рівня ризику активів</p> <p>обмеження боргу, що може прийняти на себе банк</p>
	Інструменти ліквідності	<p>коефіцієнт покриття ліквідності (LCR, Liquidity coverage ratio)</p> <p>коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR, Net Stable Funding Ratio)</p>
Інші інструменти	<p>активи: DTI (debt-to-income), LTI (loan-to-value); становлення обмежень / додаткових вимог на кредитування окремих секторів</p> <p>резерви: посилення вимог до стандартних резервів, динамічне резервування.</p> <p>структурні: накладання обмежень на розмір, структуру та сфери діяльності фінансової установи.</p>	

Класифікація інструментів макропруденційної політики
щодо забезпечення фінансової стабільності банківської системи

Класифікаційна ознака	Інструмент
За впливом на капітал банків	Контрциклічний буфер капіталу (countercyclical capital buffer, CCB)
	Буфер системної важливості (buffer for systemically important banks)
	Буфер системного ризику (systemic risk buffer, SRB)
	Буфер консервації капіталу (capital conservation buffer, CCB)
	Коефіцієнт левериджу (leverage ratio)
	Секторальні вимоги до капіталу
	Вимоги до капіталу за результатами стрес-тестування
За впливом на ліквідність банків	Коефіцієнт покриття ліквідністю (liquidity coverage ratio, LCR)
	Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (net stable funding ratio, NSFR)
	Норма обов'язкового резервування за короткостроковими зовнішніми запозиченнями
	Співвідношення кредитів та депозитів (loan-to-deposit ratio, LTD)
За впливом на кредитний цикл	Встановлення граничного співвідношення розміру кредиту та вартості забезпечення (loan-to-value ratio, LTV)
	Встановлення граничного співвідношення суми обслуговування боргу та доходу позичальника (debt-service-to-income ratio, DSTI) або загальної суми кредиту та доходу (debt-to-income ratio, DTI)
За обмеженням концентрації ризику	Додаткові ваги ризику для окремих типів кредитів
	Регуляторні вимоги до розрахунку пруденційних резервів (мінімальні рівні параметрів PD (імовірність дефолту боржника/контрагента) та LGD (втрати в разі дефолту))
	Кредитний реєстр
	Обмеження концентрації великих кредитних ризиків
	Обмеження кредитів пов'язаним із банком особам
	Додаткові вимоги до капіталу у разі значних концентрацій у окремих секторах чи типах кредитів
	Ліміти ризиків
За впливом на діяльність системних/державних банків	Додаткові вимоги до ліквідності та капіталу системно важливих / державних банків
	Сприяння реалізації стратегії розвитку системних/державних банків
	Посилення практик управління ризиками системних/державних банків
За стійкістю фінансової інфраструктури	Посилений оверсайт ключових елементів платіжної інфраструктури
	Підвищення стійкості платіжних систем центрального банку
За впливом на зниження показника доларизації	Підвищені значення PD та LGD для кредитів у іноземній валюті, що оцінюються на груповій основі
	Коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR) в іноземній валюті
	Заборона валютних кредитів домогосподарствам
	Обмеження відкритої валютної позиції
	Вимоги до перебалансування валютної структури кредитного портфеля за результатами стрес-тестування банків
	Норма обов'язкового резервування за короткостроковими зовнішніми запозиченнями
	Додаткові ваги ризику для валютних активів
	Жорсткіші вимоги до оцінювання кредитного ризику за кредитами в іноземній валюті

В частині інструментів мікропруденційної політики вважаємо за доцільне класифікувати їх за ознаками «за ключовими ризиками» та «за організаційними елементами» (табл. 4).

До складу першої групи віднесено інструменти, спрямовані на: постійний моніторинг та комплексний аналіз стану банків для виявлення зон ризику; аналіз своєчасності виконання банками зобов'язань перед

вкладниками, а також запобігання неправильному розподілу ресурсів і втраті капіталу через ризики, притаманні банківській діяльності; забезпечення стійкості банків у разі кризи через встановлення додаткових вимог до банків (формування додаткових буферів капіталу чи реструктуризація активів та бізнес-процесів); аналіз бізнес-моделі банків; аналіз рівня корпоративного управління;

аналіз ризиків капіталу, ліквідності та фіндування (за допомогою скорингової моделі); посилення відповідальності банків (обмеження, зупинення чи припинення окремих видів здійснюваних банком операцій у разі визнання системи управління ризиками банку неефективною) за недотримання вимог щодо створення ефективних систем управління ризиками.

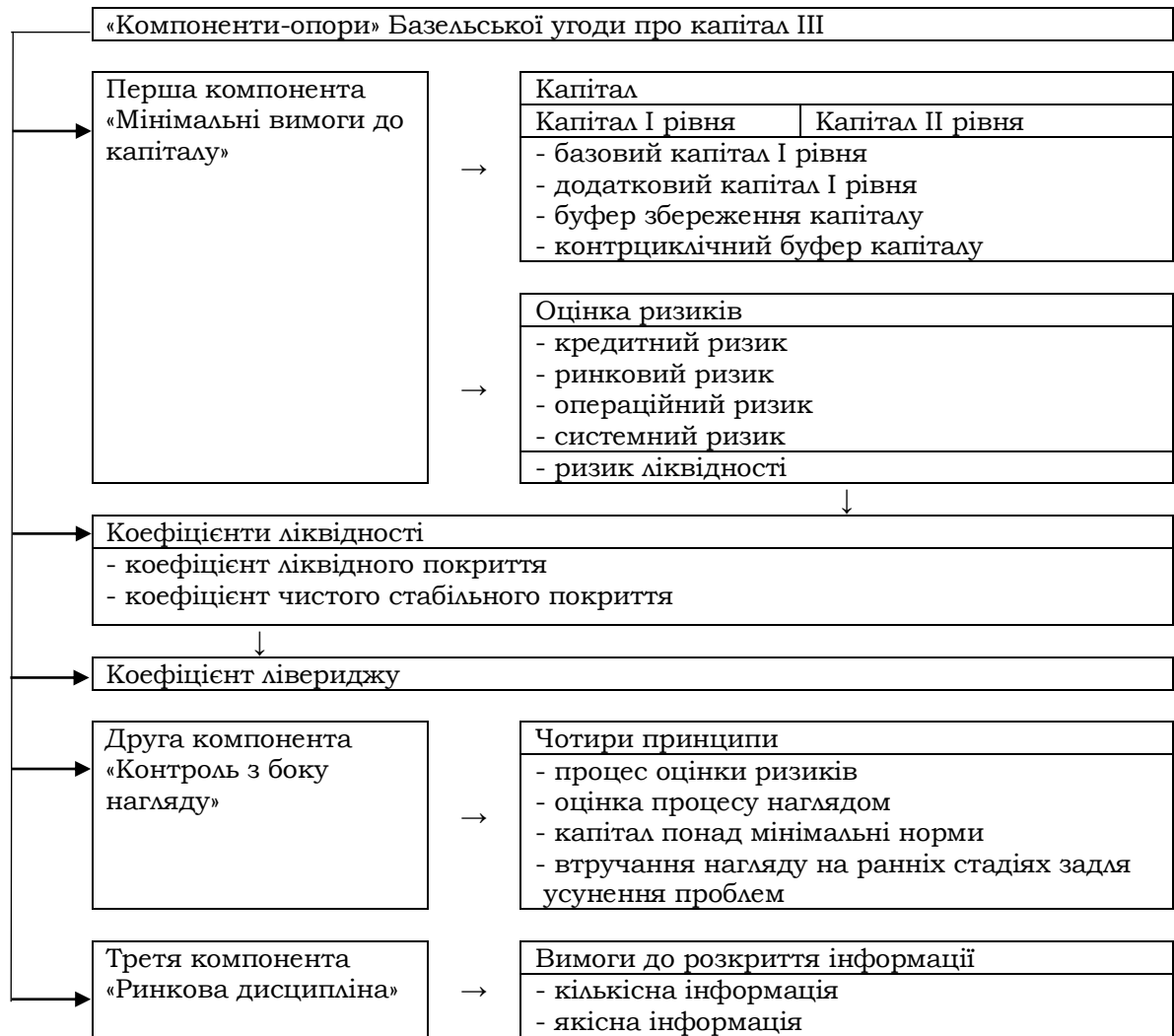

Рис. 5. «Компоненти-опори» Базельської угоди про капітал III

Серед цих інструментів важливу роль відіграє система аналізу та оцінки ризиків згідно ризик-орієнтованого підходу, визнаного у більшості країн дієвим інструментом забезпечення фінансової стабільності.

Узагальнено система аналізу та оцінювання ризиків банківської діяльності виглядає наступним чином (рис. 6) (Погореленко & Сидоренко, 2011).

Одним з ключових інструментів мікропруденційної політики є стрес-тестування. Його основною метою є адекватне оцінювання фактичного рівня стійкості й стабільності на мікро- та макрорівні відносно потенційно можливих деструктивних коливань

та негативних тенденцій (Погореленко, 2018).

Стрес-тестування дозволяє у кількісному вимірі оцінити ризики щодо неузгодженості позиції банку на ринку та шоків ситуацій у зовнішньому середовищі: різких коливань валютних курсів, процентних ставок тощо.

Центральні банки по-різному використовують інструменти стрес-тестування з огляду на певні об'єктивні, а, подекуди, й суб'єктивні обставини. Загалом, маючи приблизно схожі інструменти та системи розрахунків, різні макрофінансові регулятори створюють власні підходи щодо оцінки системних ризиків.

Класифікація інструментів мікропруденційної політики щодо забезпечення фінансової стабільності банківської системи

Класифікаційна ознака	Інструмент
За ключовими ризиками	Система аналізу та оцінки ризиків
	Економічні нормативи діяльності банків
	Мікрострес-тестування
	SREP
	Оцінка життєздатності банків
За організаційними елементами	Рейтингова система CAMELSO
	Система ризик-менеджменту в банках
	Система раннього реагування
	Фінансова реструктуризація

Результати співставлення Базельських рекомендацій та рекомендацій, що надають своїм членам Світовий банк та Міжнародний валютний фонд, узагальнено в таблиці (табл. 5).

Класифікаційна ознака «за організаційними елементами» передбачає поділ інструментів мікропруденційної політики, які сприяють забезпеченню фінансової стабільності банківської системи за рахунок органі-

заційних заходів, здійснюваних у результаті застосування певного інструменту.

Доволі значущою складовою цієї групи інструментів мікропруденційної політики є рейтингова система CAMELSO, яка визначає порядок організації, планування, проведення та оформлення результатів інспекційної перевірки для визначення службою банківського нагляду заходів контролю та впливу (рис. 7).

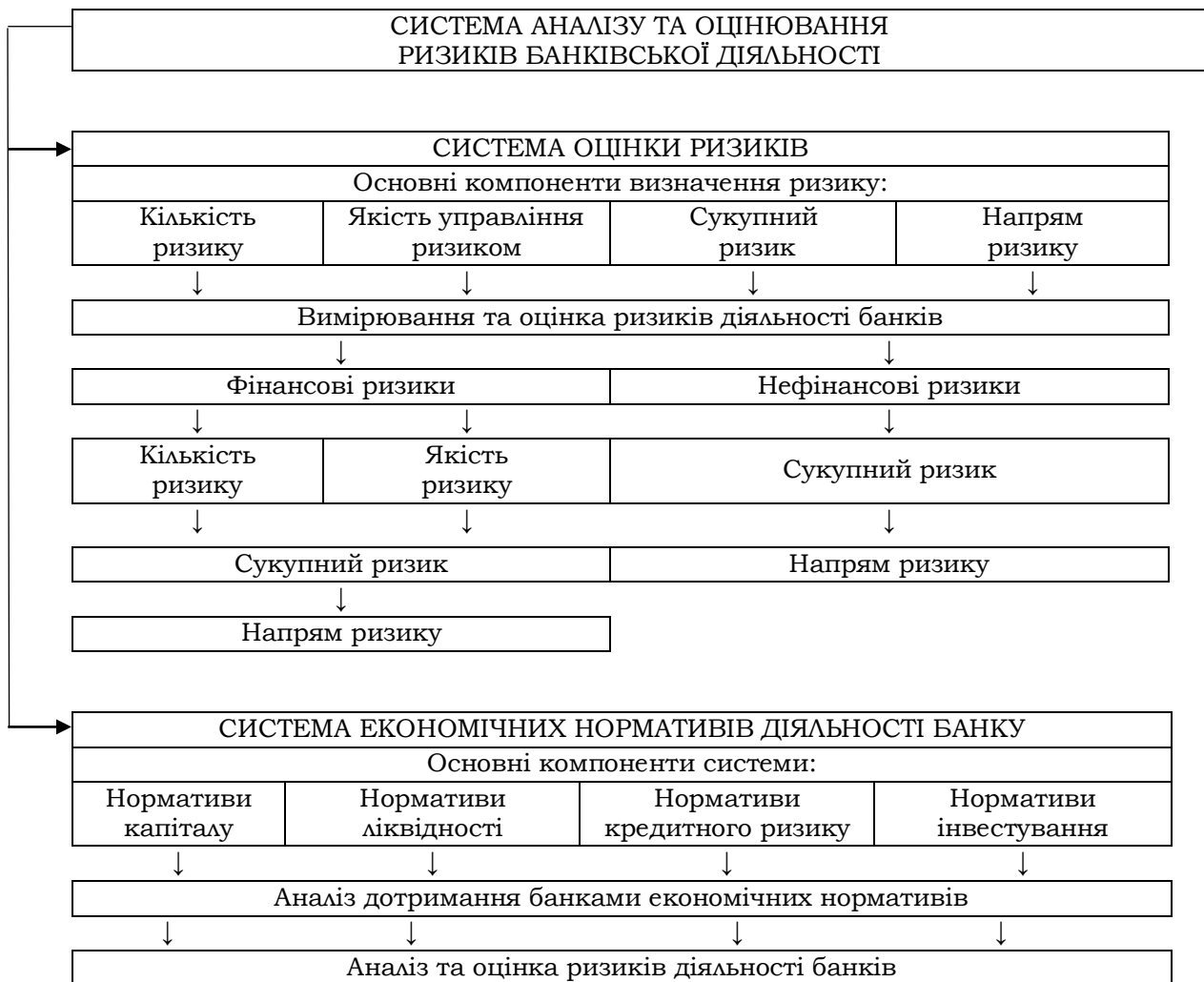

Рис. 6. Система аналізу та оцінки ризиків банківської діяльності
Джерело: розроблено автором на основі (Погореленко & Сидоренко, 2011)

Світова практика проведення стрес-тестування за основними методиками

Методика проведення стрес-тестування з позиції рекомендацій Міжнародного валютного фонду та Світового банку	Методика проведення стрес-тестування відповідно до Базельських угод (Базель II та Базель III)
АНАЛІЗ ЙМОВІРНІСНО-НЕВИЗНАЧЕНИХ ПОДІЙ	МЕТОД ЕЛАСТИЧНОСТЕЙ
у разі неможливості кількісної оцінки ймовірності реалізації сценаріїв, за якими оцінюються ризики	визначення односторонньої зміни об'єкта стрес-тесту внаслідок шокового коливання значень основних економічних показників
АНАЛІЗ НАЙБІЛЬШ ЙМОВІРНИХ ПОДІЙ	МЕТОД ОЦІНКИ ВТРАТ
визначення «очікуваного ризику», як найважливішої статистичної характеристики і основи прийняття багатьох управлінських рішень	аналіз найбільш ймовірних подій, або визначення втрат унаслідок реалізації економічних ризиків
АНАЛІЗ ПОМІРНО-НЕСПРИЯТЛИВИХ ПОДІЙ	СЦЕНАРНИЙ МЕТОД
Value At Risk методика, за якої величина втрат іменується «неочікуваним ризиком» і використовується в поєднанні із «очікуваним ризиком»	аналіз помірно несприятливих подій, що дає змогу виявити максимальний розмір збитку, якого може зазнати інвестор за певний період часу за заданої ймовірності
АНАЛІЗ НАДЗВИЧАЙНИХ ПОДІЙ («ВИНЯТКОВИХ, АЛЕ МОЖЛИВИХ»)	ІНДЕКСНИЙ МЕТОД
аналіз подій, що складно піддаються статистичній оцінці та прогнозуванню, однак за своїми наслідками не можуть бути виключені з розгляду	побудова «індексів ризику», динаміка значень яких залежить від сукупного впливу основних ризиків, які є істотними і впливають на стійкість

Джерело: розроблено автором на основі (Sbarcea, 2015)

Необхідність її включення до організаційного забезпечення фінансової стабільності банківської системи (при тому, що вона містить всі ознаки методичного) зумовлюється, на нашу думку, тим, що вона, в значній мірі, регламентує оцінку ключових напрямів діяльності банку саме з точки зору якості організації з можливістю виявлення за її результатами недоліків, які можуть спричинити негативний вплив на ключові напрями (компоненти), що підлягають рейтингуванню, та, як наслідок, загальні показники діяльності банку. Це офіційно визнана система рейтингової оцінки банків, яку широко використовують наглядові органи багатьох країн світу.

Система CAMELSO є бальною та ґрунтується на поєднанні оцінки кількісних та якісних показників, бухгалтерського підходу та професійного судження.

Важливою компонентою інструментарію забезпечення фінансової стабільності банківської системи є система ризик-менеджменту в банках, за допомогою якої банк виявляє (ідентифікує) ризики, проводить оцінку їх величини, здійснює їх моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними категоріями (видами) ризиків (Погореленко, 2018).

Зони та сфери підвищеного ризику передбачають спрямування більших за обсяга-

ми ресурсів у них. НБУ досягає цього за допомогою наступних дій (рис. 8).

При цьому, регулятор наголошує, що і ринкові умови, і структури банків є різними, тому єдиної стандартизованої системи управління ризиками не може існувати. Він лише пропонує загальний фарватер наглядових процедур та рекомендує банкам формувати власні системи з обов'язковою наявністю наступних елементів.

Чітке дотримання положень системи має на меті забезпечення здійснення банками операцій у межах допустимих параметрів ризиків та у такий спосіб, який забезпечить захист інтересів вкладників, кредиторів і власників банків.

Кожен банк відповідно до вимог документу розробляє власну систему внутрішньо-банківських документів щодо ризик-менеджменту та забезпечує актуалізацію внутрішньобанківської нормативної бази у разі зміни вимог законодавчого, регулятивного чи нормативного характеру, організаційної структури банку та зміни рівня толерантності банку до ризику.

Наступна складова – процес наглядових перевірок SREP (supervisory review and evaluation process), яка включає в собі чотири основні акценти, кожний з яких результатує відповідну оцінку:

– аналіз бізнес-моделі банку (за допомогою скорингової оцінки, що ґрунтується

на кількісних (включаючи показник ефективності бізнес-моделі банку) та якісних показниках);

– аналіз рівня корпоративного управління (на основі оцінки менеджменту за ре-

зультатами інспектування);

– аналіз ризиків капіталу (за допомогою скорингової моделі);

– аналіз ризиків ліквідності та фондування (за допомогою скорингової моделі).

Рис. 7. Основні компоненти рейтингової системи CAMELSO (Погореленко, 2018)

В рамках впровадження нового підходу застосовується принцип пропорційності – пряма залежність інтенсивності наглядової стратегії в залежності від ступеня значимості банку на ринку (ступінь впливу негативних подій із банком на банківську систему та економіку в цілому) та рівня ризику, який він продукує (який визначається за допомогою бальної оцінки основних аспектів діяльності банку).

Процес впровадження SREP у вітчизняну банківську практику включає в себе наступні етапи (табл. 6).

Впровадження процесу наглядових перевірок SREP вже дало можливість провести:

1) категоризацію та розподіл банків за моделями (систематизовано та підтверджено

«розуміння» кожного банку, що дає змогу проводити порівняння на співмірній основі усіх банків між собою в рамках однієї бізнес-моделі);

2) аналіз уніфікованих звітів банків на регулярній основі для подальшого моніторингу;

3) скорінг банків за декількома напрямками для оцінки ризиків;

4) наглядові процедури щодо банків з точки зору їх бізнес-моделі, а не розміру активів.

Не дивлячись на те, що нові правила та нормативна база впроваджуються поетапно, з урахуванням кількісних оцінок їхнього впливу на банківську систему відповідно до розробленої НБУ Дорожньої карти реформу-

вання вимог до капіталу та ліквідності відповідно до рекомендацій Базель III, вони дозволять максимально наблизити наглядову

діяльність Національного банку України до стандартів ЄС.

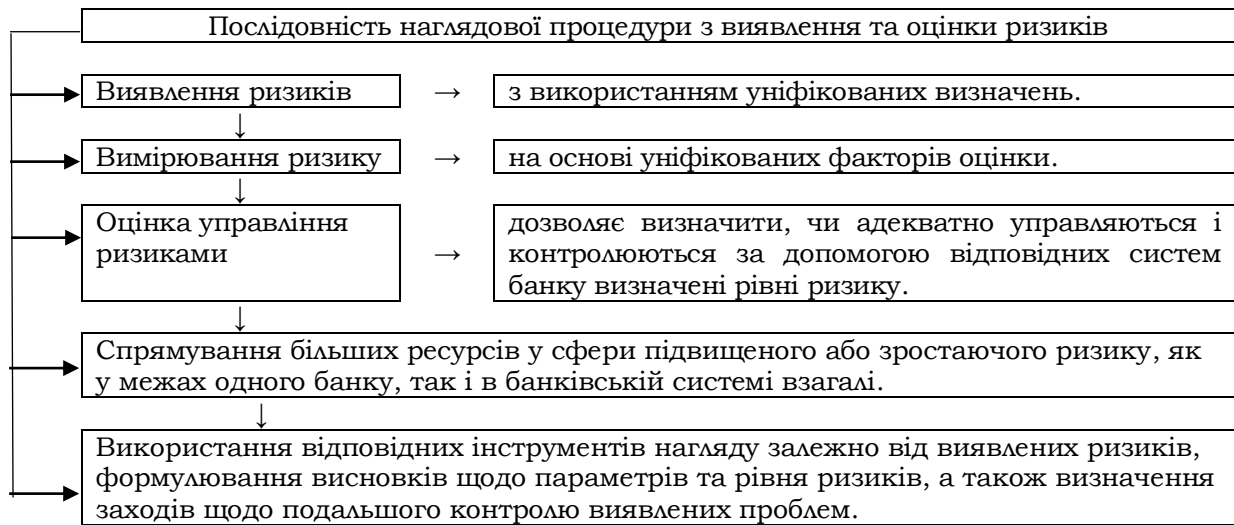

Рис. 8. Послідовність наглядової процедури з виявлення та оцінки ризиків

Отже, виділення класифікаційних ознак інструментів забезпечення фінансової стабільності банківської системи сприятиме досягненню таргетованості регулятивних і ор-

ганізаційних впливів та дотриманню критеріїв раціональності й адекватності при виборі конкретних інструментів.

Таблиця 6

Зміст етапів впровадження процесу наглядних перевірок SREP

Етап	Зміст етапу
2016 рік (перше наближення): нова категоризація та типи бізнес моделей	- замість аналізу бізнес-моделі лише оцінка банку - оцінка корпоративного управління - оцінка капіталу та комплексна оцінка ризиків - оцінка ліквідності з урахуванням системи раннього реагування
2017 рік (друге наближення): перегляд категоризацій та бізнес моделей	- аналіз бізнес-моделі (на основі бізнес-планів) на життєздатність та стійкість - оцінка корпоративного управління - розробка нормативної бази для впровадження внутрішньої оцінки адекватності капіталу - розробка методології розрахунку коефіцієнту покриття ліквідності - оцінка ризиків фінансово-промислової групи та кінцевого бенефіціарного власнику
2018 рік (повне впровадження)	- аналіз бізнес-моделі (на основі бізнес-планів) на життєздатність та стійкість - комплексна оцінка корпоративного управління - оцінка капіталу банку з урахуванням внутрішніх даних банків щодо адекватності капіталу - розробка нормативної бази для впровадження процедури внутрішньої оцінки адекватності ліквідності - впровадження нового нормативно-правового акту щодо комплексної оцінки ризиків

Запропонована класифікація інструментів забезпечення фінансової стабільності банківської системи створює підґрунтя для вибору та застосування такої їх комбінації, яка найбільшим чином відповідає поставленим цілям, поточним умовам та пріоритетам розвитку банківської системи.

Висновки. З урахуванням важливості підтримання безперервного руху різноманітних фінансових потоків, які циркулюють у банківській системі, а також їх узгодженості та синхронності, введено класифікаційну ознаку інструментів забезпечення фінансової стабільності банківської системи «за

впливом на вхідні та вихідні фінансові потоки», що надасть можливість застосовувати відповідний інструмент виходячи з конкретних завдань, таких як забезпечення безперервності здійснення розрахунків, раціоналізація вартості ресурсів, згладжування впливу на відсоткові ставки з боку змін ліквідності.

Базуючись на наявності різних рівнів регулятивних впливів на забезпечення фінансової стабільності банківської системи, значенні системно важливих банків, необхідності збалансування потоків наданих банківською системою кредитів, впливу ризиків на банківську діяльність, запропоновано такі класифікаційні ознаки інструментів

забезпечення фінансової стабільності банківської системи: «за впливом на досягнення операційних цілей монетарної політики»; «за впливом на досягнення стратегічних цілей монетарної політики»; «за впливом на діяльність системних / державних банків»; «за впливом на кредитний цикл»; «за ключовими ризиками»; «за організаційними елементами».

Це створює підґрунтя для вибору та застосування такої комбінації інструментів, яка найбільшим чином відповідає поставленим цілям, поточним умовам та пріоритетам забезпечення фінансової стабільності банківської системи.

Література

1. Міщенко В., Малютін О. Інструментальне забезпечення стабільності банківської системи на основі розробки агрегованого індексу. *Вісник Національного банку України*. 2015. № 4. С. 32–37.
2. Пилипів М. І. Інструменти забезпечення стабільного функціонування банківської системи України. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2011. Вип. 7(1). С. 112–116.
3. Коваленко В., Гаркуша Ю. Теоретичні та методичні підходи до оцінювання фінансової стабільності банківської системи. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 9. С. 35–40.
4. Науменкова С. В., Міщенко В. І. Макропруденційні інструменти в механізмі забезпечення фінансової стабільності. *Фінанси України*. 2015. № 10. С. 53–76.
5. Шпильовий Б. В. Основні інструменти забезпечення фінансової безпеки банків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 10. Ч. 2. С. 139–142.
6. Constancio V. Macroprudential policy in Europe: ensuring financial stability in a banking union. *Financial Stability Conference in Berlin*, 2015. URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2015/html/sp151028.en.html> (дата звернення: 22.04.2020).
7. Enhancing Financial Stability and Resilience: Macroprudential Policy, Tools, and Systems for the Future. URL: http://group30.org/images/uploads/publications/G30_EnhancingFinancialStabilityResilience.pdf (дата звернення: 22.04.2020).
8. Praet P. Economic, financial and monetary stability in Europe: reinforcing our policy instruments. URL: <https://www.bis.org/events/conf110623/praet.pdf> (дата звернення: 22.04.2020).
9. Kawai M., Morgan P. J. Central Banking for Financial Stability in Asia. URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/156232/adb-156232-wp377.pdf> (дата звернення: 22.04.2020).
10. Politique macroprudentielle: prévenir le risque systémique et assurer la stabilité financière. URL: <http://smartpdfbook.com/read.php?id=2326001400&svr=fr&src=Dedi2&server=8> (дата звернення: 22.04.2020).
11. Financial stability in the broader mandate for central banks: apolitical economy perspective. URL: https://www.brookings.edu/wpcontent/uploads/2016/06/14_financial_stability_central_banks.pdf (дата звернення: 22.04.2020).
12. Schoemaker D. The role of Central Banks in Financial Stability. 2011. URL: [http://personal.vu.nl/d.schoemaker/Encyclopedia_Role_of_Central_Banks_v1%20\(28-4\).pdf](http://personal.vu.nl/d.schoemaker/Encyclopedia_Role_of_Central_Banks_v1%20(28-4).pdf) (дата звернення: 22.04.2020).
13. The Financial Regulatory Reform Agenda in 2017. URL: <https://www.hbs.edu/faculty/initiatives/behavioral-finance-and-financial-stability/Documents/2017-09%20The%20Financial%20Regulatory%20Reform%20Agenda%20in%202017.pdf> (дата звернення: 22.04.2020).
14. Гроші та кредит : підручник / М. І. Савлук та ін. ; за ред. М. І. Савлука. 6-те вид., перероб. і доп. К. : КНЕУ, 2011. 589 с.
15. Огородник В. В. Кредитно-інвестиційна діяльність банків України за умов фінансової нестабільності та фактори впливу на неї. *Регіональна економіка*. 2012. № 1. С. 161–169.
16. Glushchenko O. V. Banking crisis in Ukraine under the conditions of financial singularity. *Perspective economic and management issues: Collection of scientific articles*. «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria, 2015. P. 291–295.
17. The ESRB Handbook on Operationalising Macro-prudential Policy in the Banking Sector. URL: https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/other/140303_esrb_handbook_mr.en.pdf (дата звернення: 22.04.2020).
18. Полікарпова О. Макропруденційна політика: мета, інструменти та можливості для України. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 5(179). С. 327–335.
19. Коваленко В. В., Дадашев Б. А. Концептуальні засади макропруденційного нагляду та регулювання банківської діяльності. *Ефективна Економіка*. 2012. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1074> (дата звернення: 22.04.2020).
20. Європейська Рада системних ризиків (ESRB, European Systemic Risk Board) : веб-сайт. URL: <https://www.esrb.europa.eu/home/html/index.en.html> (дата звернення: 22.04.2020).
21. Погореленко Н. П. Стабільність банківської системи: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2018. 615 с.
22. De Waal B., Petersen M. A., Hlatshwayo L. N., Mukuddem-Petersen J. A note on Basel III and liquidity. *Applied Economics Letters*. 2013. Vol. 20. № 8. P. 777–780. DOI: 10.1080/13504851.2012.744130.
23. Demirgüç-Kunt A., Detragiache E. Basel Core Principles and bank soundness: Does compliance matter? *Journal of Financial Stability*. 2011. Vol. 7. № 4. P. 179–190. DOI: 10.1016/j.jfs.2010.03.003.
24. Карчева Г. Т. Удосконалення регулювання ліквідності банків на основі нових стандартів Базельського

комітету. *Вісник КЕФ КНЕУ ім. В. Гетьмана*. 2011. № 2. С. 57–65.

25. Поправка О. Г. Формування вітчизняної системи банківського нагляду відповідно до міжнародних стандартів Базельського комітету. *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 1-2(2). С. 24–27.

26. Погореленко Н. П., Сидоренко О. М. Моніторинг фінансової стабільності банківського сектору. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2011. № 1(10). Ч. II. С. 61–67. DOI: 10.18371/fcaptp.v1i10.29247.

27. Sbarcea I. Implementation of Basel III in the European Banking Sector. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*. 2015. № 6(171). С. 60–65.

References

- Mishchenko, V. (2015). Instrumental stability of the banking system based on the development of an aggregate index. *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 4, 32-37. (in Ukrainian)
- Pylypov, M. I. (2011). Instruments for ensuring the stable functioning of the banking system of Ukraine. *Actual problems of economic development of the region*, 7(1), 112-116. (in Ukrainian)
- Kovalenko, V. (2015). Theoretical and methodological approaches to the evaluation of financial stability of the banking system. *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 9, 35-40. (in Ukrainian)
- Naumenkova, S.V., & Mishchenko, V. (2015). Macroprudential instruments in the mechanism of ensuring financial stability. *Finance of Ukraine*, 10, 53-76. (in Ukrainian)
- Shpilev, B. V. (2016). The main instruments for ensuring the financial security of banks. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, 10(2), 139-142. (in Ukrainian)
- Constancio, V. (2015). Macroprudential policy in Europe: ensuring financial stability in a banking union. *Financial Stability Conference in Berlin*. Retrieved from <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2015/html/sp151028.en.html>.
- The Group of Thirty. (2010). *Enhancing Financial Stability and Resilience: Macroprudential Policy, Tools, and Systems for the Future*. Retrieved from http://group30.org/images/uploads/publications/G30_EnhancingFinancialStabilityResilience.pdf.
- Praet, P. (n.d.). *Economic, financial and monetary stability in Europe: reinforcing our policy instruments*. Retrieved from <https://www.bis.org/events/conf110623/praet.pdf>.
- Kawai, M., & Morgan, P. J. (2012). *Central Banking for Financial Stability in Asia*. Retrieved from <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/156232/adbi-wp377.pdf>.
- Smartpdfbook.com. (n.d.). *Politique macroprudentielle: prévenir le risque systémique et assurer la stabilité financière*. Retrieved from <http://smartpdfbook.com/read.php?id=2326001400&svr=fr&src=Dedi2&server=8>.
- The Brookings Institution. (2016). *Financial stability in the broader mandate for central banks: apolitical economy perspective*. Retrieved from https://www.brookings.edu/wpcontent/uploads/2016/06/14_financial_stability_central_banks.pdf.
- Schoenmaker, D. (2011). *The role of Central Banks in Financial Stability*. Retrieved from [http://personal.vu.nl/d.schoenmaker/Encyclopedia_Role_of_Central_Banks_v1%20\(28-4\).pdf](http://personal.vu.nl/d.schoenmaker/Encyclopedia_Role_of_Central_Banks_v1%20(28-4).pdf).
- Greenwood, R., Hanson, S. G., Stein, J. C., & Sunderam, A. (2017). *The Financial Regulatory Reform Agenda in 2017*. Retrieved from <https://www.hbs.edu/behavioral-finance-and-financial-stability/Documents/2017-09%20The%20Financial%20Regulatory%20Reform%20Agenda%20in%202017.pdf>.
- Savluk, M. I. (Ed.). (2011). *Money and credit: a textbook*. K.: KNEU. (in Ukrainian)
- Ogorodnik, V. V. (2012). Credit-investment activity of banks of Ukraine under conditions of financial instability and factors of influence on it. *Regional economy*, 1, 161-169. (in Ukrainian)
- Glushchenko, O. V. (2015). Banking crisis in Ukraine under the conditions of financial singularity. *Perspective economic and management issues: Collection of scientific articles*. «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria, 291–295.
- European Systemic Risk Board. (n.d.). *The ESRB Handbook on Operationalising Macro-prudential Policy in the Banking Sector*. Retrieved from https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/other/140303_esrb_handbook_mp.en.pdf.
- Polikarpova, O. (2016). Macroprudential policy: goals, tools and opportunities for Ukraine. *Current problems of economy*, 5(179), 327-335. (in Ukrainian)
- Kovalenko, V. V., & Dadashev, B. A. (2012). Conceptual principles of macroprudential supervision and regulation of banking activities. *Effective Economy*, 4. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1074>. (in Ukrainian)
- European Systemic Risk Board (ESRB). (n.d.). Retrieved from <https://www.esrb.europa.eu/home/html/index.en.html>.
- Pogorelenko, N. P. (2018). *The stability of the banking system: theory, methodology, practice*: monograph. Kyiv: State University of Banking. (in Ukrainian)
- De Waal, B., Petersen, M. A., Hlatshwayo, L. N., & Mukuddem-Petersen, J. (2013). A note on Basel III and liquidity. *Applied Economics Letters*, 20(8), 777–780. doi: 10.1080/13504851.2012.744130.
- Demirgüç-Kunt, A., & Detragiache, E. (2011). Basel Core Principles and bank soundness: Does compliance matter? *Journal of Financial Stability*, 7(4), 179–190. doi: 10.1016/j.jfs.2010.03.003.
- Karcheva, G. T. (2011). Improving regulation of bank liquidity based on the new standards of the Basel Committee. *Bulletin of the KEF KNEU*, 2, 57-65. (in Ukrainian)
- Popravka, O. G. (2013). Formation of the domestic system of banking supervision in accordance with the international standards of the Basel Committee. *Economic Journal-XXI*, 1-2(2), 24-27. (in Ukrainian)
- Pogorelenko, N. P., & Sydorenko, O. M. (2011). Monitoring the financial stability of the banking sector. *Financial-credit activity: problems of theory and practice*, 1(10), 61-67. doi: 10.18371/fcaptp.v1i10.29247. (in Ukrainian)
- Sbarcea, I. (2015). Implementation of Basel III in the European Banking Sector. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 6(171), 60-65.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2020 р.

Стаття прийнята 20.05.2020 р.

СТУДЕНТСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 339.54

DOI: 10.26565/2524-2547-2020-59-11

РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Бондаренко Наталія Миколаївна
кандидат економічних наук, доцент
e-mail: bondarenkonatalya1@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4733-8159

Червонченко Кирило Едуардович
студент магістратури
e-mail: chervonchenko.kirill16@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3908-2202

Дніпровський національний університет імені О. Гончара
пр.-к. Гагаріна, 72, Дніпро, 49010, Україна

У сучасному глобалізованому світі досить потужною силою економічного розвитку виступає міжнародна торгівля, яка охоплює сукупність зовнішньої торгівлі всіх країн світу. Економічний розвиток будь-якої країни неможливий без її активної участі в торговельних відносинах з іншими країнами світу. Швидке формування глобальної економіки сприяє виникненню низки можливостей для бізнесу, як великого, так і малого. В статті розглянуті як переваги глобалізації економіки, так і її недоліки. Встановлено, що за сучасних умов технологічного розвитку та стрімких інтеграційних процесів необхідно враховувати її результати під час формування ефективної політики держави щодо здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Країна, що входить до системи глобальних господарських зв'язків має підвищувати свою конкурентоспроможність, мати свої конкурентні переваги задля уникнення впливу негативних факторів.

В роботі показано сучасний стан розвитку зовнішньої торгівлі України з іншими країнами світу, досліджено структуру українського експорту та імпорту. Не зважаючи на значне зростання вартості експорту товарів та послуг до країн світу, Україна все ще залишається імпортозалежною країною. Валютна лібералізація сприяла частковому уникненню упередженого ставлення з боку іноземних контрагентів, інвесторів та банків, що дозволило українським підприємствам вести повноцінну діяльність на зовнішніх ринках, результатом чого стало значне скорочення негативного зовнішньоторговельного сальдо країни. Новий закон про валюту забезпечив в Україні базу для вільного руху капіталу, що наблизило країну до європейських стандартів. Проте, не зважаючи на значні послаблення у валютному регулюванні, українські виробники продовжують зіштовхуватися з низкою як внутрішніх, так і зовнішніх перешкод на шляху до активізації експортної діяльності. В статті визначено подальші шляхи розвитку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств в умовах глобалізації. Проведені дослідження дали змогу встановити, що стабільний розвиток економіки можливий лише при збереженні її відкритості та швидкому розвитку зовнішньої торгівлі.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, міжнародний ринок, глобалізація, експорт, імпорт, вітчизняні підприємства.

JEL Classification: F60; F63; G28.

РАЗВИТИЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Бондаренко Наталья Николаевна
кандидат экономических наук, доцент
e-mail: bondarenkonatalya1@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4733-8159

Червонченко Кирилл Эдуардович
студент магистратуры
e-mail: chervonchenko.kirill16@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3908-2202

Днепро́вский национальный университет имени О. Гончара
пр.-к. Гагарина, 72, Днепр, 49010, Украина

В современном глобализированном мире достаточно мощной силой экономического развития выступает международная торговля, которая охватывает совокупность внешней торговли всех стран мира. Экономическое развитие любой страны невозможно без ее активного участия в торговых отношениях с другими странами мира. Быстрое формирование глобальной экономики способствует возникновению ряда возможностей для бизнеса, как крупного, так и малого. В статье рассмотрены как преимущества глобализации экономики, так и ее недостатки. Установлено, что в современных условиях технологического развития и стремительных интеграционных процессов необходимо учитывать ее результаты при формировании эффективной политики государства касательно осуществления внешнеэкономической деятельности. Страна, которая входит в систему глобальных хозяйственных связей, должна повышать свою конкурентоспособность, иметь свои конкурентные преимущества во избежание влияния негативных факторов.

В работе показано текущее состояние развития внешней торговли Украины с другими странами мира, исследована структура украинского экспорта и импорта. Несмотря на значительный рост стоимости экспорта товаров и услуг в страны мира, Украина все еще остается импортозависимым государством. Валютная либерализация способствовала уменьшению масштабов предвзятого отношения со стороны иностранных контрагентов, инвесторов и банков, что позволило украинским предприятиям вести полноценную деятельность на внешних рынках, результатом чего стало значительное сокращение отрицательного внешнеторгового сальдо страны. Новый закон о валюте обеспечил в Украине базу для свободного движения капитала, приблизив страну к европейским стандартам. Тем не менее, несмотря на значительные послабления в валютном регулировании, украинские производители продолжают сталкиваться с рядом как внутренних, так и внешних препятствий на пути к активизации экспортной деятельности. В статье определены дальнейшие пути развития внешнеэкономической деятельности отечественных предприятий в условиях глобализации. Проведенные исследования позволили установить, что стабильное развитие экономики возможно только в условиях сохранения ее открытости и быстрого развития внешней торговли.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, международный рынок, глобализация, экспорт, импорт, отечественные предприятия.

JEL Classification: F60; F63; G28.

DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINIAN ENTERPRISES UNDER CONDITIONS OF ECONOMIC GLOBALIZATION

Natalia Bondarenko
PhD (Economics), Associate Professor
e-mail: bondarenkonatalya1@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4733-8159

Kyrylo Chervonchenko
Undergraduate Student
e-mail: chervonchenko.kirill16@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3908-2202

O. Honchar National University of Dnipro
72, BC Gagarina, Dnipro, 49010, Ukraine

In today's globalized world, international trade, which covers the totality of foreign trade of all countries of the world, is a powerful force of economic development. The economic development of any country is impossible without its active participation in trade relations with other countries of

the world. The rapid formation of the global economy contributes to the emergence of a number of opportunities for both large and small businesses. The article considers both advantages and disadvantages of globalization of economy. The article claims that in the current conditions of technological development and rapid integration processes, it is necessary to take into account results of globalization, while forming an effective state policy regarding the realization of foreign trade activities. The country participating in the system of global economic relations should have competitive advantages and improve its competitiveness in order to avoid the impact of negative factors.

The article reveals the current state of the development of Ukraine's foreign trade with other countries of the world, as well as explores Ukraine's exports and imports structure. Despite a significant increase in the cost of exporting goods and services to the world, Ukraine is still an import-dependent country. The currency liberalization contributed to the reduction of prejudice from foreign counterparties, investors and banks, which allowed Ukrainian enterprises to operate fully in foreign markets, which resulted in a significant reduction in the negative foreign trade balance of the country. The new currency law has provided Ukraine with a base for free capital movement, which brought the country closer to European standards. However, despite significant easing in foreign exchange regulation, Ukrainian manufacturers continue to face a number of both internal and external obstacles to boosting their export activity. The article defines further ways of development of foreign economic activity of domestic enterprises in the conditions of globalization. It has been established that the stable development of the economy is possible only in the conditions of maintaining its openness and rapid development of foreign trade.

Keywords: Foreign Economic Activity, International Market, Globalization, Export, Import, Domestic Enterprises.

JEL Classification: F60; F63; G28.

Постановка проблеми. Необхідність використання глобального підходу до ведення бізнесу у сучасному світі зумовлена підвищенням взаємозалежності національних економік та активізацією інтеграційних процесів. У зв'язку з цим багато країн підвищують свою зацікавленість в економічному, виробничому і науково-технічному співробітництві з іноземними партнерами. В умовах глобалізації світового господарства зовнішньоекономічна діяльність виконує важливу функцію інтернаціоналізації економіки.

Успіх у реалізації цілей зовнішньоекономічної діяльності підприємства багато в чому залежить від належно обраної стратегії управління, яка має містити у собі рішення, пов'язані з вибором цільових сегментів та способів впливу на них, а також адекватне розуміння вимог споживачів країн-партнерів. Особливості економічного розвитку, що обумовлюються відкритістю економіки України, в поєднанні з процесами глобалізації світового господарства і міжнародних економічних відносин, істотно впливають на цілі, пріоритети та характер розвитку зовнішньоторговельних зв'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти управління зовнішньоекономічною діяльністю в умовах глобалізації були відображені у працях таких вітчизняних та закордонних дослідників, як: О. Власюк (Власюк, 2012), О. Діба (Діба, 2018), Г. Дроздова (Дроздова, 2012), О. Кірієнко (Кірієнко, 2013), Ю. Козак (Козак, 2011; Козак, 2015), І. Рзун (Рзун, 2016), О. Трифонова (Трифорова, 2015) та

ін. В перелічених роботах в різних аспектах представлений аналіз переваг та недоліків здійснення зовнішньоекономічної діяльності в контексті росту взаємозв'язку і взаємозалежності національних економік. Проаналізувавши роботи зазначених авторів, можна зробити висновок, що процес глобалізації є доволі суперечливим явищем: деяким країнам він допомагає швидко вийти на передовий рівень, для інших – несе у собі неоднозначні наслідки.

За даних умов особливо важливим є дослідження впливу глобалізаційних процесів на зовнішньоекономічну діяльність підприємств України.

Метою роботи є дослідження основних проблем і протиріч, що мають місце при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності під впливом процесів глобалізації та визначення подальших шляхів розвитку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств.

Основні результати дослідження. Зовнішньоекономічна діяльність є вагомим і невід'ємною сферою господарської діяльності всіх учасників ринкових відносин. В умовах глобалізації світового господарства вона виконує важливу функцію інтернаціоналізації економіки (Васюренко, 2012).

Глобалізація – це комплекс, що охоплює різні сфери світового товариства. Процеси у сфері економіки та фінансів лежать в основі глобалізації та являють собою фундамент для глобальних процесів в інших сферах. В основі економічної глобалізації лежать інтернаціоналізація господарського життя та міжнародний поділ праці (Чепінога, 2017).

Оскільки процеси глобалізації є доволі складними та багатограними, вони характеризуються наявністю як переваг (рис. 1), так і недоліків, з якими вкрай складно, а іноді й неможливо боротися. Серед основних недоліків глобалізації виділяють надмірну залежність однієї країни від іншої, коли проблема однієї великої країни стає всесвітньою проблемою. Великим недоліком глобалізації також залишається збільшення нелегальної імміграції, коли нелегальні іммігранти з країн, що розвиваються, не маючи роботи у сво-

їй країні, виїжджають, порушуючи законодавство, до більш розвинутих країн.

Деякі виробництва не здатні конкурувати в вільній ринковій системі. Наслідком закриття подібних виробництв стає безробіття, і людям досить часто доводиться навчатися новим професіям та змінювати місця роботи.

Країна, що входить до системи глобальних господарських зв'язків має підвищувати свою конкурентоспроможність, мати свої конкурентні переваги задля уникнення впливу вищезазначених негативних факторів.

Рис. 1. Переваги від участі у процесах глобалізації

Джерело: побудовано авторами за даними (Чепінога, 2017)

На сьогодні міжнародна торгівля товарами та послугами відіграє вирішальну роль в економічному розвитку держави. Саме завдяки міжнародній торгівлі країни розширюють свої виробничі та споживчі можливості, отримують необхідні внутрішнім споживачам продукти, реалізують профіцит продукції, який не поглинається внутрішнім ринком, посилюють конкуренцію на світовому ринку (Диба, 2018).

У лютому 2019 р. Національний банк України запровадив нову ліберальну систему валютного регулювання, передбачену Законом України «Про валюту і валютні операції» (Верховна Рада України, 2018).

Нове регулювання містить у собі ряд послаблень на валютному ринку, які полегшили ведення бізнесу. З 7 лютого 2019 р. було введено в дію понад 20 послаблень, основні з них наведені на рис. 2.

Вагомим кроком на шляху до вільного руху капіталу стало також скасування обов'язкового продажу валютних надходжень затверджене Постановою Правління Національного банку України від 18.06.2019 р. № 78 «Про внесення зміни до Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в

іноземній валюті» (НБУ, 2019).

У 2019 р. в Україні зовнішньоекономічною діяльністю займалися понад 20 тис. підприємств та майже 152 тис. фізичних осіб підприємців, що контактували з 235 країнами світу.

Аналітичні дані (Державна служба статистики України, 2020) свідчать, що завдяки діям Національного банку України, направленим на лібералізацію валютних відносин, негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу України за результатами 2019 р. скоротилося на 41,5 % у порівнянні з результатами попереднього року: за підсумками року негативне сальдо складає 3,63 млрд дол. США, у 2018 р. даний показник складав 6,21 млрд дол. США.

У 2019 р. експорт товарів та послуг становив 63675,6 млн дол. США або 111,2 % у порівнянні із 2018 р., імпорт – 67308,7 млн дол. США, або 106,0 %. Зовнішньоторговельний оборот України у 2019 р. склав 130984,3 млн дол. США, що на 9 % більше показника 2018 р.

На рис. 3 графічно наведена динаміка зовнішньої торгівлі товарами та послугами в Україні за період з 2012 по 2019 рр.

Рис. 2. Основні послаблення на валютному ринку України

Як видно з рис. 3, починаючи з 2017 р. обсяг імпорту товарів та послуг незмінно переважає над їх експортом, в результаті чого країна отримує негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу. Значне зменшення

обсягів зовнішньої торгівлі у 2014-2016 рр. пояснюється причинами воєнно-політичного й економічного характеру, які стали вирішальними чинниками впливу на рівень зовнішньоекономічної діяльності України.

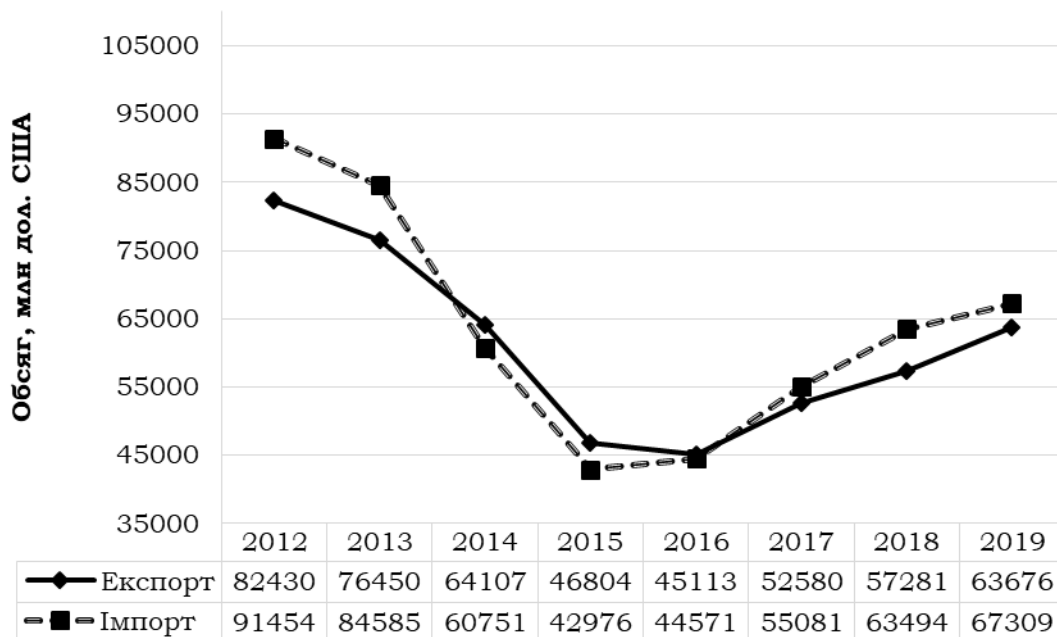

Рис. 3. Динаміка річних обсягів експорту та імпорту України у 2012-2019 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними Державної служби статистики України (Державна служба статистики України, n.d.)

Провідними статтями товарного експорту України у 2019 р. стали продукти рослинного походження та недорогоцінні метали та вироби з них, які складають відповідно 25,8 % та 20,5 % від загального обсягу експортованої закордон продукції (рис. 4).

Як видно з рис. 4, окрім вищезазначеної продукції, значну частку у структурі експорту України також мали мінеральні продукти (9,7 %), жири та олії тваринного або рослинного походження (9,5 %), машини, обладнання та механізми, електротехнічне облад-

нання (8,9%). Разом зазначені статті товарного експорту України у 2019 р. становили 74,4% від загального обсягу експортованої продукції. Варто зазначити, що у 2018 р. основними експортними продуктами України були продукти рослинного походження та недорогоцінні метали та вироби з них, питома вага яких у структурі загального експорту

складала відповідно 20,9% та 24,6%.

Тобто, якщо у 2018 р. основною статтею експорту були недорогоцінні метали, то у 2019 р. провідну позицію займають продукти рослинного походження, що пояснюється зростанням вартості їх експорту на 30,6% проти рівня 2018 р.

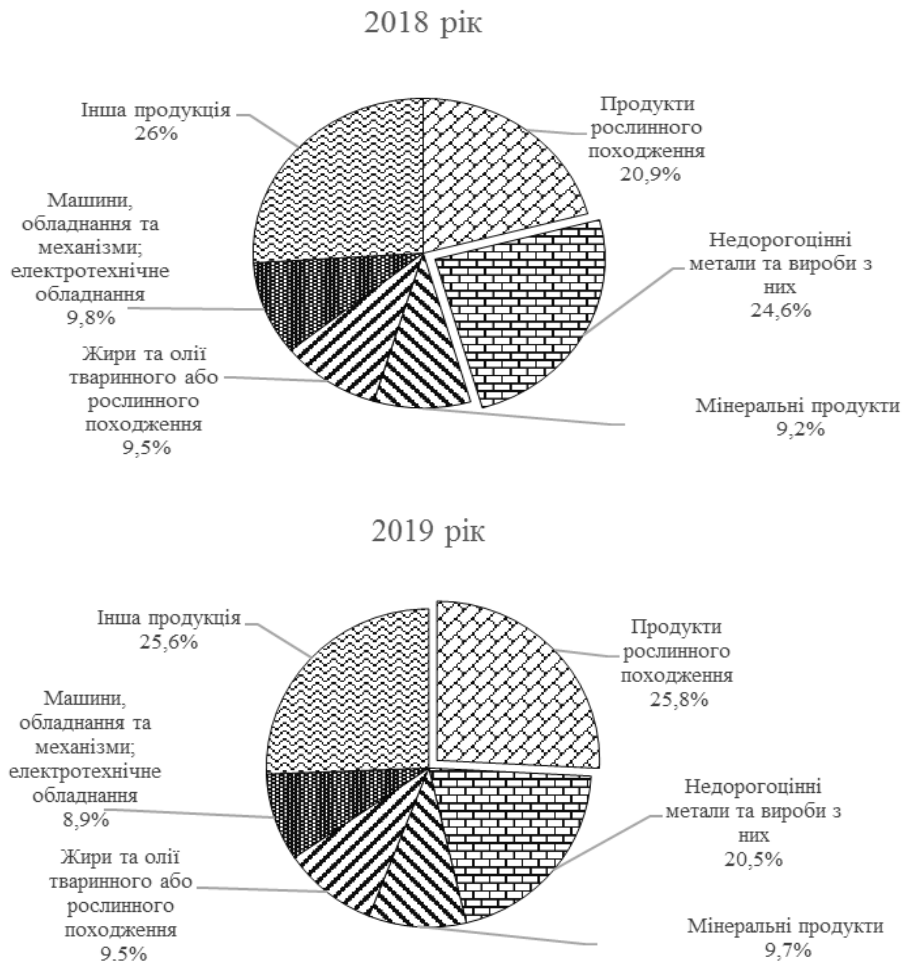

Рис. 4. Товарна структура експорту України у 2018 та 2019 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними Державної служби статистики України (Державна служба статистики України, n.d.)

Основним покупцем продукції українських товаровиробників у 2019 р. став Китай – 7,2% (3593,7 млн дол. США, що на 63,3% більше за результат попереднього року) товарного експорту України (табл. 1). Основною експортованою продукцією до Китаю стали руда, шлаки і зола (за 2019 р. 1177451,3 тис. дол. США).

Окрім цього, значна частка експорту продукції припадає на Польщу – 6,6%, Російську Федерацію – 6,5%, Туреччину – 5,2%, Італію – 4,8% та Німеччину – 4,8%. Загальна частка експортованої продукції до ЄС – 41,5%.

Варто відмітити і тенденцію щодо збільшення питомої ваги експорту продукції до

таких країн як Нідерланди (від 1,2% у 2012 р. до 3,7% у 2019 р.) та Іспанії (від 1,6% у 2013 р. до 3,0% у 2019 р.). Починаючи з 2015 р. спостерігається чітка тенденція до зростання частки експорту до Білорусі – доля експорту до сусідньої держави збільшилась з 2,3% до 3,1% від загального експорту товарів України.

Закриття російського ринку для багатьох товарів з України стало причиною падіння українського експорту до Російської Федерації. Проте, попри санкції та напружені відносини між країнами, Російська Федерація залишається одним з основних торговельних партнерів України.

Таблиця 1

Основні країни збуту українських товарів у 2012-2019 рр., %

Країна	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Білорусь	3,3	3,1	3,0	2,3	2,5	2,6	2,8	3,1
Єгипет	4,2	4,4	5,3	5,5	6,2	4,2	3,3	4,5
Індія	3,3	3,1	3,4	3,8	5,2	5,1	4,6	4,0
Іспанія	2,2	1,6	2,2	2,7	2,8	2,9	2,9	3,0
Італія	3,6	3,8	4,6	5,2	5,3	5,7	5,6	4,8
Китай	2,6	4,3	5,0	6,3	5,0	4,7	4,6	7,2
Нідерланди	1,2	1,7	2,1	2,4	2,7	3,9	3,4	3,7
Німеччина	2,4	2,5	3,0	3,5	3,9	4,1	4,7	4,8
Польща	3,7	4,1	4,9	5,2	6,1	6,3	6,9	6,6
Російська Федерація	25,6	23,7	18,2	12,7	9,9	9,1	7,7	6,5
Туреччина	5,4	6,0	6,6	7,3	5,6	5,8	5,0	5,2
Угорщина	2,2	2,5	2,8	2,4	2,9	3,1	3,5	3,1
Країни ЄС, всього	25,7	25,0	28,1	33,8	37,1	40,5	42,6	41,5
Країни СНД, всього	36,8	34,8	27,4	24,2	21,6	20,3	14,8	13,0

Джерело: побудовано авторами за даними Державної служби статистики України (Державна служба статистики України, n.d.)

Серед пріоритетних імпортерів товарів до України у 2019 р. став Китай: було імпортовано товарів на 9195,6 млн дол. США, що становить 15,1 % загального обсягу імпорту (табл. 2). Основними імпортованими товарами з Китаю є електричні машини (3175 млн дол. США) та ядерні реактори, котли, машини (1548,7 млн дол. США). Загалом з Китаю було імпортовано на 20,9 % більше товару, ніж у минулому році. За да-

ними табл. 2 видно, що частка китайських товарів на українському ринку зростає: з 2012 р. по 2016 р. доля імпортованих з Китаю товарів серед всього товарного імпорту України зростає з 9,2 % до 11,9 %. У 2017 р. спостерігався невеликий спад імпорту китайської продукції, проте вже у 2018 р. її частка склала 13,3 %, а у 2019 р. Китай став основним торговим партнером України.

Таблиця 2

Основні країни-імпортери товарів в Україну та їх частка у загальному обсязі українського імпорту, %

Країна	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Китай	9,2	9,8	9,9	10,1	11,9	11,4	13,3	15,1
Російська Федерація	32,9	30,5	23,3	20,0	13,1	14,5	14,2	11,5
Німеччина	8,1	8,8	9,9	10,6	11	11	10,5	9,9
Польща	4,3	5,3	5,6	6,2	6,9	7,0	6,4	6,8
Білорусь	6,1	4,7	7,3	6,5	7,1	6,5	6,6	6,2
США	3,5	3,6	3,5	3,9	4,3	5,0	5,2	5,4
Туреччина	2,2	2,3	2,4	2,3	2,8	2,6	3,0	3,9
Італія	2,7	2,7	2,8	2,6	3,5	3,3	3,6	3,4
Франція	2,0	2,3	2,3	2,4	3,9	3,2	2,6	2,7
Угорщина	1,4	1,8	2,7	4,3	2,0	2,3	2,2	2,0
ЄС	31,1	35,2	38,0	42,0	42,4	43,1	40,2	41,1
СНД	41,3	36,6	31,7	26,2	20,7	22	23,1	19,5

Джерело: побудовано авторами за даними Державної служби статистики України (Державна служба статистики України, n.d.)

Попри скорочення імпорту товарів із Російської Федерації на 13,6 % (з 8090,4 млн дол. США у 2018 р. до 6986,2 млн дол. США у 2019 р. (Державна служба статистики України, n.d.)), імпортні закупки із даної держави продовжують займати значну частку серед імпортних опе-

рацій України. Так, за підсумками 2019 р. імпорту з РФ займає 11,5 % всієї імпортованої продукції. Основний продукт імпорту – нафта та продукти її перегонки.

Слід відмітити тенденцію до росту частки імпортованої продукції з США: за аналізований період доля імпортованої про-

дукції з даної країни серед загального обсягу імпорту підвищилась з 3,5 % до 5,4 %.

Товарна структура імпорту України за 2019 та 2018 рр. надана на рис. 5.

За даними Державної служби статистики України, провідною статтею товарного імпорту є машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (13307,4 млн дол.

США, що на 11 % більше, ніж у 2018 р. та складає 21,9 % від загального імпорту товарів). Майже стільки ж було витрачено у 2019 р. на імпорт мінеральних продуктів (12983,7 млн дол. США). Значно скоротились обсяги імпорту недорогоцінних металів та виробів з них.

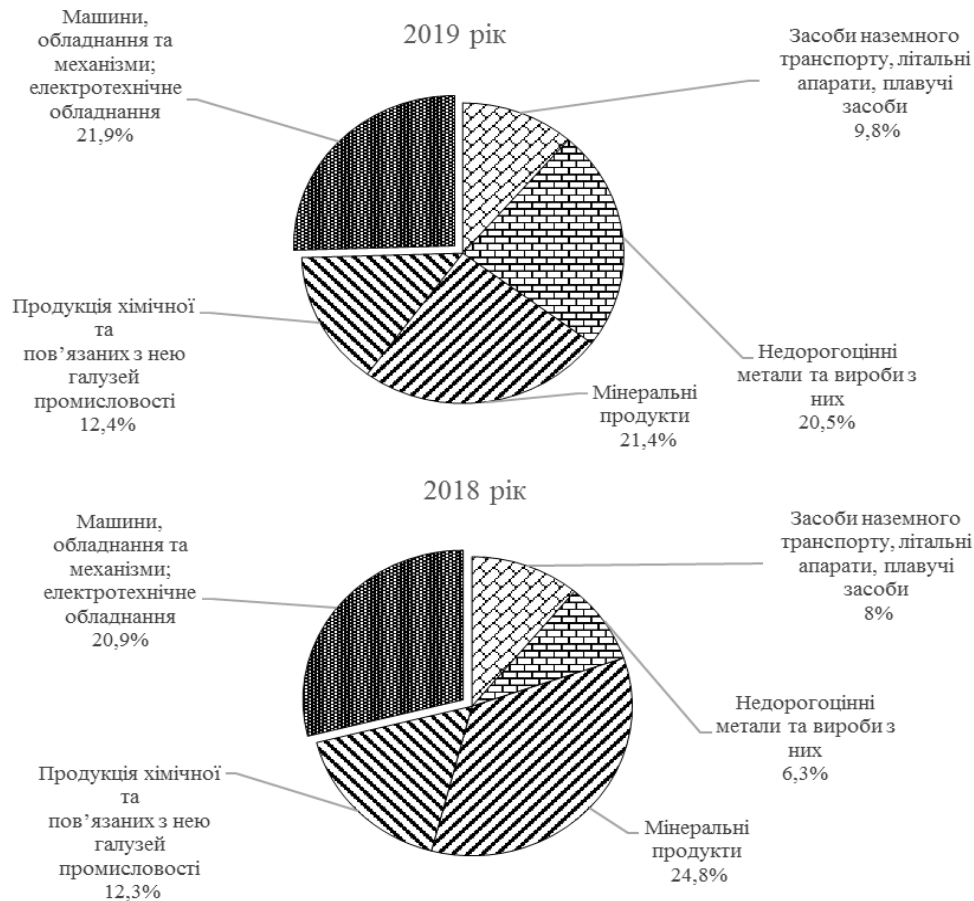

Рис. 5. Товарна структура імпорту України у 2018 та 2019 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними Державної служби статистики України (Державна служба статистики України, n.d.)

У 2019 р. експорт послуг становив 15237,5 млн дол. США або 130,9 % у порівнянні з 2018 р., імпорт – 6527,9 млн дол. США або 103,5 %. Позитивне сальдо становило 8709,6 млн дол. США, що на 64 % більше показника 2018 р. (5329,1 млн дол. США).

Найбільшу частку серед статей експортованих послуг у 2019 р. займають транспортні послуги, їх доля склала 59,3 % або 9036 млн дол. США. Досить велику долю експорту мають послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги (16 %) та послуги з переробки матеріальних ресурсів (10,7 %).

Основним користувачем наданих Україною послуг у 2019 р. стала Російська Федерація: майже 41 % реалізованих закордоном послуг (6181,6 млн дол. США) були надані даній країні. Транспортні послуги займають

97,3 % (6014 млн дол. США) від усіх наданих РФ послуг.

Значна вартість наданих послуг припадає на США (8 %). Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги традиційно мали доволі великий попит на ринку Сполучених Штатів: 66,8 % всіх наданих країні послуг припали саме на дану сферу.

На рис. 6 показані частки наданих послуг та реалізованих закордоном товарів у загальному обсязі експорту України.

За результатами дослідження встановлено, що доля послуг у складі експорту в 2019 р. складає 21,4 %, що значно переважає показники 2017 та 2018 рр. За період 2017-2019 рр. сальдо від торгівлі послугами є позитивним та збільшується з кожним роком: 5238,2 млн дол. США у 2017 р., 5329,1 млн дол. США у 2018 р. та 8709,6 млн дол. США у

2019 р.

Серед отриманих Україною від нерезидентів послуг велику частку займають транспортні послуги (зокрема послуги повітряного транспорту), послуги, пов'язані з подорожами та ділові послуги. Основними пос-

тачальниками послуг до України у 2019 р. стали Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії – 9 % (основні послуги – транспортні), Туреччина – 8,5 % (послуги, пов'язані з подорожами) та Німеччина – 7 % (транспортні послуги).

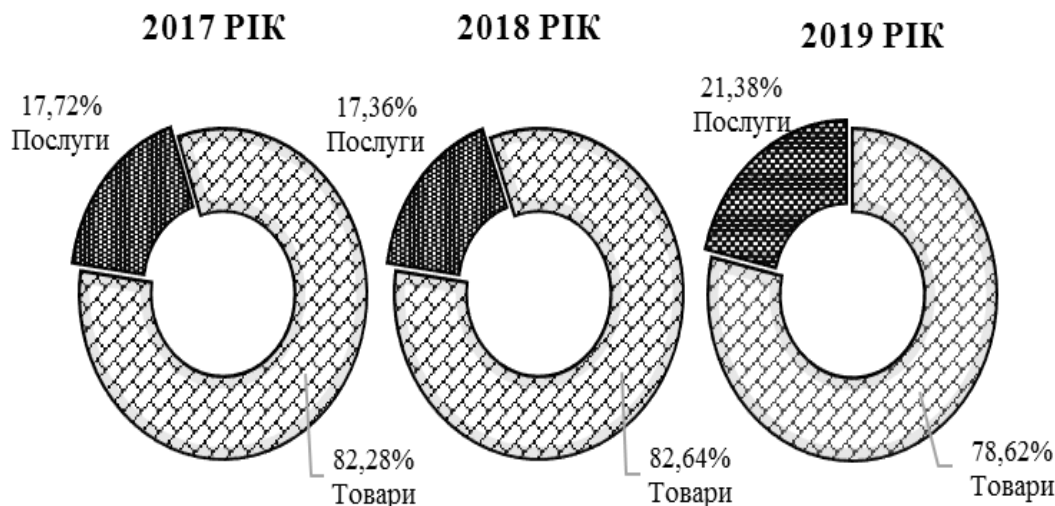

Рис. 6. Структура експорту України у 2017-2019 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними Державної служби статистики України (Державна служба статистики України, n.d.)

Загальний обсяг експорту товарів та послуг до країн СНД у 2019 р. склав 13267 млн дол. США, що складає 20,3 % від всього експорту України. У 2018 р. до країн СНД було експортовано 18,2 % товарів та послуг на суму 10726 млн дол. США. Отже, за аналізований період експорт товарів та послуг до країн СНД зріс на 23,6 %.

Загальний обсяг експорту товарів та послуг до ЄС у 2019 р. склав 23994,8 млн дол. США, що складає 37,7 % від всього експорту України. У порівнянні з 2018 р. експорт до ЄС зріс на 3,8 %, проте його частка в загальному обсязі експортованих Україною товарів та послуг скоротилась на 2,6 %. Основними країнами-імпортерами української продукції в ЄС є Польща (майже 16 % від всього експорту товарів до ЄС), Італія (11,7 %), Німеччина (11,5 %). Значно підвищились обсяги експорту вітчизняної продукції до Люксембургу та Ірландії. Серед країн ЄС головними користувачами українських послуг у 2019 р. були Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги мали найбільший попит на даному ринку.

Обсяги імпорту товарів та послуг з країн СНД у 2019 р. склав 12383 млн дол. США, що на 11 % менше за показник 2018 р. Частка імпортованих операцій з країн СНД скоротилась з 21,9 % у 2018 р. до 18,4 % у 2019 р.

Імпорт товарів та послуг з країн ЄС у

2019 р. збільшився за рік на 7,5 % та склав 28557,3 млн дол. США, що дорівнює 42,4 % від загального обсягу імпорту. У 2018 р. імпорт з країн ЄС займав 41,8 % всіх придбаних закордоном Україною послуг та товарів. Основними країнами імпорту продукції у 2019 р. були Німеччина та Польща. Вагому частку в товарній структурі імпорту з країн ЄС у 2019 р. мали продукція хімічної промисловості, машини, обладнання та механізми, засоби наземного транспорту, електротехнічне обладнання, літальні апарати, плавучі засоби та палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки. Варто також відмітити збільшення майже у 2 рази імпорту з країн ЄС овочів та свинцю.

Серед найбільших постачальників послуг для України серед країн ЄС були такі країни, як: Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Німеччина та Кіпр.

Перевищення обсягів наданих послуг над отриманими є фактором, який деякою мірою нівелює негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами. Сфера послуг має потенціал у напрямі збільшення пропозиції для зовнішнього ринку та розширення можливостей їх надання.

Підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що, не зважаючи на значне зростання вартості експорту товарів та послуг до країн світу, Україна все ще залишається імпортозалежною країною. Спостерігається зростання залежності промис-

ловості України від придбаних закордоном комплектуючих, сировини та матеріалів у таких галузях, як видобування енергетичних матеріалів, легкої промисловості, машинобудуванні, хімічній та нафтохімічній промисловості.

Валютна лібералізація сприяла частковому уникненню упередженого ставлення з боку іноземних контрагентів, інвесторів та банків, що дозволило українським підприємствам вести повноцінну діяльність на зовнішніх ринках, результатом чого стало значне скорочення негативного зовнішньоторговельного сальдо країни. Новий закон про валюту забезпечив в Україні базу для вільного руху капіталу, що наблизило країну до європейських стандартів. Проте, не зважаю-

чи на значні послаблення у валютному регулюванні, українські виробники продовжують зіштовхуватися з низкою як внутрішніх, так і зовнішніх перешкод на шляху до активізації експортної діяльності (табл. 3).

Зазначені чинники у підсумку призводять до недовіри з боку закордонних партнерів щодо виконання українськими підприємствами вимог укладених контрактів та недостатньої для задоволення потреб закордонного користувача якості експортованої продукції, що веде до її неконкурентоспроможності на іноземному ринку. Окрім того, українські підприємства зіштовхуються із проблемами при виході на закордонні ринки через нестачу фінансів та відсутність належної інформації про потенційний ринок.

Таблиця 3

Основні чинники, що перешкоджають експортній діяльності українських підприємств

Група чинників	Чинники
Політичні	- нестабільна політична ситуація в Україні; - корупція в державному секторі.
Організаційно-управлінські	- недосконалість законодавчої бази у сфері ЗЕД; - неефективність системи менеджменту ЗЕД; - неефективність організації виробничого процесу.
Виробничі	- недостатній технологічний розвиток у порівнянні з розвинутими країнами; - висока матеріаломісткість продукції; - низький рівень оновлення основних засобів; - використання неякісної сировини та матеріалів.
Фінансові	- висока інфляція; - низька рентабельність виробництва.
Трудові	- недостатня кваліфікація персоналу; - несприятлива демографічна ситуація в Україні; - низька продуктивність праці.

Джерело: побудовано авторами на основі (Леоненко, 2005; Манаєнко, 2018; Беглов, 2020; Касич, 2020)

Очевидно, що стабільний розвиток економіки можливий лише при збереженні її відкритості та швидкому розвитку зовнішньої торгівлі. Важливо підвищити цінову конкурентоспроможність вітчизняного експорту, стимулювати експорт високотехнологічної продукції, продукції хімічної промисловості та забезпечувати захист виробництв, що є потенційно конкурентоспроможними на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Для захисту вітчизняних виробників використовується широкий арсенал засобів: тарифне регулювання, антидемпінгові, спеціальні та компенсаційні мита, нетарифні обмеження.

Саме державне регулювання сприяє

підвищенню експорту продукції та обмеженню імпорту шляхом введення квот і обмежень. Належна реалізація програми захисту вітчизняних виробників здатна покращити економіку України, дозволить подолати сировинну залежність і створити умови для просування українських підприємств на зовнішні ринки.

Необхідно відзначити, що саме низький рівень конкурентоспроможності продукції перешкоджає повноцінному виходу вітчизняних виробників на зовнішній ринок, окрім того, чимало української продукції витісняється з внутрішнього ринку (Череп, 2016). Тому важливим аспектом для вироблення ефективної зовнішньоекономічної стратегії

підприємств є аналіз ринків збуту, який передбачає маркетингові дослідження. Повинен проводитися аналіз географії, специфічних особливостей і вимог ринків збуту, можливих змін у величині та характері попиту. Відповідно, експортна політика підприємств

ва вибудовується після виявлення перспектив реалізації конкретної продукції на певних ринках. Сьогодні на міжнародний бізнес впливає ряд значущих чинників. На рис. 7 представлено їх значення для компаній, які планують міжнародну діяльність.

Підвищення глобалізації економіки	Розвиток інноваційних технологій	Поява економіки знань	Поява нових організаційних форм
<ul style="list-style-type: none"> • послаблення бар'єрів для міжнародної діяльності; • посилення конкуренції; • зміна очікувань споживачів. 	<ul style="list-style-type: none"> • бурхливий розвиток Інтернету; • зміна природи маркетингу. 	<ul style="list-style-type: none"> • ріст затрат на НДДКР; • швидке застарівання технологій; • скорочення життєвого циклу товару. 	<ul style="list-style-type: none"> • мережеві форми кооперації між підприємствами; • віртуальні підприємства.

Рис. 7. Сучасні тенденції здійснення бізнесу та їх вплив на підприємства, що виходять на міжнародний ринок

Джерело: побудовано авторами на основі (Череп, 2016; Онищенко, 2015)

Однак ці тенденції можуть нести у собі як нові можливості, так і загрози для українських підприємств. Наприклад, посилення процесу глобалізації сприяє лібералізації торгівлі, створенню єдиних економічних і правових стандартів, бізнес-центрів, які надалі можуть дати шанс навіть дрібним підприємствам реалізувати свій бізнес в іншій країні. З іншого боку, посилення глобалізаційних процесів веде до підвищення конкуренції, внаслідок чого продукція та послуги багатьох підприємств можуть залишитись без достатньої потреби на новому ринку.

Крім того, з розширенням глобалізації, з'являється можливість вибору безлічі товарів і послуг як на глобальному, так і на місцевому ринку, у зв'язку з чим зростають очікування споживачів та їх вимоги до продукції (Обуд, 2017). У сучасному суспільстві змінюється багато аспектів ведення бізнесу: інтернет, мобільний зв'язок та інші засоби комунікації сприяють розвитку економічно вигідних організаційних структур, а підприємства, у свою чергу, реагують на ці зміни й пристосовуються до нових потреб споживачів. Варто враховувати вплив інформаційних технологій на природу маркетингу, оскільки покупці звикали обирати необхідні товари, враховуючи їх якість та відгуки про підприємство. Сьогодні через Інтернет зробити покупку набагато дешевше і зручніше, незалежно від того, в якій країні покупець живе. У зв'язку з цим, багато великих під-

приємств мають шанс для завоювання міжнародного ринку. Цьому сприяє розвиток маркетингових, технологічних, інтелектуальних можливостей, а також співпраця з іншими компаніями, яка може привести до створення спільних підприємств та відкриття нових мереж. Можливість створення організаційних форм приваблює багато фірм, адже це допомагає їм не тільки розширити спектр послуг і залучити нових клієнтів, але й обмінюватися інформацією один з одним і брати участь в спільних наукових розробках, тим самим сприяти освоєнню нових галузей на міжнародному ринку.

Висновки. Отже, за результатами проведених досліджень можна виділити наступні шляхи розвитку вітчизняних підприємств, які сприятимуть активізації їх зовнішньоекономічної діяльності: оновлення виробничих фондів; впровадження новітніх технологій виробництва; підвищення рівня конкурентоспроможності продукції та доведення рівня її якості до світових стандартів; підвищення наукомісткої продукції у виробництві та експорті; широке застосування маркетингу та менеджменту у сфері ЗЕД; залучення іноземних інвестицій у виробництво; застосування сучасних форм управління та організації виробництва; підвищення рівня кваліфікації персоналу; створення підприємствами спілок виробників і експортерів; державна підтримка ЗЕД.

Література

1. Власюк О. С. Виклики та загрози фінансової безпеки України на середньострокову перспективу. *Фінанси України*. 2012. № 5. С. 3–13.
2. Диба О. М. Інноваційний розвиток підприємств в умовах глобалізації. *Стратегія економічного розвитку України*. 2018. № 42. С. 111–118.
3. Дроздова Г. М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства. К. : Центр учбової літератури, 2012. 382 с.
4. Кірієнко О. М. Вплив глобальних світових тенденцій на розвиток економіки України. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2013. № 6. С. 39–43.
5. Міжнародні стратегії економічного розвитку / за ред. Ю. Г. Козак, В. В. Ковалевський, О. В. Захарченко. К. : Аваріо, 2011. 256 с.
6. Міжнародна торгівля / Ю. Г. Козак та ін. К. : Центр учбової літератури, 2015. 272 с.
7. Рзун И. Г., Старкова Н. О. Управление конкурентоспособностью региона. *Вестник НГИЭИ*. 2016. № 11. С. 89–99.
8. Трифонова О. В., Швець В. Я. Основи зовнішньоекономічної діяльності. К. : Професіонал, 2015. 152 с.
9. Васюренко В. О. Фінансове регулювання ЗЕД підприємств: теоретичне узагальнення та прикладний аналіз: монографія. Харків : ХНЕУ, 2012. 100 с.
10. Чепінога В. Г. Основи економічної теорії. К. : Ліра-К, 2017. 240 с.
11. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19> (дата звернення: 15.03.2020).
12. Про внесення зміни до Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті : Постанова НБУ від 18 червня 2019 р. № 78 / Національний Банк України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0078500-19> (дата звернення: 15.03.2020).
13. Зовнішньоторговельний баланс України у 2019 році: експрес-випуск / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2020/02/14.pdf> (дата звернення: 15.03.2020).
14. Статистична інформація. *Державна служба статистики України* : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.02.2020).
15. Зовнішня торгівля України товарами у 2019 році: експрес-випуск / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2020/02/15.pdf> (дата звернення: 20.02.2020).
16. Леоненко П. М., Черепніна О. І. Зовнішньоекономічна діяльність України: сучасні тенденції. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. № 2. С. 75–84.
17. Манаєнко І. М., Просяник І. В. Особливості зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 18. С. 11–14. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/23864> (дата звернення: 15.03.2020).
18. Беглов О. В., Пантелеєв В. П. Проблеми забезпечення конкурентоспроможності підприємств України в умовах глобалізації. *Стратегічні пріоритети розвитку економіки, обліку, фінансів та права в Україні та світі* : збірник тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 23 січня 2020 р. Полтава, 2020. С. 8–10.
19. Касич А. О., Бабич Ю. А. Зовнішній аспект аналізу експортного потенціалу металургійних підприємств України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 3. С. 27–31. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2020/7.pdf (дата звернення: 15.03.2020).
20. Череп О. Г. Конкурентоспроможність продукції підприємств машинобудування в період євроінтеграції України в Європейський Союз. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. 2016. № 31. С. 46–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2016_31%281%29_7 (дата звернення: 15.03.2020).
21. Онищенко В. П. Сучасні організаційні форми та моделі міжнародного бізнесу. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. № 3. С. 20–31. URL: [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2015/3\(80\)/uazt_2015_3_4.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2015/3(80)/uazt_2015_3_4.pdf) (дата звернення: 15.03.2020).
22. Федулова А. І., Корнєєва Т. М. Державна політика розбудови економіки знань: особливості реалізації антикризової стратегії. *Фінанси України*. 2009. № 10. С. 3–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2009_10_2 (дата звернення: 15.03.2020).
23. Обуд О. П. Нові тренди у поведінці сучасних споживачів. *Сучасні тренди поведінки споживачів товарів і послуг* : матеріали міжнародної наук.-практ. конф., м. Рівне, 15-16 грудня 2017 р. Рівне : РДГУ, 2017. С. 90–92.

References

1. Vlasyuk, O. S. (2012). Challenges and threats to the financial security of Ukraine in the medium term. *Finance of Ukraine*, 5, 3–13. (in Ukrainian)
2. Dyba, O. M. (2018). Innovative development of enterprises in the context of globalization. *Strategy of Economic Development of Ukraine*, 42, 11–118. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/seru_2018_42_12. (in Ukrainian)
3. Drozdova, G. M. (2012). *Management of foreign economic activity of the enterprise*. Kiev: CUL. (in Ukrainian)
4. Kirienko, O. N. (2013). Influence of global world tendencies on development of economy of Ukraine. *Bulletin of Prydniprov's'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture*, 6, 39–43. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpabia_2013_6_10. (in Ukrainian)
5. Kozak, Y. G. (2011). *International economic development strategies*. Kiev: Avario. (in Ukrainian)
6. Kozak, Y. G. (2015). *International Trade*. Kiev: CUL. (in Ukrainian)
7. Rzun, I. G., & Starkova, N. O. (2016). Management of competitiveness of the region. *Bulletin NGIEI*, 11, 89–99. (in Russian)
8. Trifonova, V. V. (2015), *Bases of foreign trade activities*. Kiev: Professional. (in Ukrainian)
9. Vasyurenko, V. O. (Ed.). (2012). *Financial regulation of foreign economic activity of enterprises*. Kharkiv. (in Ukrainian)
10. Chepinoga, V. G. (2017). *Basics of economic theory*. Kiev: Lyra-K. (in Ukrainian)
11. Pro valiutu i valiutni operatsii: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>. (in Ukrainian)
12. Pro vnesennia zminy do Polozhennia pro zakhody zakhystu ta vyznachennia poriadku zdiisnennia okremykh operatsii v inozemni valiuti : Postanova NBU vid 18 chervnia 2019 № 78 / Natsionalnyi Bank Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0078500-19>. (in Ukrainian)
13. State Statistics Service of Ukraine. (n.d.). *Foreign Trade Balance of Ukraine in 2019: Express Release*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2020/02/14.pdf>. (in Ukrainian)
14. State Statistics Service of Ukraine. (n.d.). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>. (in Ukrainian)
15. State Statistics Service of Ukraine. (n.d.). *Foreign Trade of Ukraine in 2019: Express Release*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2020/02/15.pdf>. (in Ukrainian)
16. Leonenko, P. M., & Cherepnina, O. I. (2005). Foreign economic activity of Ukraine: modern trends. *Actual Problems of Economics*, 2, 75–84. (in Ukrainian)
17. Manaenko, I. M., & Prosyanyk, I. V. (2018). Features of foreign economic activity of domestic enterprises in the conditions of European integration. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, 18, 11–14. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/23864>. (in Ukrainian)
18. Beglov, O. V., & Pantelev, V. P. (2020). Problems of ensuring the competitiveness of Ukrainian enterprises in the conditions of globalization. *Strategic priorities for the development of economy, accounting, finance and law in Ukraine and the world: a collection of abstracts inter. Research Practice Conf. (pp. 8–10)*. Poltava. (in Ukrainian)
19. Kasych, A. O., & Babych, Y. A. (2020). External aspect of analysis of export potential of metallurgical enterprises of Ukraine. *Investment: practice and experience*, 3, 27–31. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2020/7.pdf. (in Ukrainian)
20. Cherep, O. G. (2016). Competitiveness of machine-building enterprises in the conditions of European integration of Ukraine. *Bulletin of Azov State Technical University*, 31, 46–53. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2016_31%281%29_7. (in Ukrainian)
21. Onishchenko, V. P. (2015). Modern organizational forms and models of international business. *Foreign trade: economics, finance, law*, 3, 20–31. Retrieved from [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2015/3\(80\)/uazt_2015_3_4.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2015/3(80)/uazt_2015_3_4.pdf). (in Ukrainian)
22. Fedulova, L. I., & Korneeva, T. M. (2009). State policy of developing the knowledge economy: features of the implementation of the anti-crisis strategy. *Finance of Ukraine*, 10, 3–17. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2009_10_2. (in Ukrainian)
23. Obud, O. P. (2017). New trends in the behavior of modern consumers. *Modern trends in consumer behavior of goods and services: materials of international scientific-practical. Conf. (pp. 90–92)*. Rivne: RDGU. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 26.03.2020 р.
Стаття прийнята 11.04.2020 р.

БАНКІВСЬКЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ НА ПРИКЛАДІ АТ «ПУМБ»**Мангушев Дмитро Валерійович****кандидат економічних наук, доцент***e-mail: d.v.mangushev@karazin.ua**ORCID ID: 0000-0001-8795-164X***Мамедов Мурад Хабіб огли****студент магістратури***e-mail: mamedovm585@gmail.com***Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна***пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна*

Метою статті є розробка рекомендацій щодо удосконалення банківського обслуговування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Відповідно до вказаної мети було поставлено завдання: визначити основні банківські послуги, які надаються суб'єктам ЗЕД, проаналізувати стан обслуговування зовнішньоекономічної діяльності підприємств у АТ «ПУМБ», розробити рекомендації щодо його удосконалення. З'ясовано, що банківське обслуговування зовнішньоекономічної діяльності підприємств включає широкий спектр операцій, зокрема, ведення клієнтських рахунків в іноземній валюті, проведення міжнародних розрахунків за експортно-імпортними операціями, різні форми фінансування зовнішньоекономічної діяльності тощо. Підсумовано, що специфіка банківського фінансування зовнішньоекономічної діяльності підприємств полягає в тому, що кредит надається, переважно, у іноземній валюті, відповідно банк повинен мати валютну ліцензію, цикл кредитування прив'язаний до циклу здійснення торгової операції, банк повинен мати надійні іноземні банки-контрагенти та бути членом SWIFT та інших міжнародних платіжних систем, а також мати кваліфікований у сфері зовнішньоекономічної діяльності персонал.

Визначено, що АТ «ПУМБ» не пропонує спеціалізованих продуктів для суб'єктів ЗЕД, окрім імпорту білоруської техніки. Водночас, банк акцентує увагу на консалтингових послугах щодо операцій з валютою та позиціонує себе як банк з обслуговування міжнародних операцій підприємств важкого машинобудування, паливно-енергетичного комплексу, виробників механічного й електроустаткування, металургійних підприємств. В результаті досліджуваному банку з метою покращення сервісу було запропоновано створити на базі існуючих клієнтів-суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності такий клуб, а також, використовувати його, як інструмент залучення нових клієнтів. За своїм змістом він буде спільнотою експортерів та імпортерів, які обслуговуються в банку, для яких будуть організовуватись заходи з налагодження міжнародних зв'язків, освітні заходи з різних питань ефективного ведення зовнішньоекономічної діяльності, створено спеціалізований торговий портал.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, банківське обслуговування, міжнародні розрахунки, факторинг, форфейтинг, експортні та імпортні кредити.

JEL Classification: G21; L21; M21.

БАНКОВСКОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ПРИМЕРЕ АО «ПУМБ»**Мангушев Дмитрий Валериевич****кандидат экономических наук, доцент***e-mail: d.v.mangushev@karazin.ua**ORCID ID: 0000-0001-8795-164X***Мамедов Мурад Хабіб огли****студент магистратуры***e-mail: mamedovm585@gmail.com***Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина***пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина*

Целью статьи является разработка рекомендаций по совершенствованию банковского обслуживания субъектов внешнеэкономической деятельности. Согласно указанной цели были

поставлены задачи: определить основные банковские услуги, предоставляемые субъектам ВЭД, проанализировать состояние обслуживания внешнеэкономической деятельности предприятий в АО «ПУМБ», разработать рекомендации по его усовершенствованию. Выяснено, что банковское обслуживание внешнеэкономической деятельности предприятий включает широкий спектр операций, в частности, ведение клиентских счетов в иностранной валюте, проведение международных расчетов по экспортно-импортным операциям, различные формы финансирования внешнеэкономической деятельности и тому подобное. Сделаны выводы, что специфика банковского финансирования внешнеэкономической деятельности предприятий заключается в том, что кредит предоставляется преимущественно в иностранной валюте, соответственно банк должен иметь валютную лицензию, цикл кредитования привязан к циклу осуществления торговой операции, банк должен иметь надежные иностранные банки-контрагенты и быть членом SWIFT и других международных платежных систем, а также иметь квалифицированный в сфере внешнеэкономической деятельности персонал.

Определено, что АО «ПУМБ» не предлагает специализированных продуктов для субъектов ВЭД, кроме импорта белорусской техники. В то же время банк акцентирует внимание на консалтинговых услугах по операциям с валютой и позиционирует себя как банк по обслуживанию международных операций предприятий тяжелого машиностроения, топливно-энергетического комплекса, производителей механического и электрооборудования, металлургических предприятий. В исследуемом банке с целью улучшения сервиса было предложено создать на базе существующих клиентов-субъектов внешнеэкономической деятельности клуб, а также использовать его как инструмент привлечения новых клиентов. По своему содержанию он будет сообществом экспортеров и импортеров, которые обслуживаются в банке, для которых будут организовываться мероприятия по налаживанию международных связей, образовательные мероприятия по различным вопросам эффективного ведения внешнеэкономической деятельности, создан специализированный торговый портал.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, банковское обслуживание, международные расчеты, факторинг, форфейтинг, экспортные и импортные кредиты

JEL Classification: G21; L21; M21.

BANKING OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES ON THE EXAMPLE OF FUIB JSC

Dmitro Mangushev

PhD (Economics), Associate Professor

e-mail: d.v.mangushev@karazin.ua

ORCID ID: 0000-0001-8795-164X

Murad Mamedov

Undergraduate Student

e-mail: mamedovm585@gmail.com

V.N. Karazin Kharkiv National University

4, Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

The purpose of the article is to develop recommendations for improving the banking services of foreign economic entities. In accordance with the set goal, the task was set: to determine the main banking services provided to the subjects of foreign economic activity, to analyze the state of servicing the foreign economic activity of enterprises in FUIB JSC, to develop recommendations for its improvement. This article reveals that banking services for foreign economic activity of enterprises includes a wide range of operations, in particular, maintaining customer accounts in foreign currency, conducting international settlements for export-import operations, various forms of financing foreign economic activity, etc. We conclude that the specifics of bank financing of foreign economic activity of enterprises is that the loan is provided mainly in foreign currency, respectively, the bank must have a currency license, the lending cycle is tied to the cycle of trade, the bank must have reliable foreign banks -contractors and be a member of SWIFT and other international payment systems, as well as must have qualified personnel in the field of foreign economic activity.

This research determines that FUIB JSC does not offer specialized products for foreign trade entities, except for the import of Belarusian equipment. At the same time, the bank focuses on consulting services for foreign exchange transactions and positions itself as a bank for servicing

international operations of heavy machinery, fuel and energy complex, manufacturers of mechanical and electrical equipment, metallurgical enterprises. As a result, in order to improve the service, we offered the researched bank to create a club on the basis of existing clients-subjects of foreign economic activity, as well as to use it as a tool to attract new clients. In terms of its content, it will be a community of exporters and importers served by the bank, for which events will be organized to establish international relations, educational activities on various issues of effective foreign economic activity, a specialized trading portal will be created.

Keywords: Foreign Economic Activity, Banking Services, International Settlements, Factoring, Forfaiting, Export and Import Credits.

JEL Classification: G21; L21; M21.

Постановка проблеми. Обсяг світової торгівлі оцінюється в 71 трильйонів доларів США, що практично еквівалентно глобальному ВВП. Змінюється глобальна структура торгівлі. На частку країн, що розвиваються в даний час припадає 42 % світової торгівлі (в порівнянні з 30 % в 2000 році за оцінками ООН), а торгівля між країнами, що розвиваються і розвиненими країнами в даний час перевищує обсяг торгівлі між розвиненими країнами. Водночас, після кризи 2014-2015 років, стабільно зростає обсяг експорту та імпорту вітчизняних підприємств, які переорієнтовують свою зовнішньоекономічну діяльність на нові ринки після втрати російського ринку. Тому питання якісного обслуговування зовнішньоекономічної діяльності підприємств набуває все більшої актуальності і потребує дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання банківського обслуговування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності досліджували такі науковці, як: В. В. Андрієнко (2016), А. А. Москальов (2018), С. І. Сприндис (2018) – проблематику форфейтингу; Р. Д. Боднар (2017) – загальні підходи до банківського обслуговування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; В. П. Войцешин (2019), М. С. Яценко (2018) – кредитування експорту; О. В. Гончаренко (2017), І. М. Манасенко (2017), А. В. Токунова (2016), І. В. Фарінович (2015) – проблематику факторингу; О. В. Глущенко (2018) – фінансову архітектуру; О. Заруцька, Т. Павлова, А. Синюк, В. Хмарський, Д. Павлице та М. Кеші (Zarutskaya et al., 2020) – визначення бізнес-моделі банку та інші. Попри суттєві дослідження у визначеному напрямі доцільно поглибити наукові розробки у сфері максимального пристосування банківського сервісу для обслуговування потреб суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Метою дослідження є розробка та обґрунтування рекомендацій щодо удосконалення банківського обслуговування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Основні результати дослідження. Банківське обслуговування зовнішньоекономічної діяльності підприємств включає широкий спектр операцій, зокрема, ведення клієнтських рахунків в іноземній валюті,

проведення міжнародних розрахунків за експортно-імпортними операціями, різні форми фінансування зовнішньоекономічної діяльності тощо. Саме міжнародні розрахунки є основною банківською послугою для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Вважаємо, що найбільш повно розкривається зміст поняття «міжнародні розрахунки» на основі системного підходу, тому, на нашу думку, вони є системою організації процесу платежів, що супроводжує міжнародний рух товарів, капіталу, робочої сили тощо та включає, як правило, банк як ключового фінансового посередника.

Для забезпечення ефективної реалізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств комерційні банки надають фінансування під експортно-імпортні операції, що дозволяє оптимізувати фінансові потоки підприємств та мінімізувати ризики. У найбільш загальному випадку кредитування зовнішньоекономічної діяльності можна визначити як рух позичкового капіталу у сфері зовнішньоекономічної діяльності, пов'язаний з наданням валютних фінансових ресурсів на умовах повернення, терміновості та сплати відсотків. Основні форми банківського кредитування ЗЕД узагальнено на рис. 1.

Банківські установи забезпечують не лише традиційне кредитування учасників зовнішньоторговельної діяльності, але й беруть участь у різних способах їх фінансування. Зокрема, кредитування експорту здійснюється у формах кредитів під товари в країні-експортері, позик під товари, що знаходяться в дорозі, кредитів під товари або товарні документи в країні-імпортері, банківських кредитів, не забезпечених товарами, які отримують великі фірми-експортери від банків, що мають з ними тривалі ділові зв'язки та участь у капіталі.

У свою чергу, банківське кредитування імпорту представлено у формі кредитно-гарантійних зобов'язань, а саме:

- акцептного кредитування;
- акцептно-рамбурсного кредитування;
- авального кредитування (Войцешин, 2019).

До альтернативних методів банківського фінансування зовнішньоекономічної діяльності слід віднести факторинг та фор-

фейтинг (Токунова, 2016; Фарінович, 2015).

Можемо підсумувати, що специфіка банківського фінансування зовнішньоекономічної діяльності підприємств полягає в тому, що кредит надається, переважно, у іноземній валюті, відповідно банк повинен мати валютну ліцензію, цикл кредитування

прив'язаний до циклу здійснення торгової операції, банк повинен мати надійні іноземні банки-контрагенти та бути членом SWIFT та інших міжнародних платіжних систем, а також мати кваліфікований у сфері зовнішньоекономічної діяльності персонал.

Рис. 1. Форми кредитування ЗЕД (Яценко, 2018)

Розглянемо особливості обслуговування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на прикладі АТ «ПУМБ». Банк належить до групи найбільших банків України та є універсальним банком, діяльність якого зосереджена на комерційних, роздрібних та інвестиційно-банківських операціях. За 2019 рік банк заробив 5290 млн грн чистого процентного доходу, що на 1377 млн грн більше, ніж у 2018 році (або +35,2 %) за рахунок зростання обсягу кредитного портфеля та поліпшення його якості та завдяки проведенню активної роботи з проблемним портфелем.

Чистий комісійний дохід банку за 2019 рік склав 1746 млн грн, що на 241 млн грн (+ 16,0 %) вище показника 2018 року (АТ «ПУМБ», n.d.).

Згідно з ліцензією НБУ банк може виконувати повний спектр банківських операцій. АТ «ПУМБ» співпрацює з банківськими установами України та зарубіжжя, має широку мережу кореспондентських відносин з банками-кореспондентами інших країн (табл. 1), позиціонує себе на ринку банківських послуг як універсальний банк, що надає широкий спектр послуг.

Таблиця 1

Банки-кореспонденти АТ «ПУМБ» (АТ «ПУМБ», n.d.)

Країна	Банки
Білорусь	ОАО «БПС-Сбербанк»
Німеччина	Deutsche Bank AG Commerzbank AG
Швейцарія	Credit Suisse AG
Чехія	Ceska sporitelna, a.s.
Бельгія	ING BELGIUM SA/NV BRUSSELS
Польща	PKO Bank Polski SA
Росія	ПАО Сбербанк
США	JPMorgan Chase Bank N.A The Bank of New York Mellon Deutsche Bank Trust Company Americas

Для того щоб перевести зовнішньоекономічний контракт на обслуговування до АТ «ПУМБ» необхідно надати зовнішньоекономічний договір, додаткову угоду з реквізитами ПУМБ, дозвіл на листування з іншим банком. ПУМБ не пізніше третього робочого дня з дати отримання письмового звернення клієнта звертається в банк, через який здійснювалися платежі/розрахунки за зовнішньоекономічним договором, для отримання всієї наявної у нього інформації про незавершені розрахунки клієнта за цим до-

говором. За обсягом документарних операцій АТ «ПУМБ» входить ТОП-5 банків України. Цільовою аудиторією АТ «ПУМБ» щодо надання їм послуг з акредитивної форми розрахунку є підприємства важкого машинобудування, паливно-енергетичного комплексу, виробники механічного й електроустаткування, металургійні підприємства.

Щодо галузевої структури кредитів у іноземній валюті, то слід вказати на те, що кредитний портфель є достатньо диверсифікованим. Найбільшу частку займають такі сек-

тори як торгівля, електроенергія та будівництво. ПУМБ підвищує сегментну і галузеву

диверсифікацію та утримує концентрацію позичальників у портфелі на низькому рівні.

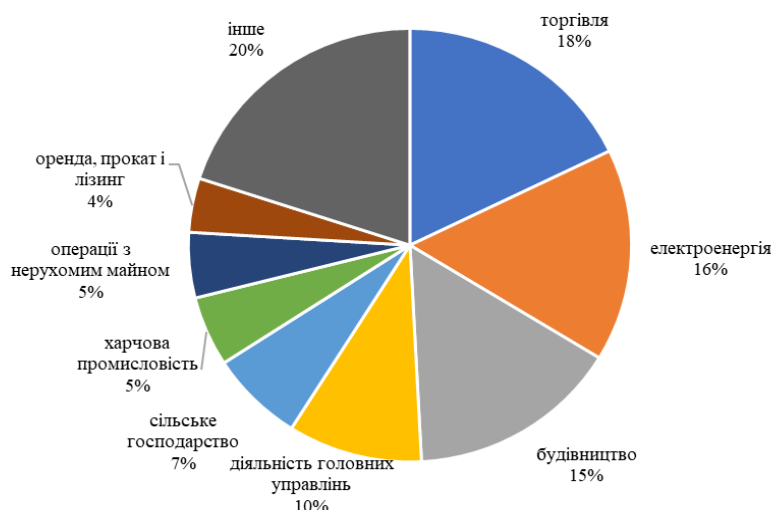

Рис. 2. Галузева структура кредитів в іноземній валюті АТ «ПУМБ» бізнес-клієнтам, % (АТ «ПУМБ», n.d.)

Серед спеціалізованих продуктів можемо вказати лише на кредити на придбання техніки, виготовленої у Республіці Білорусь. Слід зазначити, що Уряд Республіки Білорусь компенсує банку 2/3 облікової ставки НБУ, але не більше 8 % річних.

У АТ «ПУМБ» створено консультаційний сервіс з питань зовнішньоекономічної діяль-

ності «Валютний радник». Клієнт звертається за допомогою в банк і в результаті отримує рекомендації та розроблений проект зовнішньоекономічного контракту, підготовлений перелік документів для перерахування валюти і всі супутні консультації щодо зовнішньоекономічної діяльності. Основні його складові узагальнено на рис. 3.

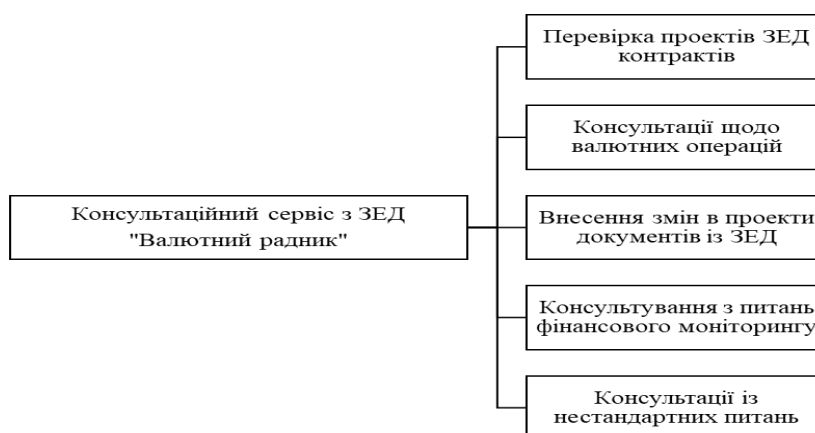

Рис. 3. Складові консультаційного сервісу «Валютний радник» (АТ «ПУМБ», n.d.)

Пропонуємо АТ «ПУМБ» створити на базі існуючих клієнтів-суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності клуб, а також, використовувати його як інструмент залучення нових клієнтів. Щодо формування та розвитку спільноти клієнтів-суб'єктів ЗЕД АТ «ПУМБ», то наші пропозиції ґрунтуються на досвіді Banco Santander який, окрім традиційного банківського обслуговування, пропонує сервіс з пошуку партнерів для зовнішньоекономічної діяльності, крім того, банк підтримує та розвиває спільноту експортерів та імпортерів з 30 країн світу The Santander Trade Club. Крім того, банк проводить опитування серед своїх клієнтів, зокрема, щодо їх очіку-

вань щодо тренду розвитку світової торгівлі та надає доступ до результатів усім клієнтам, наприклад у форматі аналітики Trade Barometer. Ключові характеристики спільноти:

- 1) спільнота імпортерів та експортерів, що складається з існуючих клієнтів банку;
- 2) можливості ведення бізнесу у понад 30 країнах, де клієнти банківської групи можуть взаємодіяти один з одним;
- 3) доступ до послуг з доданою вартістю для членів клубу;
- 4) Інтернет-семінари, що охоплюють широкий спектр торгових тем;
- 5) кращі бізнес-можливості співробітництва з іншими членами клубу;

б) торговий клуб доступний з входу в Інтернет-банкінг та через торговий портал.

Висновки. На підставі проведених досліджень було розроблено низку рекомендацій та пропозицій щодо удосконалення банківського обслуговування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності:

- створити на базі існуючих клієнтів-суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності клуб – спільноту учасників ЗЕД, а також, використовувати його як інструмент залучення нових клієнтів;
- організувати в межах діяльності

клубу експортерів та імпортерів заходи з налагодження міжнародних зв'язків, освітні заходи з різних питань ефективного ведення зовнішньоекономічної діяльності, створити спеціалізований торговий портал.

АТ «ПУМБ» зберігає позиції в галузі в ключових для себе напрямках (таких як документарні операції та торгове фінансування) і залишився маркет-мейкером із валютно-обмінних операцій на міжбанківському валютному ринку, пропонуючи послуги прямого дилінгу клієнтам, великим і середнім підприємствам.

Література

1. Андриєнко В. В. Зміст договору форфейтингу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2016. Вип. 36(1). С. 87–90.
2. Боднар Р. Д. Аналіз взаємозв'язків зовнішньоекономічної та банківської діяльності України. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету.* 2017. Вип. 52. С. 33–39.
3. Войцешин В. П. Кредитування експорту як засіб його функціонування. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління.* 2019. Т. 30(69), № 5(1). С. 105–109.
4. Гончаренко О. В. Факторинг у міжнародній економічній діяльності України. *Економічний простір.* 2017. № 119. С. 14–24.
5. Глущенко О. В. Застосування акселератору сталого розвитку у форсайті національного добробуту України. *Маркетинг і менеджмент інновацій.* 2018. № 1. С. 391–405. DOI: 10.21272/mmi.2018.1-31.
6. Zarutskaya O., Pavlova T., Sinyuk A., Khmarskiy V., Pawliszczy D., Keszy M. The Innovative Approaches to Estimating Business Models of Modern Banks. *Marketing and Management of Innovations.* 2020. № 2. С. 26–43. DOI: 10.21272/mmi.2020.2-02.
7. Манаєнко І. М. Розвиток міжнародного факторингу в контексті постіндустріалізації світової економіки. *Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут".* 2017. № 14. С. 106–112. DOI: 10.20535/2307-5651.14.2017.108759.
8. Москальов А. А. Світовий досвід та перспективи використання форфейтингу та міжнародного факторингу в Україні. *Молодий вчений.* 2018. № 11(2). С. 1176–1179.
9. Фінансова звітність. *Банк АТ «ПУМБ»*: веб-сайт. URL: <https://about.pumb.ua/finance> (дата звернення: 15.05.2020).
10. Сприндис С. І. Форфейтинг. Поняття, особливості та види. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право».* 2018. Вип. 28. С. 66–70.
11. Токунова А. В. Міжнародний прямий факторинг: ключові схеми проведення, проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Правознавство.* 2016. Т. 21, Вип. 1. С. 141–153.
12. Фарінович І. В. Міжнародний досвід застосування факторингу в Україні. *Молодий вчений.* 2015. № 2(6). С. 1434–1437.
13. Яценко М. С. Альтернативні форми фінансування зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2018. Вип. 22. С. 886–893.

References

1. Andrienko, V. V. (2016). The content of the forfeiting agreement. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Rights*, 36(1), 87-90. (in Ukrainian)
2. Bodnar, R. D. (2017). Analysis of the relationship between foreign economic and banking activities of Ukraine. *Bulletin of Lviv University of Trade and Economics*, 52, 33-39. (in Ukrainian)
3. Wojciech, V. P. (2019). Export crediting as a means of its functioning. *Scientific notes of Tavriya National University named after VI Vernadsky. Series: Economics and Management*, 30(69), 5(1), 105-109. (in Ukrainian)
4. Goncharenko, O. V. (2017). Factoring in the international economic activity of Ukraine. *Economic space*, 119, 14-24. (in Ukrainian)
5. Hlushchenko, O. V. (2018). Application of sustainable development accelerator in the foresight of the national well-being of Ukraine. *Marketing and Management of Innovations*, 1, 391-405. doi: 10.21272/mmi.2018.1-31. (in Ukrainian)
6. Zarutskaya, O., Pavlova, T., Sinyuk, A., Khmarskiy, V., Pawliszczy, D., & Keszy, M. (2020). The Innovative Approaches to Estimating Business Models of Modern Banks. *Marketing and Management of Innovations*, 2, 26-43. doi: 10.21272/mmi.2020.2-02.
7. Manaienko, I. (2017). International factoring development in the world economy postindustrialization. *Economic bulletin of National technical university of Ukraine «Kyiv polytechnic institute»*, 14, 106–112. doi: 10.20535/2307-5651.14.2017.108759.
8. Moskalyov, A. A. (2018) World experience and prospects for the use of forfeiting and international factoring in Ukraine. *Molodyy vchenyy*, 11(2), 1176-1179. (in Ukrainian)
9. FUIB JSC. (n.d.). *Financial reports*. Retrieved from <https://about.pumb.ua/finance>. (in Ukrainian)
10. Sprindis, S. I. (2018). Forfeiting. Concepts, features and types. *Collection of scientific works of Kharkiv National Pedagogical University named after GS Skovoroda. "Rights"*, 28, 66-70. (in Ukrainian)
11. Tokunova, A. V. (2016). International direct factoring: key schemes, problems and ways to solve them. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya : Pravoznavstvo*, 21, 1, 141-153. (in Ukrainian)
12. Farynovych, I. V. (2015). Mizhnarodnyy dosvid zastosuvannya faktorynhu v Ukrayini. *Molodyy vchenyy*, 2(6), 1434-1437. (in Ukrainian)
13. Yatsenko, M. S. (2018). Alternative forms of financing the foreign economic activity of economic entities. *Global and national economic problems*, 22, 886–893. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 31.05.2020 р.

Стаття прийнята 11.06.2020 р.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Випуск 59

Журнал

Українською, англійською та російською мовами

Відповідальний за випуск Пуртов В.Ф.

В авторській редакції

Підписано до друку 29.06.2020. Формат 60x84/8. Папір офсетний. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 13,1. Обл.-вид. арк. 16,3. Наклад 100 пр. Замовлення № 251/2020.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09

Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна
Тел. 705-24-32